Puuetega inimeste eluolu Eestis

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise variraport

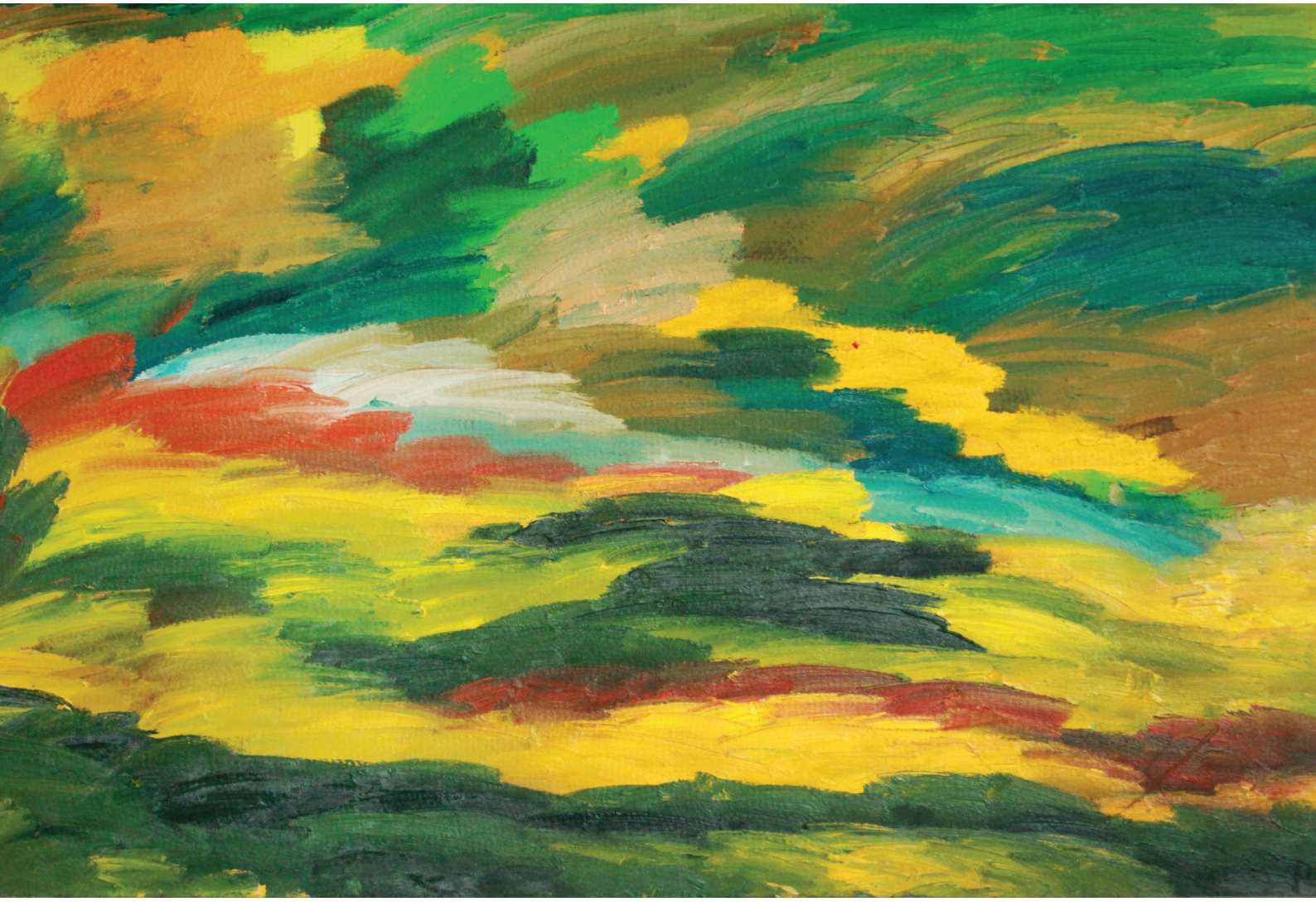

Eesti Puuetega Inimeste Koda
2018

Koostaja: Eesti Puuetega Inimeste Koda
Toimetajad: Anneli Habicht, Helen Kask
Projektijuht: Mihkel Tõkke
Keeletoimetaja: Kristi Kallaste
Kujundaja: Joonas Sildre
Esikaane illustratsioon: Rasmus Lill

Eesti Puuetega Inimeste Koda
2018
www.epikoda.ee
www.facebook.com/EPIKoda
ISBN: 978-9949-9522-8-1
Trükk: Printon Trükikoda

Selleks, et saaksime variraportit anda välja juurdepääsetavates versioonides (punktkirjas, viipekeeles ja lihtsustatud keeles), palume heategevuslikku annetust Eesti Puuetega Inimeste Koja kontole EE492200221014400080. Selgitusse palume lisada annetaja isiku- või registrikood.

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise variraport

SISUKORD

25 aastat Eesti Puuetega Inimeste Koda 3
Sissejuhatus ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni variraportisse 12
Variraporti koostamise ajajoon 18
Variraporti kokkuvõte 19
Artikkel 4 Üldised kohustused 26
Artikkel 5 Võrdsus ja mittediskrimineerimine 33
Artikkel 6 Puuetega naised 36
Artikkel 7 Puuetega lapsed 42
Artikkel 9 Juurdepääsetavus 52
Artikkel 12 Õigus- ja teovõime 61
Artikkel 19 Iseseisev elu ja kogukonda kaasamine 68
Artikkel 24 Haridus 78
Artikkel 25 Tervishoid 89
Artikkel 26 Habilitatsioon ja rehabilitatsioon 103
Artikkel 27 Töö ja tööhõive 114
Artikkel 28 Küllaldane elatustase ja sotsiaalne kaitse 123
Artikkel 29 Osalemine poliitilises ja avalikus elus 131
Artikkel 33 Riiklik rakendamine ja järelevalve 136
Kokkuvõte variraportist lihtsustatud keeles 142

25 aastat Eesti Puuetega Inimeste Koda

EELLUGU

Eesti Puuetega Inimeste Koja moodustamiseks kulus ligi kümme aastat. 1985–1986 pöördusid tolle aja silmapaistvalt aktiivsed inimesed Mihkel Aitsam ja Leino Viiras Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu poole kirjadega, mis valgustasid puuetega inimeste tegelikku elu. Autorid märkisid, et olukord on halb ning muudatusi on kiiremas korras vaja. Selleks aga tuleb luua organisatsioonid, kes puuetega inimeste õigusi kaitsma hakkaksid.

Nagu antud ajajärgule iseloomulik, nõudis ühingute loomine luba "kõrgemalt". 1987. aasta detsembris pöördus tollane sotsiaalminister Gustav Sarri Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu poole palvega, et lubataks asutada Eesti NSV füüsiliste puuetega invaliidide ühing. Palve rahuldati ning 1988. aasta mais toimus Eesti NSV Sotsiaalhooldusministeeriumi eestvedamisel pidulik ENSV Füüsiliste Puuetega Invaliidide Ühingu asutamiskoosolek. Ühingu loomine nõudis kooskõlastust mitmete ametkondadega nagu ENSV Ametiühingute Nõukogu, Tervishoiuministeerium, Riiklik Plaanikomitee, Riiklik Töökomitee, Rahandusministeerium, ELKNÜ Keskkomitee ja Punase Risti Seltsi Keskkomitee.

JÄÄ MURDUMINE

Nüüd oli tunduvalt hõlpsam luua uusi organisatsioone ja tasapisi tekkis viimaseid juurde. Tuult puhusid tiibadesse ka 1989. aasta augustis Tallinnas toimunud kaks olulist rahvusvahelist üritust: ÜRO invaliidsusküsimuste-alane nõupidamine ja *Rehabilitation International (RI)* kongress. Eesti täitis mõlema ürituse korraldaja ning võõrustaja rolle.

Nõupidamisel vastu võetud otsustest ja soovitustest võib lugeda muuhulgas järgmist:
„Riikidel tuleb luua või tugevdada olemasolevaid vastavaid koordineerivaid puuetega inimeste organisatsioone või organeid sidemetega kohalikul ja regionaalsel tasandil. Koordineerivatesse organisatsioonidesse peavad kuuluma kõik ministeeriumid, ametkonnad ja valitsusvälised organisatsioonid.“

1992. aastaks oli selge, et puuetega inimestel on piisavalt palju probleeme – elamistingimused on halvad, inimesed ei pääse oma kodudest liikuma, proteesid ja abivahendid on kvaliteedilt kehvad ning neidki on vähe saada; puuetega lapsed suletakse kodust kaugel asuvatesse eriinternaatkoolidesse, kus side kodu ja perega jääb kas nõrgaks või katkeb üldse.

Nii alustatigi Eesti Puuetega Inimeste Koja (edaspidi EPIKoda või koda) moodustamise eeltööga. Selgitati, arutleti ja ühtlasi vaieldi tuliselt mitmete seikade üle nagu näiteks: milline peaks koda olema, kes sinna kuuluma hakkaksid, kui palju võiks olla liikmeid, kellele teha ettepanek liikmeks astumiseks. Osa arvas, et liikmeid ei tohiks olla liiga palju, teised jällegi leidsid, et ka liialt vähe pole hea. EPIKoja loomise aktiivseteks toetajateks ja eestvedajateks olid Mihkel Aitsam ja tollane sotsiaalminister Marju Lauristin.

HAKATUS OLI RASKE

Põrkuti vastu erinevaid takistusi, erimeelsusi esines organisatsioonide vahelgi. Probleemidele vaatamata saadi hakkama – EPIKoja esimene põhikiri kirjutati sotsiaalministri Marju Lauristini poolt alla 5. veebruaril ja kinnitati 26. veebruaril 1993. aastal Sotsiaalministeeriumi käskkirjaga nr. 52. Koja avaistung peeti sama aasta 23. aprillil.

Põhikirjas märgiti, et EPIKoda on Sotsiaalministeeriumi juures tegutsev erinevate puuetega inimeste ja neid esindavate organisatsioonide ning ministeeriumide esindajate ühiskondlik ekspert-nõuandev organ, mille eesmärkideks on:

- **puuetega inimeste probleemide tõstatamine ja viimastele lahendusteede otsimine kõnealuste laialdaseks rehabiliteerimiseks ning integreerimiseks ühiskonda;**
- **võrdsete võimaluste loomine;**
- **ühiskondliku arvamuse kujundamine.**

EPIKoja esimeseks presidendiks sai Hagi Šein. Koja koosseisus oli 20 liiget, kellest kümne sekka kuulusid sotsiaalminister, Sotsiaalministeeriumi, Riigikogu sotsiaalkomisjoni, Kultuuri- ja Haridusministeeriumi, Rahandusministeeriumi, Majandusministeeriumi, Ametiühingute Keskliidu, Arstide Liidu, Riigi Tööturuameti ja ajakirjanduse esindajad. Teise poole EPIKoja liikmetest moodustasid võrdsel alusel erinevate puuetega inimeste organisatsioonide esindajad Invaühingute Liidust, Kurtide Liidust, Pimedate Ühingust, Vaimsete Puuetega Isikute Tugiliidust, Vähiliidust, Reumaliidust, Allergialiidust, Sclerosis Multiplex`i ühingust, Diabeediliidust ning Puuetega Laste Vanemate Ühendusest.

Koja esimest istungit avades rõhutas minister Marju Lauristin: *„Eesti ühiskond on puudega ühiskond, kuhu vana süsteem on jätnud sügavad*

jäljed nii mõttemaailma, seadusandlusesse kui ka igapäevasesse ellu. Kogu ühiskond vajab mõtteviisi muutust, humaansust. Puuetega inimeste probleemide lahendamisest oleneb Eesti ühiskonna nägu.“

EPIKoja asutamisel nähti ette ka Invafondi loomine. Koja teisel istungil leiti, et kogu riiklik rahaline toetus puuetega inimestele, sh. hasartmängumaksu laekumisest saadud summad, peab liikuma Invafondi kaudu, kuna nii tagatakse raha sihtotstarbelisem ja läbipaistvam kasutamine. Eesti Puuetega Inimeste Fondi ehk EPIFondi asutajaks oli Eesti Vabariigi Valitsus. Fondi põhikiri ja nõukogu koosseis kinnitati 7. aprillil 1994. aastal. Fondi juhatajaks selle loomisest kuni 2018. aasta alguseni oli Genadi Vaher, misjärel viimase mantlipärijaks sai Eero Kiipli.

RADIKAALSED MUUDATUSED

EPIKoja aluspõhimõtteid muudeti radikaalselt 13. mail 1998. aasta istungil vastu võetud uue põhikirjaga. Istungil kinnitatud ja sama aasta oktoobris registrisse kantud põhikirja kohaselt ei piiratud enam liikmete arvu kahekümnega ning liikmeteks ei saanud enam olla avalik-õiguslikud juriidilised isikud nagu näiteks ministeeriumid. Muudatuse kohaselt võisid liikmeteks olla EPIKoja põhikirja tunnustavad ja tegevust toetavad ning seadustega kooskõlas registreeritud puuetega inimeste vabariiklikud liidud, kohalikud puuetega inimeste kojad ning toetajaliikme staatuses teised juriidilised isikud, kelle tegevusvaldkonnaks oli töö puuetega inimestega.

Nii on saanud EPIKojast katusorganisatsioon kõigile puuetega inimeste organisatsioonidele, kes seda soovivad ja kes vastavad koja põhikirjas sõnastatud tingimustele. Koos oma liikmesorganisatsioonidega on EPIKoda kahekümne viie aasta jooksul muutunud tugevaks koostööpartneriks erinevatele osapooltele ja arvestatavaks võitlejaks nii

oma liikmete kui ka kõigi puuetega inimeste ja krooniliste haigustega inimeste õiguste eest laiemalt. Katusorganisatsiooni tugevus oleneb sellest, kui tugevad ja teovõimelised on tema liikmesorganisatsioonid. Kojal on väga vedanud, sest kohalike kodade ja liikmesorganisatsioonide eesotsas on olnud tegusad juhid, kellest paljud on vastu pidanud algusaastatest tänini, olles õppinud ise ja õpetanud ka teisi.

25 aasta vältel on EPIKoda juhtinud kolm juhatuse esimeest/presidenti: Hagi Šein (1993–1998), Helve Luik (1998–2010) ning alates 2010. aastast Monika Haukanõmm. Lisaks on olnud kuus tegevjuhti: Valter Koppel, Reet Siimer, Lissi Kurg, Tiina Lille, Karin Hanga ja Anneli Habicht. Koja tegevmeeskonda on aastate jooksul kuulunud palju tublisid tegevtöötajaid: Hedi Gehrke, Ingrid Algvere, Aet Kuuskemaa, Tiina Mare Hiob, Heino Loo, Aive Sarjas, Merle Närap-Tomberg, Andres Jaigma, Meelis Joost, Tiina Tursman, Maris Migul, Getter Tiirik-Oper, Eha Leppik, Anne Tang, Helen Kask, Kirke-Anneli Kuld, Marja-Liisa Pihlak, Tauno Asuja ja Kristi Rekand.

PÄRIS OMA MAJA!

EPIKoja toonane tegevjuht Reet Siimer on meenutanud: *„Sotsiaalministeeriumilt saime rentida nende hoone alumise korruse vasakus tiivas ruumi, mis nägi välja nagu kolikamber ja vajas remonti. Muuhulgas oli seal ka tohutu suur pult paljude nuppudega ja ruumist lähtus mööda koridori seinu poole meetri laiuselt ilmselt kilomeetritena juhtmeid. Staažika majandusjuhataja sõnul hoiti sealt ministeeriumi ametnike tegevust Nõukogude Liidu ajal kontrolli all. Toas olevast varast annetati meile kaks raudkappi ja võib ainult oletada, mida need varem olid sisaldanud.“*

Sotsiaalministeeriumi ruumides töötati mitmeid aastaid. EPIKoja ürituste läbiviimiseks tuli rentida erinevaid ruume, kusjuures vähesed neist sobisid liikumispuudega inimestele. Paljudel liitudel puudusid

oma tööruumid, kasutati juhtide kodusid. Nii tekkis unistus oma majast, kus oleksid koja ja liikmesorganisatsioonide tööruumid ning saal ürituste korraldamiseks.

Reet Siimer: *„Läksin Tallinna linnavalitsusse abilinnapea jutule. Enne mind sisenes kabinetti tuntud naisprohvet Priscilla, kes sealt pärast pikaajalist viibimist väljudes mind embas ja teatas, et temal läks väga hästi ja et mina saan ka seda, mida tahan. Kabinetis istus silmnähtavalt kurnatud olemisega Peeter Kreitzberg, kes minu palvet kuuldes ütles, et mis päev küll täna on, nüüd tahab keegi veel maja ka saada...“*

Paar kuud hiljem selgus, et koda saabki endale oma maja aadressil Toompuiestee 10. Maja siiski kohe kasutusele ei võetud, kuna väga halvas seisus hoone renoveerimiseks ei olnud rahalisi vahendeid. Tegutsema asuti sammhaaval, 2003. aastal koliti Toompuiestee 10 vanasse hoovimajja ja jätkati jõupingutusi peamaja remondi rahastamiseks. Tänu Eha Leppiku uurimistööle ja Meelis Joosti kirjutatud edukale Euroopa Liidu Phare programmi piiriülese koostöö projektile võis maja renoveerimisega alustada. Phare programmi projekti oluliseks eelduseks oli ühe Suurbritannias elanud väliseestlase testamendist EPIFondile juba varem laekunud 1,64 miljonit krooni, mida kasutati projekti omaosaluse katmiseks. Finantsilisi vahendeid aitasid leida Eha Leppik ja Vilja Kusmin. Kogu 2005. aasta möödus renoveerimise ja täiendava rahastuse leidmise tähe all. Rahastusega seonduva töö tegid ära Helve Luik, Andres Jaigma, Genadi Vaher ja Anne Tang. Aasta lõpul alustati Eesti Puuetega Inimeste Koja Koolitus- ja Arenduskeskuseks nimetatud majas ürituste läbiviimist ja seda juba enne, kui maja veel päris valmis sai. Kogu Toompuiestee 10 ehituse lõpuleviimine, lisasummade taotlemine ja kõik ehitustegevusega seonduv tõi kaasa palju muret ja nõudis tublisti energiat, läbirääkimisi ning põhjendamisi. Maja pidulik avamine toimus 16. juunil 2006. aastal.

IGAPÄEVATÖÖ

25 aasta vältel on kojas toimunud loendamatu arv nõupidamisi, ümarlaudu, koolitusi, konverentse, seminare ja kohtumisi. Ellu on viidud palju olulisi projekte ning antud välja hulk trükiseid ja infomaterjale. Lisaks toimub mitmeid traditsioonilisi üritusi, näiteks korraldatakse 1995. aastast alates puuetega inimeste kultuurifestivali, samuti tähistatakse iga aasta detsembris konverentsiga rahvusvahelist puuetega inimeste päeva.

EPIKoda on alates 2000. aastast teinud koostööd Euroopa Puuetega Inimeste Foorumiga (*European Disability Forum* ehk EDF). 2001. aastal võeti koda vaatlejaliikmeks õigusega esindada Eesti puuetega inimeste huve üleeuroopalises katusorganisatsioonis. Täisliikme staatusesse tõusis koda 2004. aastal, pärast Eesti liitumist Euroopa Liiduga.

Alates 2008. aastast on EPIKoda Euroopa Patsientide Foorumi (*European Patients Forum* ehk EPF) liige, ühtlasi tehakse koostööd Euroopa harvikhaiguste katusorganisatsiooniga EURORDIS. Alates 2004. aastast esindab EPIKoda Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomitees välissuhete peaspetsialist Meelis Joost. Väliskoostöö on toimunud eelkõige arvukate Euroopa Liidu ja Põhjamaade rahastusel ellu viidud rahvusvaheliste projektide raames. Oma kogemusi on jagatud ida suunaski – Gruusia, Kasahstani ja Ukraina ning Venemaa organisatsioonidega.

2001. aastast tegutsevas Eesti-Rootsi ühises puuetega laste ja perede Sihtasutuses Eesti Agrenska Fond on EPIKoda üks selle viiest asutajast.

TÄNA

2018. aastal on EPIKojal 48 liiget. Viimastest 16 on piirkondlikud puuetega inimeste kojad, 32 üle-eestilised puudespetsiifilised liidud ja ühendused; neile lisaks on veel 3 toetajaliiget. Kokku esindab koda

umbes 420 organisatsiooni üle Eesti, hõlmates üle 20 000 puudega inimese ja nende pereliikme. Oma tegevuses lähtutakse kõigi rohkem kui 140 000 Eestis elava puudega inimese vajadustest, kaitstes nende õigusi ning huve.

EPIKoja arengukavas 2017–2023 oleme sõnastanud lähiaastate peamiste väljakutsetena:

- **EPIKoja projektipõhise rahastamise asendamine regulaarsega, mille abil tagame endisest suurema kindlustunde ja stabiilsuse.**
- **ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamine ja järelevalve seadustamine.**
- **Sotsiaal-, tervishoiu-, töö- ja haridusvaldkonna parem omavaheline sidustamine ning teenuste kättesaadavus eesmärgiga parandada puuetega inimeste ja krooniliste haigete igapäevast majanduslikku ja sotsiaalset toimetulekut ning vähendada omaste hooldus- ja halduskoormust.**
- **Töövõime- ja haldusreformi rakendamisele ning erihoolekandeteenuste ja riigi õigusabi süsteemi ümberkujundamisele puuetega inimeste ja krooniliste haigete vajadustest lähtuv kaasaaitamine.**
- **Ligipääsetavuse parandamine nii avalikus kui ka mitteavalikus ruumis.**
- **EPIKoja organisatsioonide jätkusuutliku tegevusvõimekuse toetamine.**

EPIKoja kõrgeimaks organiks on üldkoosolek, koda juhib üheksaliikmeline juhatus ning tegevusi viib ellu tegevmeeskond. 2018. aasta seisuga kuuluvad juhatusse Monika Haukanõmm, Kaia Kaldvee, Malle Kobin, Monica Lõvi, Senta-Ellinor Michelson, Toomas Mihkelson, Kairit Numa, Helle Sass ja Ulvi Tammer-Jäätes. Tegevmeeskonda kuuluvad Tauno Asuja, Anneli Habicht, Meelis Joost, Helen Kask ja Kristi Rekand.

Olulisemat infot jagame kodulehekülje kaudu www.epikoda.ee ning koondame igakuisesse uudiskirja www.epikoda.ee/trykised/uudiskiri/. Meie tegemisi saab jälgida ka sotsiaalmeedias – Facebook.com/EPIKoda/

Alates 1994. aastast ilmub regulaarselt võrgustiku ajakiri „Sinuga" www.epikoda.ee/trykised/ajakiri-sinuga/.

Tähtsaks maamärgiks puuetega inimeste valdkonnas on ÜRO Puuetega inimeste õiguste konventsioon, mis võeti vastu 2006. aastal ning mille Eesti allkirjastas 2007. aastal. Konventsiooni ratifitseerimisprotsessis, mis Eestis jõudis lõpule 2012. aastal, oli kõrgel kohal koostöö teiste riikide puuetega inimeste organisatsioonidega. Käesoleva, koja 25. tegevusaasta täitumisele pühendatud trükise põhiosa moodustab ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni variraporti pikk versioon – mahukaim ja põhjalikem uuring, mille EPIKoda oma veerandsaja tegutsemisaasta jooksul koostanud ja välja andnud on.

Eesti Vabariigi 100. aastapäevaks valminud variraport on väärikas sünnipäevakink nii EPIKojale endale, liikmesorganisatsioonidele kui ka kogu Eesti ühiskonnale. Loodame, et variraportist kujuneb mõjus tööriist puuetega inimeste huvide kaitsel nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil.

Head tervist soovides, tänutundega lugemise ja kaasamõtlemise eest

Eesti Puuetega Inimeste Koja juhatus ja tegevmeeskond

Jaanuar 2018

Ajaloolise meenutuse on kirja pannud EPIKoja endine tegevtöötaja Eha Leppik. Suur aitäh!

Sissejuhatus ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni variraportisse

Konventsiooni üldine eesmärk on kaitsta ja edendada puuetega inimeste õigusi ning tagada, et riik ja teised osapooled astuksid vajalikke samme puuetega inimeste õiguste edendamiseks ja toimetuleku parandamiseks, ühtlasi tegutsetaks teadlikkuse suurendamise ja toetuste, teenuste ning muu abi kättesaadavuse heaks. Konventsioon koosneb preambulist ja 50 artiklist. Konventsiooni juurde kuulub ka fakultatiivprotokoll, millega liitumine annab puuetega inimestele võimaluse pöörduda rahvusvahelise puuetega inimeste õiguste komitee poole, kui neile tundub, et riik ei täida konventsioonis sätestatud nõudeid. 2017. aasta 1. septembri seisuga on ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerinud 175 riiki. [1] Eesti Vabariigi president Toomas Hendrik Ilves kirjutas konventsioonile alla 25. septembril 2007. aastal. Eesti ratifitseeris konventsiooni ja ühines selle juurde kuuluva fakultatiivprotokolliga 30. mail 2012. aastal.

Käesolev sõltumatu aruanne ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni [2] täitmise kohta (edaspidi variraport) koostati Eesti Puuetega Inimeste Koja poolt ja koordineerimisel. Variraporti koostamine on levinud rahvusvaheline praktika ning annab puuetega inimeste esindusorganisatsioonidele võimaluse tutvustada enda vaadet õiguste ja kohustuste täitmise osas riigis. Eesti Puuetega Inimeste

1 *CRPD and Optional Protocol Signatures and Ratifications* 2017. United Nations. Kasut. jaan. 2018 http://www.un.org/disabilities/documents/maps/enablemap.jpg

2 Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll (2012). *Riigi Teataja II.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012006

Koda ja selle liikmesorganisatsioone kaasati konventsiooni igakülgse riigiaruande koostamise protsessi 2014. ja 2015. aastal. Eesti riik esitas aruande ÜRO-le 2015. aasta novembris, rohkem kui kaks aastat hiljem konventsiooni artiklis 35 sätestatud tähtajast. [3] Riigi esimene perioodiline aruanne põhines 2012.–2015. aastate tegevustel. Kuna riigi aruanne keskendus peamiselt Eesti õigusruumi analüüsile konventsiooni kontekstis ega kajastanud niivõrd puuetega inimeste õiguste kaitse igapäevast praktikat, otsustas Eesti Puuetega Inimeste Koda puuetega inimeste organisatsioonide katusorganisatsioonina koostada variraporti. Variraportis juhitakse tähelepanu kitsaskohtadele ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmisel, toetudes praktilisele tegelikkusele Eesti puuetega inimeste elus.

Variraporti koostamist kavandades otsustati, et tööprotsessi ei võeta kõiki konventsiooni artikleid, vaid keskendutakse Eesti kontekstis kõige olulisematele. Valikartiklitega variraport on konventsiooni osalisriikide seas levinud rahvusvaheline praktika. Artiklid valiti välja Eesti Puuetega Inimeste Koja liikmesorganisatsioonide hulgas korraldatud küsitluse teel ning ekspertidega konsulteerides. Valikusse arvati: artikkel 4 (üldkohustused), artikkel 5 (võrdsus ja mittediskrimineerimine), artikkel 6 (puuetega naised), artikkel 7 (puuetega lapsed), artikkel 9 (juurdepääsetavus), artikkel 12 (võrdne tunnustamine seaduse ees), artikkel 19 (iseseisev elu ja kogukonda kaasamine), artikkel 24 (haridus), artikkel 25 (tervishoid), artikkel 26 (habilitatsioon ja rehabilitatsioon), artikkel 27 (töö ja tööhõive), artikkel 28 (küllaldane elatustase ja sotsiaalne kaitse), artikkel 29 (osalemine poliitilises ja avalikus elus) ja artikkel 33 (riiklik rakendamine ja järelevalve). Käesoleva variraporti täisversiooni eesmärgiks on anda põhjalik ülevaade puuetega inimeste olukorrast Eestis ning toetada puuetega inimeste organisatsioonide huvikaitse tegevusi. Enne ÜRO-le esitamist variraportit lühendatakse,

3 ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni Eesti esimene aruanne (2015). Sotsiaalministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/puudega_inimesele/pik_aruanne_eesti_keeles.pdf

täiendatakse artikliga 14 (vabadus ja isikupuutumatus) ning tõlgitakse inglise keelde.

Variraporti koostamiseks alustati konsultatsioonidega 2016. aasta märtsis. Sisuline töö koos puuetega inimeste organisatsioonide eestvedajate fookusgrupi intervjuude läbiviimise, ekspertarvamuste kogumise, olemasolevate allikate ja dokumentide (sh varasemad uuringud, statistilised andmed, arengukavad) analüüsi ja puuetega inimeste organisatsioonide veebipõhise küsitlusega leidis aset 2016. aasta aprillist kuni 2017. aasta novembrini. Raporti koostamiseks tehti ühistööd järgnevate valitsusväliste organisatsioonidega nagu Eesti Puuetega Inimeste Koja 48 liikmesorganisatsiooni, Eesti Inimõiguste Keskus, Eesti Lastekaitse Liit, Eesti Patsientide Liit ja SA Eesti Agrenska Fond. Aruande koostamisel toimusid konsultatsioonid valdkondlike ekspertidega nagu soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik Liisa-Ly Pakosta, puuetega inimeste valdkonna rahvusvaheline ekspert Janina Arsenjeva, Lastekaitse Liidu lapse õiguste programmi koordinaator Helika Saar ning rehabilitatsiooni valdkonna ekspert Karin Hanga.

Fookusgrupi intervjuudes osalesid järgmised Eesti Puuetega Inimeste Koja liikmesorganisatsioonid nagu Pärnu, Raplamaa, Põlvamaa, Saaremaa, Tartu, Lääne-Virumaa, Tallinna ning Ida-Virumaa puuetega inimeste kojad ning Viljandimaa ja Harjumaa puuetega inimeste nõukojad.

Küsitluses osalesid alljärgnevad Eesti Puuetega Inimeste Koja liikmesorganisatsioonid: Hiiumaa Puuetega Inimeste Koda, Eesti Afaasialiit, Jõgeva Puuetega Inimeste Koda, Eesti Vaegkuuljate Liit, Eesti Pimedate Liit, Eesti Reumaliit, Eesti Kurtide Liit, Läänemaa Puuetega Inimeste Koda, Valgamaa Puuetega Inimeste Koda, Eesti Tsüstilise Fibroosi Ühing, Eesti Puuetega Naiste Ühenduste Liit ja Eesti Vaimupuudega Inimeste Tugiliit.

Ekspertarvamustega panustasid Eesti Pimedate Liit, Eesti Pimekurtide Tugiliit, Eesti Kurtide Liit, Eesti Vaegkuuljate Liit, Eesti Autismiühing ja MTÜ Ligipääsetavuse Foorum.

Variraporti projektijuht oli Mihkel Tõkke. Artiklite koostamisse panustasid Merle Albrant, Tauno Asuja, Anneli Habicht, Monika Haukanõmm, Kristi Rekand, Mari-Liis Sepper ja Mihkel Tõkke. Sisutoimetaja rolli täitsid Anneli Habicht ja Helen Kask. Keelekorrektuuri ja keeletoimetuse tegi Kristi Kallaste, kujunduse ning küljenduse Joonas Sildre. Esikaane kujunduses on kasutatud Rasmus Lille, autismispektri häirega noore maali.

Variraporti koostamise alusena kasutati rahvusvahelise puuetega inimeste esindusorganisatsiooni International Disability Alliance käsiraamatut *Effective Use of International Human Rights Monitoring Mechanisms to Protect the Rights of Persons with Disabilities.* [4]

Variraporti keskseks mõisteks on puuetega inimesed. Kõnealuse väljendi defineerimisel on lähtutud ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonist, mis peab puuetega inimeste mõiste all silmas isikuid, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meeleline kahjustus, mis võib koostoimes erinevate takistustega tõkestada nende täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. [2] **Raportis esinevaid sarnaseid mõisteid nagu näiteks erivajadusega, tervisekahjustusega, vähenenud töövõimega inimesed on kasutatud sisuliselt samas tähenduses.**

Variraporti kokkuvõte on leitav kohe raporti algusest. Sisuartiklid algavad väljavõttega käsitletava konventsiooni artikli kõige olulisematest seisukohtadest, kuid tuleb tähele panna, et konventsiooni täisteksti

4 *Guidance Document: Effective Use of International Human Rights Monitoring Mechanism to Protect the Rights of Persons with Disabilities* (2010). International Disability Alliance. Kasut. jaan. 2018.

variraportis ära toodud ei ole. Variraporti väited koos argumentide, arutelu ja järeldustega on jagatud teemalõikudeks, kusjuures iga teema keskne seisukoht on toodud esile rasvases trükis. Iga artikli lõpus on soovitused olukorra muutmiseks. Väidete allikad on välja toodud joonealuste viidetena. Variraporti lõpust leiate lihtsustatud keeles versiooni variraportist. Raporti kujundamisel on arvesse võetud vaegnägijate vajadusi, punktkirjas variraport on kättesaadav Eesti Pimedate Raamatukogus, Eesti Pimedate Liidus ja Eesti Puuetega Inimeste Kojas. Lisaks teeme jõupingutusi, et variraporti lühem, ÜRO-le esitatav versioon, eesti viipekeelde tõlgitaks ja avaldataks videona 2018. aasta jooksul.

TAUSTINFORMATSIOON

1. jaanuari 2017. aasta seisuga elas Eestis 1 315 635 inimest. 2017. aasta III kvartalis oli keskmine brutopalk 1201 eurot ning keskmine töötuse määr 5,2%. Keskmine pension oli samal ajal 374,5 eurot ning vanaduspension 409,1 eurot. [5] 2017. aasta alguses elas Eestis 149 900 puudega inimest, mis moodustas 11,4% elanikkonnast. Vanusegruppide järgi vaadates kuuluvad enamus puuetega inimestest vanemasse eagruppi, üle kahe kolmandiku on 55-aastased või vanemad. [6] Võrreldes 2010. aastaga on puuetega inimeste arv kasvanud ligi 25%. [7] Keskmise puudega lapse toetus on 2018. aastal 69,04 eurot, raske ja sügava puudega lapse toetus 80,55 eurot kuus. Puudega vanema toetus on 19,18 eurot kuus. Puudega tööealise inimese toetus sõltub puudeliigist ja raskusastmest, jäädes vahemikku 16,62–53,70 eurot kuus. Vanaduspensioni-ealise puudega inimese toetus mahub sõltuvalt puude raskusastmest 2018. aastal vahemikku 12,79–40,91 eurot kuus. Õppetoetust õppivale mittetöötavale puudega inimese-

5 Eesti Statistikaameti kodulehekülg. Kasut. jaan. 2018 https://www.stat.ee/ee

6 Eesti Statistikaamet. *Kvartalikiri 2* (2017). Kasut. jaan. 2018 https://www.stat.ee/valjaanne-2017_eesti-statistika-kvartalikiri-2-17

7 Kreitzberg, M. (2017) Puuetega inimeste arv, suundumused ja osatähtsus rahvastikus, 2010–2017. Kasut. jaan. 2018 http://www.tai.ee/images/uudiskirja_Puuetega_inimeste_arv.pdf

le makstakse 6,39–25,57 eurot kuus, välja arvatud juulis ja augustis. Täienduskoolitustoetus töötava puudega inimese täienduskoolituseks tööalase enesetäiendamise eesmärgil on kuni 613,68 eurot kolme kalendriaasta jooksul. [8] Erivajadusega üliõpilastel on võimalik taotleda stipendiumit, mille suurus 2018. aastal jääb vahemikku 60–510 eurot kuus. [9] Töövõimetoetuse päevamäärast tulenev osalise töövõime toetus oli 2017. aastal keskmiselt 202,1 eurot ning puuduva töövõime korral keskmiselt 354,6 eurot kuus. [10] Kõik loetletud toetused kuuluvad riiklike toetuste alla ning eeldavad ametlikult tuvastatud puuet või hinnatud vähenenud töövõimet.

Tervena elatud eluaastad on Eestis viimastel aastatel vähenenud, olles 2015. aastaks 53,6 eluaastat meestel ning vastavalt 56,1 naistel. Samuti on aeglustunud oodatava eluea kasvutrend. 2015. aasta seisuga oli meestel keskmine eluiga 73,1 eluaastat ja naistel 81,9 eluaastat. Meeste ja naiste keskmise eluea lõhe on viimase kuue aastaga vähenenud 1,3 aasta võrra, olles 2015. aastal 8,8 aastat. [11]
Soovin lugejale põnevat tutvumist ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni variraporti täisversiooniga ning kummardan kõigi inimeste ja organisatsioonide ees, tänu kellele variraport valmis!

Monika Haukanõmm

juhatuse esimees

Eesti Puuetega Inimeste Koja nimel

---

8 Puudega inimesele. Sotsiaalkindlustusameti kodulehekülg. Kasut. jaan. 2018 http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/puue-ja-hoolekanne/puudega-inimesele#Puuetega%20inimeste%20sotsiaaltoetused

9 Üliõpilaste stipendiumite liigid, suurus ja määramise üldtingimused (2013). *Riigi Teataja I*. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/127122013018?leia

10 Töövõimetoetuse suurus ja üleminekuaeg. Eesti Töötukassa. Kasut. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/content/toovoimereform/toovoimetoetuse-suurus-ja-uleminekuaeg

11 Aaben, L., Nurm, Ü.-K., Paat-Ahi, G., Veldre, V., Sikkut, R., Kallavus, K. (2017) *Rahvastiku Tervise arengukava 2009–2020 vahehindamine*. Uuringu koondaruanne. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/03/RTA-hindamisraport_Praxis.pdf

Variraporti koostamise ajajoon

Riigi esimene aruanne	EPIKoja otsus koostada variraport	Projekti-meeskonna loomine. Artiklite valimine	Varasemate uuringute ja statistika analüüs	Fookusgrupid maakondlike kodade eestvedajatega
NOVEMBER 2015	**JAANUAR 2016**	**MÄRTS 2016**	**MÄRTS 2016–JAANUAR 2018**	**NOVEMBER 2016 – JAANUAR 2017**

EPIKoja liikmete küsitlus veebis	Variraporti kooskõlastus EPIKoja liikmetega	Toimetus, küljendus ja trükk	Variraporti täisversiooni esitlemine	Lühi-versiooni tõlkimine inglise keelde	Variraporti ÜRO-le esitamine
JUUNI 2017	**OKTOOBER–NOVEMBER 2017**	**JAANUAR – VEEBRUAR 2018**	**01.03.2018**	**MÄRTS – OKTOOBER 2018**	**2018 LÕPP**

Variraporti kokkuvõte

Puuetega inimeste õiguste teema on otse või kaude lülitatud mitmesse Eesti riiklikku arengukavasse. Ainus terviklik puuetega inimeste õiguste riiklik strateegia – Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid – pärineb 2001. aastast, vajades tänaseks nii sisulist kui ka vormilist uuendamist. Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammis 2016–2019 leiab puuetega inimeste inimõiguste kaitse ja edendamine otsest märkimist ühel korral, puudutades raske puudega laste vanemate õppelaenu kustutamist. Eestis on paralleelselt toimumas kolm ulatuslikku reformi: töövõime-, haldus- ja riigireform. Neist kahe viimase mõju sotsiaalhoolekandesüsteemi korraldusele ja puuetega inimeste olukorrale analüüsitud ei ole. Universaaldisaini põhimõtete rakendamiseks kaupade, teenuste, seadmete ja ehituste väljatöötamisel teadus- ja arendustöös on olnud üksikuid algatusi, kuid süsteemse lähenemiseni jõudmine vajab veel aega ja pingutusi. Huvirühmade, sealhulgas puuetega inimeste esindusorganisatsioonide kaasamiseks neid puudutavatesse otsustesse on kokku lepitud Kaasamise hea tava. Viimasel kümnendil on puuetega inimeste esindusorganisatsioonide kaasamine otsustusprotsessidesse oluliselt paranenud, kuid esile on kerkinud ka formaalse kaasamise praktikad, mille puhul puuetega inimesed küll saavad otsustusprotsessides sõna, kuid nende arvamus jääb sisuliselt arvestamata. Puuetega inimeste organisatsioonid valdavad palju spetsiifilist kompetentsi, otsustusprotsessides osalemine nõuab aga puuetega inimeste esindusorganisatsioonidelt aasta-aastalt üha enam professionaalsust. Kaasamisprotsessis riigile võrdväärseks partneriks pürgimisel kogevad organisatsioonid aja, juriidilise pädevuse ja materiaalsete ressursside piiratust. *Riigi üldiste kohustuste ja puuetega inimeste kaasamise temaatikat käsitletakse lähemalt variraporti artiklis 4.*

Vastavalt Võrdse kohtlemise seadusele puudub Eestis puuetega inimestel võimalus pöörduda oma õiguste kaitseks sõltumatu institutsiooni poole, kui diskrimineerimisjuhtum pole seotud töö või kutseõppe valdkonnaga. Samuti ei ole loodud konventsiooni ellurakendamise jälgimiseks vajalikku sõltumatut järelevalvemehhanismi. Tegemist on pikalt, alates konventsiooni ratifitseerimisest 2012. aastal, lahendamist ootava probleemiga. 2017. aasta augustis oli avalikul kooskõlastusringil Võrdse kohtlemise seaduse muutmise seaduse eelnõu, eesmärgiga tagada puuetega inimestele efektiivne kaitse diskrimineerimise eest ka sotsiaalhoolekande-, tervishoiu- ja sotsiaalkindlustusteenuste valdkonnas, hariduses ning avalikkusele pakutavate kaupade ja teenuste, sealhulgas eluaseme kättesaadavuses. Seaduse kohaldamisala laiendamine on eelduseks eelnõu teisele peamisele muudatusele, millega kavandatakse anda Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikule konventsiooni rakendamise sõltumatu järelevalveasutuse roll. Käesoleva raporti koostamise hetkel ei ole eelnõu sotsiaalministeeriumist valitsusse liikunud. Seni, kuni Võrdse kohtlemise seadust pole muudetud ja konventsiooni järelevalvet ei teostata, puudub puuetega inimestel konkreetne institutsioon, kuhu konventsiooniga seotud rikkumiste või küsimuste osas pöörduda. See tähendab, et Eesti ei täida konventsiooni artiklis 33 toodud sõltumatu järelevalve mehhanismi moodustamise nõuet. Järelevalvemehhanismi puudumise laiem negatiivne mõju väljendub riigi institutsioonide väheses motivatsioonis tegeleda konventsiooni põhimõtete rakendamisega igapäevaellu, kuna otsest sundust ei ole. *Võrdse kohtlemise temaatikat käsitletakse lähemalt variraporti artiklis 5 ja artiklis 33.*

Eestis puuduvad seadused või riiklikud poliitikad, mis pööraksid eraldi tähelepanu puuetega naiste olukorrale. Nii seadusandluse kui ka teiste meetmete toel on oluline ühiskonnale teadvustada, et puuetega naised võivad kogeda mitmest diskrimineerimist: naine võib sattuda diskrimineerimise ohvriks nii soo, puude kui ka rahvuse

tõttu. Sarnaselt puuetega naistele on vaja rohkem tähelepanu pöörata puuetega laste kaitsele diskrimineerimise eest. Puuetega laste ligipääs õiguste teostamisele toetavate teenuste kaudu on regiooniti ebavõrdne ning kahjuks enamasti ka ebapiisav, sõltudes otseselt vanemate võimekusest. Puuetega laste vanematel lasub aga ebaproportsionaalselt suur hooldus-, haldus- ja majanduslik koormus. *Puuetega naiste temaatikat käsitletakse lähemalt variraporti artiklis 6 ja puuetega laste temaatikat artiklis 7.*

1. juulil 2015. aastal jõustunud Ehitusseadustiku juurde kuuluva juurdepääsetavust reguleeriva määruse koostamine on veninud üle kahe ja poole aasta. Käesoleva raporti koostamise ajal ei ole määrus veel jõustunud ning keskkondade kujundamisel tuleb juhinduda nii sisuliselt kui ka moraalselt vananenud varem kehtinud rakendusaktist. Juurdepääsetavuse järelevalve kohustus lasub kohalikel omavalitsustel, kuid neil puuduvad selleks vajalikud ressursid ja oskusteave. Lisaks füüsilise keskkonna juurdepääsetavusele esineb mitmeid takistusi kuulmis- ja nägemispuudega inimestele info kättesaadavusel, sealhulgas viipekeele või kirjutustõlketeenuse kättesaadavusel. *Juurdepääsetavuse temaatikat käsitletakse lähemalt variraporti artiklis 9.*

Eesti eestkostesüsteem juhindub asendatud otsustamise põhimõttest. Rahvusvaheliste põhimõtete kohaselt tuleb isiku teovõimet piirata võimalikult vähe, kuid Eestis määravad esimese astme kohtud sageli eestkoste piiratud teovõimega isiku kõikide toimingute tegemiseks, mis ei kaitse eestkostetava kui nõrgema poole huve piisavalt. Valimisõiguse rakendamisel esineb puuetega inimestel takistusi seoses valimisjaoskondade puuduliku juurdepääsetavusega. Puuetega inimestel ei ole alati võimalust otsustada valimisviisi üle, vaid nad on sunnitud kas e-hääletama või hääletamiskasti koju kutsuma. *Õigus- ja teovõime temaatikat käsitletakse lähemalt variraporti artiklis 12, poliitilises ja avalikus elus osalemise temaatikat artiklis 29.*

Puuetega inimeste materiaalne olukord on üldisest viletsam ning vaesusrisk kõrgem. Põhjuseks võib pidada kombinatsiooni puudest tingitud lisakulutustest, vähenenud võimalusest töö kaudu sissetulekut teenida ja vajadustele mittevastavast sotsiaalkaitsest. Sotsiaalhoolekande seadus sätestab vastutuse jagunemise sotsiaalteenuste osutamisel riigi ja kohalike omavalitsuste vahel. Pakutavad teenused aga ei vasta puuetega inimeste tegelikele vajadustele ning kohalikud omavalitsused tõlgendavad seadusi väga erinevalt. See tähendab, et kohaliku tasandi sotsiaalteenuste kättesaadavus, kvaliteet ning maht sõltub Eestis puuetega inimeste elukohast ja suurel määral puudega inimese enda võimekusest vajalike teenuste ning toetuste taotlemisel. Riiklikult rahastatavatest teenustest on nõudlus erihoolekandeteenuste järele oluliselt suurem kui pakkumine. *Puuetega inimeste elatustaset ja sotsiaalkaitset käsitletakse lähemalt variraporti artiklis 28, iseseisvat elu ja kogukonda kaasamist artiklis 19.*

Puuetega inimeste viimane lõpetatud haridustase on oluliselt madalam kui puueteta inimestel, mis on tingitud hariduse omandamisel esinevatest mitmesugustest takistustest. Kõigil haridustasemetel vajavad arendamist õppe kohandamine, personali oskused ning tugiteenuste kättesaadavus. Käesoleva raporti koostamise ajal võttis Riigikogu, hoolimata mitmete huvirühmade vastuseisust ja mõjuanalüüsi puudumisest, vastu uue Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse, mis alates 1. veebruarist 2018. aastal toob kaasa ulatuslikud muudatused kaasava põhihariduse korralduses. Puuetega inimeste organisatsioonide arvates on riik end uue seadusega distantseerinud puuetega laste õpetamisest ja õpetamise piisavas mahus rahastamisest ning kohalikud omavalitsused ei pruugi olla võimelised seda kohustust võtma. Kardetakse, et kuigi uuenenud seadus soodustab kergemate puuetega laste kaasamist haridusse, võib raske ja sügava puudega laste juurdepääs kaasavale, kvaliteetsele ja tasuta alg- ning keskharidusele võrdsetel alustel oma kogukonna teiste liikmetega,

nagu on öeldud konventsioonis, hoopis halveneda. *Täpsemalt käsitleb hariduse temaatikat variraporti artikkel 24 Haridus.*

Eesti paistab Euroopas silma tervishoiu- ja hooldusteenustele kuluva väikese osakaaluga rahvastiku kogutoodangust. Kuigi Ravikindlustusseadus sätestab puuetega laste hooldajatele mõned erisused, ei ole tagatud kõigile puuetega tööealistele riiklik ravikindlustus. Puuetega inimeste sisulist rahulolematust põhjustavad pikad ravijärjekorrad, tervishoiuteenuste madal kättesaadavus maapiirkondades, tervishoiuasutuste kohati kehv füüsiline juurdepääsetavus, samuti tervishoiuteenuste info- ning suhtlemisalane juurdepääsetavus. Tervishoiu- ja sotsiaalteenuste killustatus asetab puuetega inimeste lähedastele ebaproportsionaalselt suure hoolduskoormuse, samas ei ole ka hoolekandeasutustes tervishoiuteenused ühetaoliselt kättesaadavad. Puuetega patsientide kohtlemiseks haiglates puuduvad nii kohustuslikud kui ka soovituslikud juhendid. Üldnarkoosis hambaravi psüühikahäire või intellektipuudega inimestele osutatakse Eestis üksikute teenusepakkujate juures ja piiratud rahastusega, mis tähendab puuetega inimestele pikka ooteaega ning lisakulutusi transpordile. Puudub ühtne arusaam, kuidas ning millistel alustel piiratud teovõimega isikuid raviprotsessi kaasata, kuna otsusevõime ja teadev nõusolek pole piisavalt reguleeritud. Piiratud teovõimega isikute steriliseerimise regulatsioon ei rõhuta isiku tahte olulisust otsustamisel, mis on ebakõlas konventsiooniga. Puuete ja terviseprobleemide varase märkamise ja sekkumise vastutus jaotub ebaselgelt, ka käsilolev töövõimereform ei hõlma töövõime vähenemist ega puude tekkimist ennetavaid meetmeid. *Täpsemalt on tervishoiu temaatikat käsitletud variraporti artiklis 25 Tervishoid.*

Rehabilitatsiooniteenuse jaotumine taastusraviks, sotsiaalseks ja tööalaseks rehabilitatsiooniks tekitab puuetega inimeste hulgas segadust ja raskusi nii teenuse eesmärgi, sisu kui ka taotlemise

protsessi mõistmisel. Rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavust peetakse ebapiisavaks pikkade järjekordade, piiratud teenusmahtude ja teenuseosutajate ebaühtlase regionaalse jaotuse tõttu. Äärealadel on teenuseosutajaid vähe, Hiiumaal sootuks mitte ühtki. Positiivsete uuendustena 2016. aastast rehabilitatsiooni kaasatud kogemusnõustamise teenus ja rehabilitatsiooni programmides osalemise võimalus ei ole veel piisavas mahus rakendust leidnud. Rahaliste vahendite nappusel järjekorras ootamine tähendab puuetega inimestele vajaliku abi hilinemist; täiendavaks riskiks rehabilitatsiooniteenuste jätkusuutlikkusele on Euroopa Sotsiaalfondi vahendite lõppemine 2021. aastast. Abivahendite süsteemi muudatused on küll suurendanud abivahendite pakkujate hulka ning abivahendite valikut, kuid jätnud toodete loetelust, omadustest ning hindadest turuülevaate saamise puuetega inimeste õlgadele. Abivahendi taotlemise protsess on keerukas ja aeganõudev, toetudes ebamõistlikus ulatuses paberasjaajamisele. Nägemis- ja kuulmispuuetega inimesed on rahulolematud abivahendite vajaduse tõendamise kohustuse keerukuse ning abivahendite kasutustähtaegadega, puuetega laste vanemad jällegi laste vajadustele vastavate liikumisabivahendite piisavusega. Paljude toodete kliendipoolne omaosalus on viimastel aastatel oluliselt tõusnud. Abivahendite kättesaadavus hooldekodus elavatele inimestele on piiratud põhiseadusega vastuolu looval määral. *Täpsemalt on rehabilitatsiooni ja abivahendite temaatikat käsitletud variraporti artiklis 26 Habilitatsioon ja rehabilitatsioon.*

Töötamine tähendab puuetega inimestele lisaks paremale majanduslikule toimetulekule ka suuremat iseseisvust ning võimalust teistega võrdseks eneseteostuseks. Puuetega inimeste suurema tööhõive saavutamiseks käivitati Eestis 2016. aastal töövõimereform, viimaste kümnendite üks laiaulatuslikumaid valdkondlikke muudatusi. Reformi tulemusi on hetkel veel vara hinnata, kuid teada on, et uue töövõime hindamise metoodika suurimaks komistuskiviks on osutu-

nud terviseandmete puudumine ja madal kvaliteet Tervise infosüsteemis. Reformi peamisest elluviijast Eesti Töötukassa pärib töövõimet hinnates igal teisel juhul taotleja arstilt eraldi andmeid. Puuetega inimestele tähendab see hindamismenetluse venimist, kuid ka ebaõigeid hindamisotsuseid, mis omakorda ajendavad vaideid. Tööandjatele pakutakse puuetega inimeste palkamisel küll töökoha kohandamist, erinevaid nõustamis- ja tugiteenuseid, palgatoetust ja sotsiaalmaksu soodustust, kuid nende valmisolek puuetega inimesi tööturule kaasata kasvab visalt. Põhjustena toovad tööandjad esile puuetega inimeste oskuste ja kvalifikatsiooni mittevastavuse tööturu vajadustele. Sotsiaalmaksu soodustus ei laiene avaliku sektori tööandjatele, mis võib kahjustada puuetega inimeste konkurentsivõimet tööturul, samuti ei ole reformiga lisandunud meetmeid tööandjate motiveerimiseks osaajaga töötajate rakendamisel. Reformi ladusust takistab ka kohalike omavalitsuste madal võimekus osutada tööl käimist toetavaid sotsiaalteenuseid. Piirkonniti mõjutab tööhõivet kõrge üldine töötus, mis tähendab puuetega inimestele pingelist konkureerimist puueteta inimestega. Eraldi murekoht on puuetega inimeste töötasu, mis jääb tihti väga madalaks. Puuetega inimeste tööhõive suurendamise eeldusena on vaja pöörata kõrgendatud tähelepanu puuetega noorte koolist tööle ja edasistele haridusastmetele siirdumisele ning sidustada erinevate institutsioonide karjääri- ja tööturuteenuste osutamine. *Täpsemalt on tööhõive temaatikat käsitletud variraporti artiklis 27 Töö ja tööhõive.*

Artikkel 4

Üldised kohustused

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 4 ütleb, et riik kohustub tagama ja edendama kõigi puuetega inimeste kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielikku teostamist ilma mis tahes diskrimineerimiseta puude alusel, sealhulgas arvestama puuetega inimeste inimõiguste ja kaitse edendamisega seadusandluses, kõikides poliitikates ja programmides. Puuetega inimestega seotud otsustusprotsessides kohustub riik kaasama puuetega inimesi asjaomaste esindusorganisatsioonide kaudu.

Eesti Vabariigi Põhiseadus ütleb, et puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all. [12]

Puuetega inimeste õiguste kaitse teema on otseselt või kaudselt lülitatud mitmesse riiklikku arengukavasse, näiteks konkurentsivõime kava Eesti 2020 [13], Heaolu arengukava aastateks 2016–2023 [14], Eesti elukestva õppe strateegia 2020 [15], Laste ja perede arengukava aastateks 2012–2020 [16], Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 [11] , Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020 [17], Transpordi arengukava aastateks 2014–2020 [18]. Ainus terviklikkusele pretendeeriv puuetega inimeste õiguste riiklik strateegia – Eesti Vabariigi Invapoliitika üldkontseptsioon **Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid [19] – pärineb 15. maist 2001. aastast ja on nii oma sisult kui ka vormilt vananenud.**

Konventsiooni ratifitseerimise ettevalmistamise käigus sõlmiti 30. märtsil 2012. aastal Vabariigi Valitsuse ja puuetega inimeste esindusorganisatsioonide vahel koostööpõhimõtete memorandum, millega sõnastati vastastikuse pikaajalise koostöö alused ja tegevussuunad

---

12 Eesti Vabariigi Põhiseadus (13.08.2015). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/115052015002

13 Konkurentsivõime kava Eesti 2020. Riigikantselei. Kasut. jaan. 2018 https://riigikantselei.ee/et/konkurentsivoime-kava-eesti-2020

14 Heaolu arengukava 2016–2023. Sotsiaalministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2016-2023

15 Eesti elukestva õppe strateegia 2020. Haridus- ja Teadusministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.hm.ee/sites/default/files/strateegia2020.pdf

16 Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Laste ja perede arengukava aastateks 2012–2020 (2011). Sotsiaalministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf

17 Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020. Riigikogu otsus, jõustunud 12.02.2014. Kasut. jaan. 2018 http://www.kul.ee/sites/kulminn/files/kultuur2020.pdf

18 Transpordi arengukava 2014–2020. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/3210/2201/4001/arengukava.pdf

19 Eesti Vabariigi invapoliitika üldkontseptsioon Puuetega inimestele võrdsete võimaluste loomise standardreeglid. Lühendatud ja kohandatud ÜRO Peaassamblee resolutsioonist 48/96. Heaks kiidetud Eesti Vabariigi Valitsuse 16. mai 1995. a istungil päevakorrapunkti nr 11 all. Eesti Puuetega Inimeste Koda. Kasut. jaan. 2018 https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/puuetega_inimeste_vordsete_voimaluste_loomise_standardreeglid.pdf

ning lepiti kokku, et puuetega inimeste suurema kaasatuse ja ühiskonda integreerimise eesmärgil moodustatakse ministeeriumide ja puuetega inimeste esindusorganisatsioonide nagu Eesti Puuetega Inimeste Koda, Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit, Eesti Pimedate Liit, Eesti Kurtide Liit ja Eesti Vaimupuudega Inimeste Tugiliit esindajate vaheline nõuandev koostöökogu [20]. Koostöökogu pidi aitama puuetega inimeste esindusorganisatsioone riigi otsustusprotsessidesse rohkem kaasata ning töötada 2013. aastal välja puuetega inimeste kaitse strateegia. **Koostöökogu tegevus soikus 2014. aastaks, ilma et oleks jõutud puuetega inimeste kaitse strateegia väljatöötamiseni.**

18. novembril 2014. aastal kirjutasid 12 organisatsiooni alla sotsiaalministeeriumi poolt algatatud puude või tervisekahjustusega inimeste sotsiaalse kaitse tagamise ja koostöö leppele ehk Hea tahte leppele. [21] Leppega jätsid ühinemata mitmed olulised puuetega inimeste esindusorganisatsioonid, sealhulgas Eesti Puuetega Inimeste Koda. [22] **Otseseid tegevusi leppele ei järgnenud, kuid mitmed leppe eesmärgid leidsid väljundi Heaolu arengukavas aastateks 2016–2023.** [14]

Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammis 2016–2019 sõnastatud valitsusliidu aluspõhimõtetes leiab puuetega inimeste inimõiguste kaitse ja edendamise temaatika otsest märkimist ühel korral, puudutades raske puudega laste vanemate õppelaenu kustutamist. Vastav seadusemuudatus jõustus 1. jaanuaril 2018. aastal

---

20 Vabariigi Valitsuse ja puuetega inimeste esindusorganisatsioonide koostööpõhimõtete memorandum (2012). Tallinn. Kasut. jaan. 2018 http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/koost%C3%B6%C3%B6memorandum.pdf

21 *Tulemuslik koostöö algab üksteise mõistmisest* (2014). Sotsiaalministeeriumi pressiteade. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/et/uudised/minister-kutt-tulemuslik-koostoo-algab-uksteise-moistmisest

22 Ibrus, K. (2014) Sotsiaalministeerium vassib puudega inimestega sõlmitud leppe allkirjade asjus. Meediaartikkel. Kasut. jaan. 2018 http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/sotsiaalministeerium-vassib-puudega-inimestega-solmitud-leppe-allkirjade-asjus?id=70189267

ja laieneb vanematele, kelle lapsel tuvastatakse raske puue peale õppelaenu võtmist. [23] Varasemalt oli vastav õigus vaid sügava puudega laste vanematel. Kaudselt puudutavad puuetega inimeste õigusi Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi aluspõhimõtted tugispetsialistide toetuste, tööturu, töötervishoiu ja terviseedenduse, omastehooldajate koormuse, arstiabi kättesaadavuse, avaliku ruumi planeerimise, vabaühenduste rahastamise ja kaasamise ning sotsiaalse ettevõtluse osas. [24]

Käesoleva raporti koostamisega samaaegselt on Eestis toimumas kolm ulatuslikku reformi: haldusreform [25], riigireform [26] ja töövõimereform. [27] Haldusreform puudutab peaaegu kõiki kohalikke omavalitsusi, seades eesmärgiks omavalitsuste võimekuse kasvu, riigireform peaks vähendama tsentraalse valitsemise mahtu. **Haldus- ega riigireformi mõju sotsiaalhoolekandesüsteemi korraldusele ning teenuste kättesaadavusele analüüsitud ei ole**. Pole teada, kas ja millises suunas puuetega inimeste olukord reformide tulemusena muutub. 2016. aastast rakendunud mastaapse töövõimereformi eesmärgiks on parandada puuetega inimeste võimalusi tööturul osalemiseks. Töövõimereformi käivitumise esimesed aastad on toonud esile mitmeid takistusi reformi eesmärkide saavutamisel, kuid lõplikke tulemusi on käesoleva raporti valmimise ajal veel vara hinnata. Erinevate ametiasutuste omavahelise suhtluse ning koostöö parandamiseks pidi 2017. aasta algusest käivituma Sotsiaalkindlustusameti teenuste kaasajastamise projekt SKAIS2, moderniseerimaks ameti

---

23 Õppetoetuste ja õppelaenu seadus (01.01.2018). *Riigi Teataja I*. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/834802?leiaKehtiv

24 Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2016–2019. Vabariigi valitsuse koduleht. Kasut. jaan. 2018 https://www.valitsus.ee/et/valitsuse-tegevusprogramm

25 Rahandusministeeriumi haldusreformi koduleht. Kasut. jaan. 2018 https://haldusreform.fin.ee

26 Vabariigi Valitsuse riigireformi koduleht. Kasut. jaan. 2018 https://www.valitsus.ee/et/riigireform-tegevuskavas

27 Töövõimereform. Eesti Töötukassa koduleht. Kasut. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/toovoimereform

IT-süsteeme ning töötamaks välja kasutajamugavaid teenuseid, mis lihtsustaksid ka puuetega inimeste õiguste teostamist. Projekti algset ajakava pole erinevatel põhjustel suudetud järgida. [28] **Käesoleva variraporti valmimise ajaks on valminud ja kasutusse võetud üksikud SKAIS2 osad, kuid projekti lõplikku täitmisaega ennustada on raske.** [29]

Teadus- ja arendustöös on olnud üksikuid algatusi universaaldisaini põhimõtete rakendamiseks kaupade, teenuste, seadmete ja ehituste väljatöötamisel, kuid süsteemse lähenemiseni ei ole seni jõutud. 2012. aastal koostati Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse, Eesti Arhitektide Liidu, Eesti Disainikeskuse ja Eesti Kunstiakadeemia koostöös põhjalik universaalse disaini käsiraamat Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine. [30]

Toetamaks huvirühmade, sealhulgas puuetega inimeste esindusorganisatsioonide kaasamist neid puudutavate otsuste kujundamisse, on Riigikantselei poolt ellu kutsutud soovituslik Kaasamise hea tava. Kaasamise hea tava on suunatud eelkõige riigiasutustele, kes valmistavad ette eelnõusid valitsuse otsusteks. [31] Viimasel kümnendil on puuetega inimeste esindusorganisatsioonide kaasamine otsustusprotsessidesse oluliselt paranenud. Olukordi, kus puuetega inimeste esindajaid neid puudutavate riiklike õigusaktide loomesse ei kaasata, praktiliselt ei esine. **Samas on esile kerkinud näilise või formaalse**

---

28 Riigi tegevus töövõimereformi ettevalmistamisel (2017). Riigikontroll. Kasut. jaan. 2018 http://www.riigikontroll.ee/tabid/168/amid/557/ItemId/950/language/et-EE/Default.aspx

29 Sotsiaalkindlustuse uus infosüsteem valmib planeeritust hiljem (2017). Sotsiaalministeeriumi pressiteade. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/et/uudised/sotsiaalkindlustuse-uus-infosusteem-valmib-planeeritust-hiljem

30 Falkenberg, V., Kotsjuba, D., Lepik, P.-R., Levald, A., Lillemaa, M., Lubjak, I., Maas, H., Melioranski, R.-H., Mikola, A., Peetsalu, K., Pukk, M., Rummel, K., Vaikla, T.-K., Valk, V. Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine (2012). Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus. Kasut. jaan. 2018 http://www.astangu.ee/fileadmin/media/PTAK/Koiki_kaasava_elukeskkonna_kavandamine_ja_loomine.pdf

31 Kaasamise hea tava. Riigikantselei. Kasut. jaan. 2018 https://riigikantselei.ee/et/kaasamise-hea-tava

kaasamise praktikad, mille puhul puuetega inimesed küll saavad otsustusprotsessides sõna sekka öelda, kuid nende arvamus jääb sisuliselt arvestamata. Näiteks on Eesti Pimedate Liit aastatel 2016–2017 korduvalt teinud argumenteeritud ettepanekuid abivahendite süsteemi korralduse muutmiseks, mis on jäänud kahjuks arvestamata. [32] Hoolimata Kaasamise hea tava olemasolust on erinevate valitsusasutuste kaasamispraktika ebaühtlane, sõltudes liialt konkreetsetest ametnikest. Valitsuserakondade, ministrite ja ametnike vahetumine tingib vajaduse pidevaks huvikaitse seisukohtade taasesitamiseks esindusorganisatsioonide poolt. **Puuetega inimeste küsimused liigitatakse tihtipeale vaid sotsiaalvaldkonna alla, nägemata seost enda ametkonna ja sotsiaalvaldkonna teemade vahel.** Näitena on välja toodud, kuidas kultuurilise ligipääsetavuse teemaga tegelemisel on esindusorganisatsioone suunatud sotsiaalministeeriumi poole, kuigi tegemist on oluliselt laiema valdkonnaga. Koostööd kohalike omavalitsuste ning puuetega inimeste esindusorganisatsioonide vahel nähakse regiooniti väga erinevalt. Nii riigi kui ka kohalikul tasandil on sisulise kaasamise saavutamiseks oluline, et puuetega inimeste organisatsioonidel jääks õigusakti läbitöötamiseks ja argumenteeritud seisukohtade kujundamiseks piisavalt aega. [33] Näiteks saadeti 2017. aasta detsembris lühikese perioodi vältel arvamuse avaldamiseks mitu mahukat tervise valdkonna õigusakti eelnõud kolm korda lühema tähtajaga kui Kaasamise hea tava soovitab. [34] Mõnikord jääb selgusetuks, kuidas langetatakse otsus puuetega inimeste organisatsioonide kaasamiseks või mittekaasamiseks. Näiteks oli 2017. aastal huvirühmade kooskõlastusringil töötervishoiu ja tööohutuse seaduse muutmise väljatöötamise kavatsus, millesse puuetega inimeste esindusorganisatsioone ei

---

32 Eesti Pimedate Liidu teabenõue Sotsiaalministeeriumile ja Sotsiaalkindlustusametile määruse nr 74 muutmisel EPLi ettepanekute arvestamata jätmise kohta (2018).

33 Puuetega inimeste organisatsioonide küsitlus ja fookusgrupid (2016–2017). Eesti Puuetega Inimeste Koda.

34 Eesti Puuetega Inimeste Koja arvamused meditsiiniseadmete loetelu, ravimite loetelu ja ravimihüvitiste kohta (2017).

kaasatud, kuigi antud õigusaktil on oluline tähtsus puuete tekke ja süvenemise ennetamisel. [35]

Puuetega inimeste organisatsioonid valdavad palju spetsiifilist kompetentsi, kuid otsustusprotsessides osalemine nõuab puuetega inimeste esindusorganisatsioonidelt aasta-aastalt üha enam professionaalsust. **Kaasamisprotsessis riigile võrdväärseks partneriks pürgimisel kogevad organisatsioonid sageli ressursside, näiteks aja, juriidilise pädevuse ja materiaalsete vahendite piiratust.** [33]

SOOVITUSED

• Koostada koostöös puuetega inimeste esindusorganisatsioonidega terviklik, kaasaegne ja konventsioonist lähtuv puuetega inimeste õiguste kaitse ja edendamise riiklik strateegia ja tegevuskava.
• Hinnata haldusreformi mõju sotsiaalhoolekandesüsteemi korraldusele ning sotsiaalteenuste võrdsel tasemel kättesaadavusele erinevates kohalikes omavalitsustes ning tagada reformi tulemusena kohaliku tasandi sotsiaalteenuste kättesaadavuse paranemine.
• Tagada valdkonna spetsialistide (arhitektid, sisearhitektid, linna- ja maastikuplaneerijad, ehitajad, toote- ja teenuste disainerid jne) juurdepääsetavust ja universaaldisaini puudutav erialane ettevalmistus ja täiendõpe.
• Järgida ühetaoliselt Kaasamise head tava riigi institutsioonides ja kohalikes omavalitsustes.
• Toetada puuetega inimeste esindusorganisatsioonide jätkusuutlikku toimimist ja arengut.

35 Eesti Puuetega Inimeste Koja ja Eesti Kutsehaigete Liidu arvamus töötervishoiu ja tööohutuse seaduse muutmise seaduseelnõu väljatöötamise kavatsusele (2017).

Artikkel 5

Võrdsus ja mittediskrimi-neerimine

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 5 ütleb, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ning neil on ilma mingi diskrimineerimiseta õigus seaduse võrdsele kaitsele ja võrdsetele hüvedele.

Eesti Vabariigi Põhiseaduse kohaselt on kõik seaduse ees võrdsed ning kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. [12]

Võrdse kohtlemise seaduse eesmärk on tagada isikute kaitse diskrimineerimise eest rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi, nahavärvuse, usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel. **Seaduses sisaldub hierarhia, mille kohaselt on kõige laiem kaitse diskrimineerimise eest rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi või nahavärvuse tõttu ja aste madalam kaitse usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel.** [36] Sotsiaalministeerium koostöös puuetega inimeste ja inimõiguste organisatsioonidega on juba aastaid ette valmistanud Võrdse kohtlemise seaduse muutmist, mille kohaselt saaksid ka puuetega inimesed laiema kaitse diskrimineerimisjuhtumite korral. Riigikogu menetluses on aastatel 2015–2017 olnud erinevatelt esitajatelt mitu hierarhia kaotamist taotlevat seaduse muutmise eelnõud, millest kahjuks ükski pole jõudnud vastuvõtmiseni. 2017. aastal seadust küll muudeti, lisades sinna Euroopa Liidu ja Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi kodanikust töötaja kaitse, ent diskrimineerimise aluste hierarhia on siiamaani muutmata. 2017. aasta augustis oli avalikul kooskõlastusringil järjekordne Võrdse kohtlemise seaduse muutmise seaduse eelnõu, eesmärgiga tagada efektiivne kaitse diskrimineerimise eest võrdselt kõigi diskrimineerimise tunnuste puhul ehk kaotada seni kehtiv diskrimineerimise aluste hierarhia. Eelnõu laiendab ka Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku pädevust, tagamaks inimestele diskrimineerimisjuhtumite korral parema õiguskaitse. Seaduse kohaldamisala laiendamine on eelduseks eelnõu teisele peamisele muudatusele, millega antakse volinikule

36 Võrdse kohtlemise seadus (06.05.2017). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/126042017009

konventsiooni rakendamise sõltumatu järelevalveasutuse roll. [37] **Käesoleva raporti koostamise ajal valmistatakse eelnõud ette teiseks kooskõlastusringiks, kuid pole teada, kas, millal ja millisel kujul muudatus jõustub.** Võrdse kohtlemise seaduse muutmise temaatikat on käsitletud ka variraporti *artiklis 6 Puuetega naised ja artiklis 33 Riiklik rakendamine ja järelevalve.*

SOOVITUSED:

• Muuta Võrdse kohtlemise seadust, võimaldamaks puuetega inimestel diskrimineerimisjuhtumi korral pöörduda oma õiguste tagamiseks võrdõiguslikkuse kaitsega tegeleva institutsiooni poole.
• Läbi viia uuringuid ja analüüse, mis kaardistaksid teadus- ja tõenduspõhiselt, süsteemselt ja järjepidevalt puuetega inimeste olukorda kõigis eluvaldkondades (sh haridus, tööhõive, tervishoid).
• Avalikustada üldise teadlikkuse tõstmiseks olukorrad, juhtumid, analüüsid jms, mis seonduvad puuetega inimeste diskrimineerimisega.

37 Võrdse kohtlemise seaduse muutmise seadus (07.08.2017). Eelnõude infosüsteem, nr 17-0909/01, saatja viit 1.2-2/85. Kasut. jaan. 2018 http://eelnoud.valitsus.ee/main#4ueaM4Qy

Artikkel 6

Puuetega naised

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 6 ütleb, et riigid tunnistavad, et puuetega naised ja tüdrukud on mitmese diskrimineerimise objektiks, ning võtavad ette meetmeid tagamaks neile kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielik ja võrdne teostamine.

Kuigi konventsiooni kohaselt tuleb tagada puuetega naiste ja tüdrukute kõigi inimõiguste ja põhivabaduste kaitse, on reaalselt selle saavutamiseni Eestis veel pikk tee minna. Soolise võrdõiguslikkuse seadus [38] keelab soolise diskrimineerimise ja Võrdse kohtlemise seadus [36] diskrimineerimise puude alusel. **Eestis puuduvad eraldi seadused või riiklikud poliitikad, mis pööraksid eraldi tähelepanu puuetega naiste olukorrale, arvestades puuetega naiste haavatavust.** Ei soolise võrdõiguslikkuse seadus ega ka muud diskrimineerimist kajastavad seadused (nt Võrdse kohtlemise seadus, Töölepingu seadus, Karistusseadustik, Euroopa Liidu kodaniku seadus, Inimgeeniuuringute seadus) ei too eraldi välja puuetega naiste haavatavust. Samuti ei ole puuetega naiste õigused eraldi kaetud riiklike arengukavadega – see valdkond puudub nii Heaolu Arengukavast 2016–2023 [14] kui ka Vägivalla ennetamise strateegiast aastateks 2015–2020. [39]

Jätkuvalt on kõige laiem kaitse diskrimineerimise eest soo alusel ning see annab puudega naisele võimaluse enda õiguste kaitseks naisena kõigis ühiskonnaelu valdkondades, välja arvatud registrisse kantud usuühendustes usu tunnistamisel ja viljelemisel või vaimulikuna töötamisel ning perekonna- või eraelu suhetes. [38]

Samas on puuetega naistele puude alusel tagatud kaitse vaid töösuhetes, kutseõppes, karjäärinõustamisel, ümber- või täiendusõppe võimaldamisel, praktiliste töökogemuste omandamisel, ühingutesse kuulumisel ning nende organisatsioonide poolt soodustuste andmisel.[36] Puuetega inimestel, olenemata nende soost, pole kaitset sotsiaalhoolekande-, tervishoiu- ja sotsiaalkindlustusteenuse, sealhulgas sotsiaaltoetuste saamisel, hariduses ega avalikkusele pakutavate

38 Soolise võrdõiguslikkuse seadus (01.05.2004). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/738642

39 Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020 (2015). Tallinn. Kasut. jaan. 2018 https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf

kaupade ja teenuste, sealhulgas eluaseme kättesaadavuses. Näiteks kui puudega naine tunneb, et teda on diskrimineeritud selle tõttu, et ta ei saa talle vajalikke sotsiaalhoolekande teenuseid või talle ei võimaldata puude tõttu eluaset, siis hetkel **Eestis kehtiva siseriikliku õiguse järgi ei saa naine nõuda diskrimineerimise lõpetamist puude alusel,** vaid ta saab tugineda üksnes ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonile. Samas saab diskrimineerimise lõpetamist nõuda naine, kes tunneb, et teda diskrimineeritakse soo tõttu, näiteks kui keeldutakse talle kui lastega naisele korterit üürile andmast. Sellisel juhul on naisele kaitse tagatud Soolise võrdõiguslikkuse seaduse alusel, hoolimata sellest, kas ta on puudega või mitte. Käesoleva raporti koostamise ajal saatis Sotsiaalministeerium kooskõlastusringile Võrdse kohtlemise seaduse muutmise seaduse eelnõu, mille kohaselt kaoks ära seni kehtiv diskrimineerimise aluste hierarhia ning ka usutunnistuse või veendumuste, vanuse, puude või seksuaalse sättumuse alusel tagataks samasugune kaitse nagu rahvuse (etnilise kuuluvuse), rassi või nahavärvuse tõttu. Kas ja millal Riigikogu jõuab seaduse vastuvõtmiseni, on raporti koostamise ajal keeruline ennustada.

Kahjuks ei sisalda eelnõu analüüsi seaduse rakendamise tulude ja kulude kohta, mis võib komplitseerida seaduse menetlemist Riigikogus. Välja on toodud vaid asjaolud, et seaduse rakendamisega suureneb voliniku töökoormus ja et aastatel 2019–2022 esitatakse riigieelarvestrateegia raames voliniku kantselei eelarve lisarahastamise taotlus 107 000 eurole aastas. Kahjuks ei ole mainitud, kui palju on plaanitud kulusid muudele tegevustele, mis aitaksid kaasa seaduse muudatuse rakendamisele praktikas, sh ennetus- ja teavitustegevustele, juurdepääsetavuse tagamisele jne. Kui näiteks Võrdse kohtlemise seaduse esmakordsel menetlemisel 2008. aastal arvestati sellega, et seaduse vastuvõtmisega kaasnevad mitmed kulud (ametnike koolitamiseks võrdse kohtlemise teemal, ühiskond-

likuks selgitustööks jne) kokku 1 000 000 euro ulatuses, siis nüüd neid kulusid ette nähtud ei ole. **Puuetega inimeste ja puuetega naiste õiguste seisukohast on oluline, et riik leiaks raha ka seaduse rakendamisega seotud kuludeks ning suunaks sihtotstarbelist lisarahastust puuetega naiste õiguste kaitseks.** Vastasel juhul on oht, et seadus jääb deklaratiivseks ega rakendu reaalselt. Võrdse kohtlemise seaduse muutmise temaatikat on käsitletud ka variraporti *artiklis 5 Võrdsus ja mittediskrimineerimine ning artiklis 33 Riiklik rakendamine ja järelevalve.*

Õnneks on Eestis inimesi ja organisatsioone, kes on teadlikud puuetega naiste olukorrast, kuigi tihtipeale on need teadmised kas siis organisatsiooni- või isikupõhised. Positiivne on, et puuetega naiste esindusorganisatsioon – Eesti Puuetega Naiste Ühenduste Liit on Eesti Puuetega Inimeste Koja liige ning üheskoos on võimalik muuta puuetega naiste hääl ühiskonnas kuuldavamaks. **Seni teadaolevalt ongi vaid kodanikuühiskonna organisatsioonid võidelnud puuetega naiste õiguste eest.**

Ühe kodanikuühiskonna valdkonnana saab välja tuua naiste varjupaikade teenuse, mille raames abistatakse jätkuvalt puuetega naisi, kes on sattunud lähisuhtevägivalla ohvriks. **Kahjuks ei ole naiste varjupaigad valdavas enamuses juurdepääsetavad liikumispuudega naistele.** Alates 2017. aastast pakutakse Eestis naiste tugikeskuste teenust riigihanke alusel, kusjuures hanketingimustes ei nõutud teenuse pakkumise juurdepääsetavust. Seega on naiste varjupaikade majutusteenus vägivallaohvritest naistele, kellel on liikumispuue, halvasti kättesaadav. Kodanikuühiskonna organisatsioonid on püüdnud olukorda vabatahtlikkuse panusega parandada. Näiteks tagab Eesti Naiste Varjupaikade Liit liikumispuudega naisele nõustamisteenuse kättesaadavuse vastavalt tema soovile ning leiab vajadusel nõustamiskoha, mis on juurdepääsetav. Kui aga liikumispuudega

naine, kes on sattunud lähisuhtevägivalla ohvriks, peaks vajama ka ligipääsetavat majutusteenust, on olukord keerulisem ja abivajajal võib olla vajalik liikuda teenust saama teise maakonda.

Eesti Puuetega Inimeste Koja liikmesorganisatsioonide hinnangul on neil teatud kokkupuude ja teadlikkus puuetega naiste mitmese diskrimineerimisega seoses olemas. Toodi näide sellest, et puudega vene rahvusest naisel on raskem tööd leida, mis osutab selgesti mitmese diskrimineerimise olemasolule, see tähendab, et **naine võib sattuda diskrimineerimise ohvriks kolme eri tunnuse tõttu: sugu, puue ja rahvus.** [33] Kahjuks pole aga teada, kas ohvriks sattunud naised ise mõistavad, et tegemist on diskrimineerimisega. **Puuetega inimeste organisatsioonide poolt tajutakse kõige selgemini puudega naise haavatavust tööturul.** Samuti tuuakse välja, et puuetega naistel on rohkem probleeme koduse ja tööelu ühildamisega. See kinnitab ühiskonnas levinud hoiakuid ning naiste raskusi töö- ja pereelu ühildamisel, mille kohaselt on Eestis naistel suurem koormus perekonna eest hoolitsemisel ja koduste tööde tegemisel. [33]

Kindlasti vajab Eesti ühiskonnas jätkuvalt teadvustamist asjaolu, et puuetega naised on haavatav sihtgrupp, kelle õiguste kaitseks ja diskrimineerimise vältimiseks tuleb võtta kasutusele lisameetmeid. Saab väita, et ühiskonnas ei tajuta puuetega naiste suuremat haavatavust võrreldes meestega. Tuleb rõhutada, et puuetega naistel on võrdsed õigused meestega, kel pole puuet ja mitte ainult nende meestega, kes on puudega. Samuti ei teadvustata veel piisavalt, et puuetega naised võivad kogeda mitmest diskrimineerimist. **Väärib märkimist, et terminit „mitmene diskrimineerimine“ ei kasutata Eesti ühiskonnas ega seadusandluses.** Kuna diskrimineerimise teemat on vähe kajastatud ka meedias, on ühiskonna üldine teadlikkus nii puuetega naiste õigustest kui ka soolisest võrdõiguslikkusest

kahjuks madal. Samuti ei osata seostada puuetega naiste õigusi naiste õigustega, mis osutab sellele, et ei tajuta soolise aspekti mõju.

SOOVITUSED

• Toetada planeeritavate Võrdse kohtlemise seaduse muudatuste rakendumist praktikas, lahendamaks puuetega naiste jaoks eksisteerivaid piiranguid põhiõiguste ja vabaduste realiseerimisel.
• Panna paika meetmed, mille abil tagatakse naiste varjupaikade teenuse juurdepääsetavus, sealhulgas majutusteenuse juurdepääsetavus kõigile abivajavatele puuetega naistele igas Eesti maakonnas.
• Viia läbi uuringuid puuetega naiste õiguste teostamise olukorrast Eestis.
• Suurendada nii sihtgrupi hulgas kui ka ühiskonnas tervikuna teadlikkust puuetega naiste võrdsetest õigustest.

Artikkel 7

Puuetega lapsed

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 7 ütleb, et puuetega laste kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielik teostamine teiste lastega võrdsetel alustel on võimalik, kui kõigis puuetega lastega seotud tegevustes seatakse esikohale lapse parimad huvid ning kui puudega lapsed saavad oma õiguse teostamiseks oma puudele ja vanusele vastavat abi.

Puuetega laste arv ja osakaal elanikkonna seas on olnud viimasel kümnendil tugevas kasvutrendis. Võrreldes 2009. aastaga oli ametlikult määratud puudega laste arv 2017. aastaks peaaegu kahekordistunud. [40] Eestis oli 01.01.2017 seisuga 12 896 puudega last, [41] kellest 56% ehk 7 164 olid raske, 39% ehk 5000 keskmise ja 6% ehk 732 sügava puudega. Kasvanud on keskmise ja raske puudega laste arv, samal ajal on sügava puudega laste arv jäänud samale tasemele. Puudeliigiti on kasvanud kõigi puudeliikide, välja arvatud meele- ja liikumispuudega laste arv. Eriti suur on kasv olnud keele- ja kõnepuudega laste ning vaimupuudega laste arvudes. Kasv on tingitud nii paremast meditsiiniabist kui ka vanemate teadlikkuse suurenemisest puude määramise tähenduse osas lapsele vajalike teenuste ja toetuste saamisel. [40]

Ehkki siseriiklikud õigusaktid on suuresti ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooniga vastavuses, siis **praktilises elus kogevad puuetega lapsed puudulikku kaitset diskrimineerimise eest, vähest kaasamist ja abi ning piiratud juurdepääsu haridusele**. Hariduse temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 24 Haridus.*

Puuetega lapsed on teistest haavatavamad ning vajavad enda õiguste teostamiseks ja enda eest seismiseks kõrvalist abi veelgi rohkem kui puueteta lapsed. **Puuetega lastel on eakaaslastest väiksem võimalus olla ühiskonnaellu kaasatud, samas suurem oht kogeda isoleeritust, füüsilist ja vaimset vägivalda ning puude tõttu diskrimineerimist.** Eriti haavatavas olukorras on muukeelsed puuetega lapsed, kuna korraga esineb kolm võimaliku diskrimineerimise alust: vanus, puue ja rahvus. [40]

Puuetega lapsed ja nende pered on ka suuremas vaesusriskis – kui kogurahvastiku kuni 18-aastaste suhtelise vaesuse määr oli 2015. aastal 18,5%, siis puuetega laste vastav näitaja oli 26,2%. [42]

---

40 *Puuetega lastega perede toimetuleku ja vajaduste uuring* (2017). Eesti Rakendusuuringute Keskus Centar ja Turu-Uuringute AS.

41 Sotsiaalkindlustusameti koduleht. Kasutatud dets. 2017.

42 Statistikaameti koduleht. Kasutatud dets. 2017.

Peredest viiendik peab toime tulema 750 või vähema euroga kuus. [40] Puuetega laste suhtelise vaesuse kõrgem määr võib olla põhjustatud lapse tavapärasest suuremast järelevalve ja hoolduse vajadusest ning ebapiisavalt kättesaadavate sotsiaalteenuste koosmõjust. Näiteks on puudega lapse toetus alates 2006. aastast kuni 2018. aastani püsinud samal tasemel, olles raske ja sügava puudega lapsele 80 eurot kuus. Samal ajal on universaalne lastetoetus esimesele ja teisele lapsele peres sel perioodil tõusnud kahekordseks (19 pealt 50 eurole kuus) ja kolmandale lapsele 20-kordseks (19 pealt 400 eurole kuus). [41] **Enamasti ei ole lapse puudega kaasnevad lisakulutused selleks otstarbeks ette nähtud toetusega kaetavad**. Üle pooltel juhtudest (53–60%) on vanemate hinnangul lisakulutused kaetud kas vähesel määral või pole üldse kaetud. Lapse puudest tingitud lisakulutusi tehakse sagedamini ravimitele, vitamiinidele ja toidulisanditele (86–89% leibkondadest), transpordile (73–77%), ravi- ning rehabilitatsiooniteenustele (52–57%) ning abivahenditele (39–43%). [40]

Puudega lapse eest hoolitseb enamasti (95–97% juhtudest) tema vanem, reeglina ema (90–92%). Valdavalt jääb vanema vanus vahemikku 25–54 aastat. **11–13% puuetega laste hooldamisel ei abista lapsevanemat mitte ükski teine isik.** [40] On teada, et puudega last kasvatavad vanemad jäävad tavapärasest sagedamini eemale tööturult ja õpingutest. [43] Näiteks ületab puuetega laste emade töötuse määr (7–9%) 25–54-aastaste naiste keskmist (6,4%). Ka puuetega laste leibkondade enda hinnang oma majanduslikule toimetulekule on sageli halvem kui kõikidel lastega leibkondadel Eestis keskmiselt. Näiteks, kui Eestis lastega leibkondade seas üleüldse esines raskusi kommunaalkulude maksmisel 8–13% peredest, siis puuetega lastega perede seas oli vastav osakaal 28–34%. [40]

43 Pikaajalise hoolduse olukorrast Eestis (2017). Maailmapanga uuring. https://riigikantselei.ee/sites/ default/files/content-editors/Failid/hoolduskoormus/estonia_ltc_report_final.pdf

Olulisimaks meetmeks puuetega laste õiguste kaitse tagamisel on sotsiaalteenused. Peaaegu kõigil puuetega lastel on vajadus vähemalt ühe sotsiaalteenuse järele (96–97%). **Arvestades, et puuetega laste arv on võrreldes 2009. aastaga pea kahekordistunud ja teenust vajavate laste osakaal ei ole vähenenud, on sotsiaalteenuste vajadus kahekordistunud. Samal ajal on sotsiaalteenuste kättesaadavus halvenenud.** [40]

Puuetega lastele suunatud sotsiaalteenuste osas jaguneb Eestis vastutus riigi ja kohaliku omavalitsuse vahel. Kui riik vastutab abivahendite ja sotsiaalse rehabilitatsiooni eest, siis kohalike omavalitsuste kohustuseks on tagada puuetega lastele lapsehoiu-, tugiisiku ja sotsiaaltranspordi teenus. [44] Nende kolme teenuse rahastamine suurenes hüppeliselt 2015. aasta lõpus Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) toel, kuid kahjuks on teenuseid taotlenud vaid viiendik raske ja sügava puudega laste peredest. [41] Põhjuseks võib olla madal teenustest informeeritus kohalikul tasandil, samuti teenuste regionaalselt ebaühtlane kättesaadavus. **Puuetega laste perede toimetuleku uuringust ilmnesid teenuste kasutamise takistustena teenusepakkujate nappus ning teenusepakkumise paindumatud tingimused, näiteks piiratud teenusmahud**. [40] Kahjuks pole ka selge, kas ja kuidas jätkub teenuste osutamine pärast 2020. aastat, mil lõppeb ESF rahastus [45]. Viimane asjaolu tähendab, et puuetega laste peredel puudub tuleviku osas kindlustunne.

Kohalikele omavalitsustele on seoses puuetega laste õiguste kaitsega asetatud suur vastutus, kuid johtuvalt majandusliku ja sisulise suutlikkuse erinevast tasemest omavalitsuste lõikes, samuti erisuste

---

44 Sotsiaalhoolekande seadus. (09.12.2015). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005?leiaKehtiv

45 Ülevaade riigi vara kasutamisest ja säilimisest 2016.–2017. aastal. Riigikontrolöri kokkuvõte riigi majanduse ja rahanduse väljavaadetest ning riigi varaga seotud probleemidest (2017). Riigikontrolli aruanne Riigikogule. https://www.riigikontroll.ee/Portals/0/Upload/RVKS2017/RVKS%202017_06.11.2017_LOPP.pdf

tõttu poliitilistes prioriteetides, ei tule omavalitsused selle vastutusega enamasti kuigi hästi toime. [33] **Puuetega laste perede toimetuleku uuringust ilmnes, et halvasti kättesaadavad on kõik kohalike omavalitsuste poolt puuetega lastele pakutavad teenused.** Leiti ka, et kohalike omavalitsuste probleemiks on oskamatus sotsiaalteenuseid kujundada ning poliitilised prioriteedid**,** mis ei toeta puuetega laste perede toimetulekut. [40] Positiivse näitena on esile toodud Tartu linna, kus tugiteenustega kaetus ja valdkondadevaheline koostöö puuetega laste õiguste teostamisel on oluliselt parandanud perede toimetulekut. [33] Valdavalt tähendab omavalitsuste ebaühtlane suutlikkus ning autonoomne otsustusõigus koosmõjus mittetoimiva andmete ristkasutuse ja riikliku järelevalvega siiski, et **puuetega laste ligipääs oma õiguste teostamisele toetavate teenuste kaudu on regiooniti ebavõrdne ning kahjuks enamasti ka ebapiisav.**

Vaadeldes puuetega lastele suunatud kohaliku ja riigi tasandi teenuseid tervikuna, ilmneb, et kuigi osa teenuseid paistab silma teistest veelgi halvema kättesaadavusega, on pea kõigi teenuste kättesaadavus üldiselt halb. Sageli esineva probleemina on välja toodud teenuste liialt väike maht (41–47% puuetega laste jaoks) ja teenustele saamise pikk järjekord (39–44%). **Üle kolmandiku puuetega laste vanematest (33–39%) toob takistusena välja keeruka asjaajamise** [40]. Regionaalset ebavõrdsust esineb ka riiklike teenuste lõikes – näiteks Hiiumaal ei ole ühtki sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse osutajat. See tähendab, et Hiiumaal elavad puuetega lapsed ei saa regulaarset sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust, kuigi neil on selleks õigus ja vajadus. Puudulik on ka vaimupuudega, samuti psüühikahäiretega lastele suunatud teenuste kättesaadavus. [46] Mitmetes piirkondades, näiteks Jõgevamaal, on lastepsühhiaatri teenus väga halvasti kättesaadav. [33]

46 *Tervise kaitse ja sotsiaalhoolekanne (2015)* ÜRO Lapse õiguste konventsiooni täiendav aruanne. Eesti valitsusväliste organisatsioonide täiendused, kommentaarid ja ettepanekud. Tallinn. Kasut. jaan. 2018 http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/02/%C3%9CRO-LAPSE-%C3%95IGUSTE-KONVENTSIOONI-T%C3%84IENDAV-ARUANNE.pdf

Umbes pooled puuetega lastest vajavad igapäevaseks toimetulekuks mingit abivahendit. Kahte või enamat abivahendit vajab 16% puuetega lastest. [40] Abivahendite puhul on suurimaks probleemiks majanduslik kättesaadavus ning seda eeskätt neile lastele, kellel on kas raske, sügav või liitpuue, kuna nad vajavad korraga mitut, sageli kõrge hinnaga abivahendit. **Sarnaselt sotsiaalteenustega hinnatakse ka abivahendite taotlemise protsessi puuetega laste seisukohalt keerukaks ja aeganõudvaks.** [33] Rehabilitatsiooni ja abivahendite temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 26 Habilitatsioon ja rehabilitatsioon.*

Puuetega laste perede jaoks tähendab riigi ja omavalitsuste, hariduse, tervise ja sotsiaalvaldkondade vahel killustunud vastutusega tugisüsteem teabes orienteerumise keerukust, suurt aja- ja energiakulu teenuste taotlemisel ning paraku tihti ka vajalikust abist ilmajäämist. Kujukaks näiteks riikliku ja kohaliku tasandi, samuti sotsiaal- ja haridusvaldkonna sidususe puudumisest on ühele ja samale abivajavale lapsele paralleelselt koostatavad plaanid: riiklikul tasandil sotsiaalse rehabilitatsiooni plaan, kohalikul tasandil juhtumiplaan ning haridusasutuses individuaalne õppekava. Kõigi plaanide koostamisel hindavad lapse vajadusi valdkonna spetsialistid ning tulemuseks on tugiteenuste vajaduse kirjeldus, kuid plaanid pole omavahel seostatud ei andmevahetuse, tegevuskava elluviimise ega tulemuste hindamise aspektist. Probleemi tõsidust kinnitas puuetega laste perede toimetuleku uuring, milles leitakse, et erinevad hindamised tuleks koondada üheks süsteemiks. [40] **Põhjusel, et puuetega laste terviklikku juhtumikorraldust ei teosta praktikas ükski institutsioon ning andmete ristkasutust ei toimu, jääb juhtumikorraldaja ülesanne sageli puuetega laste perede kanda ja seda lisaks hooldaja, põetaja, järelevalvaja ning arengu toetaja rollile.** See tähendab peredele ebaproportsionaalselt suurt halduskoormust puuetega laste õiguste teostamisel.

Puuetega laste pered on viidud ka sihtgrupi siseselt ebavõrdsesse olukorda – vähemate sotsiaalmajanduslike, hariduslike ja tervisest tulenevate ressurssidega vanemate, samuti üksikvanemate puuetega lapsed ei saa vajalikku abi oma õiguste teostamiseks võrdselt teistega. Esineb vanemaid, kes ei tunnista oma lapse puudest tulenevat abivajadust ega taotle seetõttu lapsele õigustatud abi. Vastutus varase puudest tingitud abivajaduse märkamise ja sekkumise eest on selgelt määratlemata, mis tähendab, et lapse abivajaduse mittemärkamine lapseeas jätab lapse õigeaegse abita. **Seega on puuetega laste õiguste teostamine Eestis otseses sõltuvuses vanemate võimekusest ega ole tagatud võrdselt kõigile.** [33]

Lisaks perede võimekusele mõjutab puuetega laste õiguste teostamist puudega lapse elukoht – piirkonniti esinevad märkimisväärsed erinevused nii teenuste kättesaadavuses kui ka kohalike omavalitsuste poolt makstavates riiklikke toetusi täiendavates toetustes. [46] **Erinevalt riiklikest teenustest on kohalike omavalitsuste poolt pakutavate puuetega lastele suunatud sotsiaalteenuste kättesaadavus omavalitsuste lõikes suuresti varieeruv**. [33] Peaaegu pooltel puuetega laste vanematest on esinenud oma lastele suunatud sotsiaalteenuste kättesaamisega probleeme, kolmandik puuetega laste vanematest on kogenud probleeme toetuste saamisel, viimast muuhulgas taotlusprotsesside keerukuse tõttu. [46] Väärib märkimist, et kui raske ja sügava puudega laste teenuste osas esineb tugev regionaalne kättesaadavuse ebavõrdsus, siis keskmise puudega lastele ei ole nimetatud teenused sageli üldse kättesaadavad. [33]

Pooled puuetega laste vanematest leiavad, et teave lastele suunatud toetuste ja teenuste kohta on pigem raskesti või väga raskesti kättesaadav; suurimaks probleemiks on see vene keelt kõnelevatele inimestele. Lisaks ei oska veerand puuetega laste vanematest info kättesaadavust üldse hinnata. [40] Abistamaks puuetega

lapsi ja noori kasvatavaid peresid, hooldajaid ning eestkostjaid erinevate institutsioonide ning riigi ja kohaliku omavalitsuse tasandite vahel killustunud teenuste ja toetuste taotlemisel, andis Eesti Puuetega Inimeste Koda 2016. aastal välja käsiraamatu „Teekond erilise lapse kõrval“. [47] Suure nõudluse ning väga positiivse tagasiside tõttu sihtgrupilt on käsiraamatule järgnenud kaks kordustrükki, samuti selle venekeelne versioon. Tuleb siiski tähele panna, et käsiraamat vaid leevendab probleeme puuetega laste õiguste kaitsel, kuid süsteemse lahenduse ehk teenuste ja andmevahetuse valdkondade ja valitsemistasandite vahelise sidustamise vajadus püsib endiselt. Vaadeldes asendushooldusteenusel, eeskätt asenduskoduteenusel olevate puuetega laste olukorda, on Eestis teenusel kordades enam puuetega lapsi. Näiteks oli puuetega laste osatähtsus kõigi alla 18-aastaste seas 2013. aastal 4,2%, kuid **asenduskoduteenusel olevatest lastest ja noortest oli puuetega koguni 42% (kokku 434 last)**. Samal ajal oli perekonnas hooldamisel olevatest lastest puudega 15% (40 last) ja eestkostja peres olevatest 7% (93 last). Enamus asenduskoduteenusele paigutatud puuetega lastest on raske või sügava puudega, hooldusperedes kasvavate laste puhul on üldjuhul tegemist keskmise või raske puudega lastega. [48]

Asenduskoduteenusel oleval puudega lapsel ei ole õigust puudega lapse toetusele, v.a. juhul kui tegemist on puudest tingitud lisakulutustega, mis on seotud kõrvalabi või juhendamist nõudvate toimingutega väljaspool asenduskodu või individuaalse abivahendi kasutamise vajadusega. [49] Erisused on kehtestatud põhjendusega, et lapse kasvatamisega seotud kulud ning puudest tingitud lisakulutused on

47 *Teekond erilise lapse kõrval* (2016). Tallinn: Eesti Puuetega Inimeste Koda. http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/EPIK_k%C3%A4siraamat_Teekond-erilise-lapse-k%C3%B5rval_2017.pdf

48 *Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat* (2014). Sotsiaalministeerium. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ ah_rr_dets_2014.pdf

49 Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus (01.03.2009). *Riigi Teataja I.* https://www.riigiteataja.ee/akt/13114771

eelduslikult kaetud juba asenduskoduteenuse riigieelarvelise rahastamisega, mis puuetega laste puhul on suurem kui lastel, kellel ei ole puuet. Samas on õiguskantsler 2013. aastal tuvastanud, et **asendushooldusteenusel viibivate puuetega laste õigused saada vajalikku ravi, rehabilitatsiooniteenuseid ja abivahendeid ei ole alati kaitstud, sest lapse eestkoste ülesandeid täitev kohalik omavalitsus on osal juhtudest need otsused ja toimingud volitanud edasi asenduskodule, kuigi vastavalt seadusele peaks esimene täitma neid ise**. [50]

Puuetega laste üleminek täiskasvanuellu on Eestis tihti konarlik ning ebaproportsionaalsel määral mõjutatud last kasvatava(te) täiskasvanu(te) võimekusest. **Näiteks tunnevad intellektipuudega täiskasvanuks saanud lapsed teravat puudust iseseisvat elu toetavatest teenustest, jäädes sageli aastateks päritolupere hoole, järelevalve ja ülalpidamise alla**. [43] Puuetega noorte erialase hariduse ja tööellu kaasatuse teemat on lähemalt käsitletud artiklites *24 Haridus ja 27 Töö ja tööhõive*.

Võimendunud vajadus ettevalmistuse ja järeltoe osas esineb täisikka jõudnud asendushoolduselt lahkuvatel puuetega lastel. Tugisüsteem peab muuhulgas aitama tagada, et asendushooldusel täisealiseks saanud puuetega lapsi ei suunataks ilma põhjendatud vajaduseta täiskasvanutele mõeldud institutsionaalsele hooldusele. [48]

50 *Asenduskoduteenuse analüüs* (2013). Õiguskantsler (Laste ombudsman). http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/asenduskoduteenuse_analuus_0.pdf

SOOVITUSED

- Sidustada puuetega lastele suunatud teenused ja toetused terviklikuks, puuetega lapsi, nende lähedasi ja eestkostjaid tõhusalt toetavaks ja jõustavaks, laste parimatest huvidest lähtuvaks süsteemiks ning korraldada andmebaaside ristkasutus.
- Suurendada puuetega laste toetusi vastavaks tegelikele puudest tulenevatele lisakulutustele.
- Hinnata kohalikele omavalitsustele suunatud ressursside piisavust puuetega laste õiguste tõhusaks ning regionaalselt võrdseks kaitseks.
- Rakendada sisuline järelevalve puuetega laste õiguste teostamiseks vajaliku abi andmise üle kohalikes omavalitsustes.
- Panna paika riiklik tegevuskava puuetega laste tugiteenuste rahastamise jätkamiseks peale ESF toetuse lõppemist, s.o pärast 2020. aastat.
- Hinnata peredes kasvavate puuetega laste olukorda õiguste teostamisel võrdluses asendushooldusteenusel olevate puuetega lastega.
- Suurendada sihtgrupi hulgas teadlikkust puuetega laste õigustest.

Artikkel 9

Juurde-pääsetavus

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 9 sätestab juurdepääsu füüsilisele keskkonnale, transpordile, teabele ja suhtlusele, sealhulgas info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatele ja -süsteemidele ning muudele avalikele ehitistele ja teenustele nii linna- kui ka maapiirkondades, olulise eeldusena puuetega inimeste ühiskonnas osalemisele võrdselt ülejäänud ühiskonna liikmetega.

Põhiseadus ütleb, et igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida ning vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. [12] **Võrdse kohtlemise seadus ei käsitle puude tõttu kaupadele ja teenustele juurdepääsu takistusi diskrimineerimisena,** mis tähendab, et puuetega inimesed ei saa pöörduda võrdõigusvoliniku juurde puude tõttu diskrimineerimise tuvastamiseks näiteks ühistranspordi kasutamisel (Võrdse kohtlemise seaduse temaatikat on lähemalt käsitletud ka variraporti artiklites 6 Puuetega naised ja 33 Riiklik rakendamine ja järelevalve).

Ehitusseadustik sätestab, et ehitisele esitatavad nõuded hõlmavad asjakohasel juhul puudega inimeste erivajadusi. Tuuakse välja, et valdkonna eest vastutav minister võib määrusega täpsustada ehitisele esitatavaid nõudeid. Kuigi Ehitusseadustik jõustus 1. juulil 2015. aastal, jõudis määrus, mis kehtestab nõuded liikumis-, nägemis- ja kuulmispuudega inimeste ligipääsetavusele üldkasutatavates hoonetes, avalikule kooskõlastusringile alles käesoleva raporti koostamise ajal ehk 2017. aasta novembris. Seni, kuni pole teada, millal ja millisel kujul määrus jõustub, on riik soovitanud lähtuda varasemas, nüüdseks kehtivuse kaotanud määruses sätestatud nõuetest. **Praktikas on aga tekkinud olukord, kus uute ehitiste ja keskkondade rajamisel käsitletakse varasema määruse nõudeid soovituslike, mitte kohustuslikena.** Esineb ka näiliselt loodud juurdepääsetavust, näiteks Põlva Kultuurikeskuses on vananenud ja kasutuskõlbmatu trepironija, mille abil liikumispuudega inimesed kontserdile ega teatrisse ei pääse. [33]

Juurdepääsetavuse järelevalve ülesanne on pandud kohalikele omavalitsustele, kel puuduvad selleks vajalikud ressursid, eelkõige oskusteave. **Probleemiks juurdepääsetavuse osas on suur regionaalne erinevus.** Hetkel toimib juurdepääsetavuse järelevalve piisavalt hästi vaid seal, kus on aktiivsed puuetega inimesed. Positiivse näitena on Tallinnas kinnitatud strateegiline dokument “Tallinna ligipääsetavuse

arengusuunad 2016–2022“. [51] Oleks vaja, et kõikides kohalikes omavalitsustes toimuks töö ja järelevalve samade põhimõtete alusel ja süsteemselt.[52]

Eriti kahetsusväärne on, et alati ei arvestata juurdepääsetavuse nõuetega uute avalikuks kasutuseks mõeldud ehitiste ja keskkondade rajamisel. Sellised juhtumid on saanud võimalikuks ka seetõttu, et seaduse järgi vastutavad kohalikud omavalitsused nii ehituslubade ja tegevuslubade väljaandmise kui ka järelevalve eest. Samal ajal teostab näiteks ehitiste tuleohutuse üle järelevalvet riiklik Päästeamet.

Juurdepääsetavust reguleeriva määruse jõustumise venimine üle kahe ja poole aasta ning kohalike omavalitsuste ressursipuudus juurdepääsetavuse järelevalve teostamisel on põhjustanud olukorra, kus puuetega inimeste valdkonnaga seotud ühingud teostavad ise ligipääsetavuse järelevalvet ja koostavad ligipääsetava keskkonna loomise juhendeid. [33] [53] Näiteks avaldas Eesti Pimedate Liit 2016. aastal projekteerimisjuhendi “Ehitatud keskkonna ligipääsetavus nägemispuudega inimestele”, mille eesmärk on täiendada ehitusseadustiku nõudeid, andmaks suuniseid nägemispuudega inimeste jaoks ligipääsetava keskkonna kavandamiseks. Samuti avaldas MTÜ Kakora 2017. aastal soome keelest tõlgituna käsiraamatu „Sündmusi kõigile! Käsiraamat ligipääsetava ja mitmekülgse kultuurielu korraldamiseks.“. **Mitmesuguste juhendmaterjalide väljaandmine on küll positiivne, kuid need ei asenda ühtseid standardeid ega pole kasutajatele kohustuslikud**. [33]

Kuigi Riiklik Transpordi arengukava aastateks 2014–2020 seab eesmärgiks liikumis-, nägemis- ja kuulmispuudega inimestele

---

51 *Tallinna ligipääsetavuse arengusuunad 2016-2022.* Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet. http://www.tallinn.ee/est/Ligipaasetavus

52 *MTÜ Ligipääsetavuse foorum eksperthinnang* (2016). Eesti Puuetega Inimeste Koda.

53 *Eesti Pimedate Liidu eksperthinnang* (2016). Eesti Puuetega Inimeste Koda.

juurdepääsetavuse tagamise infrastruktuurile ja infosüsteemidele, ei ole arengukava eesmärkide elluviimise tegevused süsteemselt planeeritud.

Ühistranspordi seadus küll lubab toetada riigieelarvest puuetega isikute vedamiseks kohandatud ühissõidukite soetamist või ühissõidukite kohandamist puuetega isikute veoks, ent kohustuslik see pole. Praktikas ei ole toetuste andmine süsteemne. Samuti kohustab Ühistranspordi seadus vedajat avaldama info sõidukite ligipääsetavuse kohta liikumispuudega inimestele ning teavitama puuetega inimeste teenindamise, abistamise ja neile teabe andmise võimalustest, kuid ei kohusta vedajaid tagama tegelikkuses juurdepääsetavat ühistransporti. **Näiteks on enamik maakondadevahelisi bussiliine teenindavatest bussidest ratastoolikasutajatele juurdepääsmatud.** Veidi parem, kuid siiski vaid osaliselt juurdepääsetav on ühistranspordi olukord suuremates linnades nagu näiteks Tallinn ja Pärnu. Juurdepääsetava linnatranspordi heaks näiteks on Tartu. Rongiga reisimine on ratastoolikasutajatele üldiselt juurdepääsetav, riigisisene reisimine laevaga on juurdepääsetav osaliselt – väikesaartele jõudmisel esineb võrreldes ülejäänud reisijatega mitmeid takistusi. [53]

Eesti Pimedate Liidu hinnangul on linnades helisignaalid vähestel fooridel. Samuti on lahendamata ühissõidukite numbrite teatamine peatustes. Linnaruumis, samuti avalikes asutustes on kasutusel väga vähe nägemispuudega inimeste orienteerumist toetavaid reljeefseid või kontrastseid juhtmärgistusi. Peaaegu täiesti puuduvad avalikus ruumis tähistused reljeefses punktkirjas. **Eelnimetatud puudused koosmõjuna on pea ületamatuks takistuseks pimeda iseseisval liikumisel ja orienteerumisel.** [33] [53]

Üleriiklik usaldusväärne statistika avalike ruumide ja keskkondade juurdepääsetavuse kohta puudub. Puuetega inimeste organisatsioonide eestvõttel on 2006. aastal loodud veebiplatvorm

www.liikumisvabadus.invainfo.ee, kus on osaline ülevaade asutustest, kuhu pääseb ratastooliga ning mis on ligipääsetavad liikumispuudega inimestele. Veebiplatvormi regulaarset uuendamist takistab ressursside puudus. Uuringust nähtub, et Tallinnas esineb probleeme eluruumi sisse pääsemisega ja/või eluruumis liikumisega igal neljandal (28%) puudega tallinlasel. Samuti selgub, et kodust väljaspool liiklemisel esineb puudest tulenevaid füüsilisi või psühholoogilisi takistusi 64% puuetega tallinlastel ning 46% Tallinnas elavatel puuetega lastel. [54] MTÜ Ligipääsetavuse foorum hinnangul on suuri probleeme koolide ja valimisjaoskondade juurdepääsetavusega. [52] Heaks näiteks parkimise valdkonnas on Pärnu linn, kus tänu kohaliku puuetega inimeste organisatsiooni aastatepikkusele tegutsemisele on märgistatud liikumispuudega inimeste sõidukite parkimiskohad lisaks asfaldimärkidele ühtlasi liiklusmärkidega, mis on nähtavad ka lumistes ilmaoludes. [33]

Võrdõigusvolinik algatas 2015. aastal hea tahte märgi "SIIA SAAB". Tegemist ei ole siiski juurdepääsetavuse kvaliteedimärgisega ning volinik ei kontrolli märki taotlevate asutuste tegelikku juurdepääsetavust. Märgi eesmärk on näidata asutuste soovi ja tahet juurdepääsetavusele tähelepanu pöörata. **Algatatud kampaania jäi kahjuks lühiajaliseks ning märgiga liitunud asutuste arv tagasihoidlikuks.** [55]

Kuigi Keeleseadus tunnistab viibeldud eesti keelt riigikeele ehk eesti keele esinemiskujuna, puudub eesti viipekeel kui mõiste 01.01.2016 kehtima hakanud uues Sotsiaalhoolekande seaduses. Samuti puudub viipekeele tõlketeenus Sotsiaalhoolekande seaduses toodud kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenuste loetelust. **Seega puuduvad riigis ühtsed standardid viipekeele tõlke-**

---

54 *Puuetega tallinlaste toimetulekut käsitlev sotsiaaluuring* (2016). Tellija: Tallinna Linnakantselei. Saar Poll OÜ. Kasut. jaan. 2018 https://uuringud.tallinnlv.ee/uuring/vaata/2016/Puuetega-tallinlaste-toimetulekut-kasitlev-sotsiaaluuring

55 Märgis SIIA SAAB! Võrdõigusvoliniku kantselei. Kasut. jaan. 2018 http://www.vordoigusvolinik.ee/siiasaab/

teenuse osutamiseks ja teenuse kättesaadavus on mitterahuldav ning lisaks regiooniti erinev. Näiteks Saaremaal võimaldatakse kurdile inimesele tasuta viipekeele tõlketeenust vaid 12 tundi aastas ning Tallinnas kuni 24 tundi aastas, arvestusega 2 tundi kalendrikuus. [56] Probleemi süvendab viipekeele tõlkide nappus. Näiteks Lääne-Viru maakonnas ja Jõgeva maakonnas ei tegutse ühtki atesteeritud viipekeeletõlki. [33] Eesti Kurtide Liidu hinnangul on takistatud kurtide juurdepääs viipekeelsele haridusele, samuti teabele üldiselt. Eriti ebavõrdses olukorras on vanemaealised kurdid, kelle eesti keele oskus kirjakeelena ei ole piisav kirjalikuks infovahetuseks ametkondadega ega ühiskonnaelus täisväärtuslikuks osalemiseks. [57] **Sama kehv on olukord kirjutustõlkega**. Enamus kuulmispuudega inimestest viipekeelt ei oska, küll aga oleks neil sotsiaalselt nõudlikes situatsioonides palju abi kirjutustõlke teenusest. Eriti vajavad sellist teenust hiliskurdistunud, kes oma ea tõttu enam ei suuda viipekeelt ära õppida, samas kui (kirjutatud) eesti keele oskus on neil säilinud. Lisaks valmistavad kuulmispuudega inimestele probleeme fonolukud, mis võivad muuta asutuse või hoone nende jaoks ligipääsmatuks. Oluliseks vahendiks vaegkuuljate juurdepääsetavusel koosolekusaali, teatrisse, kinno või kuhu iganes mujale on silmusvõimendid. [58]

Kuulmisvaegusega inimesed tunnevad endiselt teravat vajadust subtiitritega telesaadete ja filmide järele. Isegi rahvusringhäälingu peamine telekanal ETV ei ole oma uudistesaateid subtiitritega varustanud, viipekeelseid uudiseid edastatakse eraldi saatena ja oluliselt väiksemas mahus ning samuti subtiitriteta. See tähendab, et vaegkuuljatel on juurdepääs teleuudistele takistatud. Samamoodi tuntakse puudust kirjutustõlketeenusest hariduses, tööelus ja kultuurivaldkonnas üldiselt. [33] [58]

---

56 Viipekeele tõlketeenus. Tallinna linna koduleht. Kasut. jaan. 2018 http://www.tallinn.ee/Teenus-Viipekeele-tolketeenus

57 *Eesti Kurtide Liidu eksperthinnang* (2016). Eesti Puuetega Inimeste Koda.

58 *Eesti Vaegkuuljate Liidu eksperthinnang* (2016). Eesti Puuetega Inimeste Koda.

Puuetega inimeste juurdepääsu infole, sealhulgas puuetega inimeste õigustega seotud teabele, takistab info killustatus erinevate institutsioonide ja infokanalite vahel. Eriti haavatavas olukorras lisaks nägemis- ja kuulmispuudega inimestele on intellektipuudega inimesed, samuti eesti keelt emakeelena mittekõnelevad puuetega inimesed. [33]

2015. aastal läbi viidud uuringust selgus, et ainult 6% avaliku sektori veebilehekülgedest vastab WCAG 2.0 nõuetele, täpsemalt: 28% valitsusasutuste ning 1% kohalike omavalitsuste veebilehtede miinimumtasemele A või soovituslikule tasemele AA. Ükski veebilehtedest ei vastanud WCAG 2.0 kõrgtasemele AAA. Kui valitsusasutuste veebilehekülgede osas on näitajad võrreldes varasemate uuringutega oluliselt paranenud, siis kohalike omavalitsuste veebilehekülgede vastavus WCAG 2.0 nõuetele on püsinud aastatel 2010–2015 oluliste muutusteta madalal. Veebilehtede peamiseks probleemiks on erivajadustega kasutajate jaoks mõeldud abimoodulite puudumine, mis takistab puuetega inimeste juurdepääsu lehekülje sisule. Samuti esineb endiselt probleeme sisuga, millel puudub tekstiline alternatiiv. Näiteks on paljudel veebilehekülgedel esitatud erinevad kuulutused (näiteks töökuulutused) piltidena ja ilma informatiivse pildiallkirjata, või on info esitatud videona, kus puuduvad subtiitrid või helikirjeldus. [59] Kohalikel omavalitsustel lasub Eestis peamine vastutus puuetega inimestele vajalike teenuste osutamiseks. **Seega tähendavad juurdepääsmatud kohalike omavalitsuste koduleheküljed, et puuetega inimesed kogevad sageli takistusi juurdepääsul teabele oma õiguste ja võimaluste osas kohalikul tasandil.**

Ka Eesti Pimedate Liidu hinnangul ei ole paljud veebilehed nii avalikus kui ka erasektoris nägemispuudega inimeste jaoks juurde-

59 *Avaliku sektori veebilehtede vastavus WCAG 2.0 nõuetele 2015. aastal* (2015). Uuringu aruanne. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Kasutat. jaan. 2018 https://www.mkm.ee/sites/default/files/wcag_aruanne_2015.pdf

pääsetavad. Näiteks on WCAG 2.0 standardi mittejärgimise tõttu pimedatele takistatud osa riiklike ja kohalike omavalitsuste pakutavate teenuste ja toetuste taotlemisest ning veebipõhistes uuringutes ja küsitlustes osalemine. **Erasektoris on takistatud igapäevaste e-teenuste kasutamine – näiteks kulleri-, panga- ja netipoodide teenused.** Lisaks veebilehtede juurdepääsetavusele tuleks arendada nutiseadmete rakenduste juurdepääsetavust vaegnägijatele, kuid eriti just pimedatele inimestele. Nii riik kui ka erasektor arendavad nutiseadmetel põhinevaid teenuseid, kuid pimedatele inimestele pole seni korraldatud nutiseadmete kasutamise õpet. Eesti Pimedate Liit viis küll vastavaid koolitusi läbi 2017. aastal, kuid see peaks olema pigem riigi ülesanne. [33] [53]

Positiivseks arenguks saab pidada Euroopa Parlamendi ja Nõukogu avaliku sektori veebisaitide ning mobiilirakenduste juurdepääsetavust käsitleva direktiivi ülevõtmist Eesti õigussüsteemi avaliku teabe seadusega. [60] [61] Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium on loonud töörühma, mis direktiiviga seonduvate probleemidega tegeleb ning töörühma kuuluvad ka Eesti Puuetega Inimeste Koja ja Eesti Pimedate Liidu esindajad. Puuetega inimeste organisatsioonide initsiatiivil ja panusena korraldas Eesti Puuetega Inimeste Koda 2017. aasta oktoobris Eesti Euroopa Liidu Nõukogu eesistumise raames koostöös Riigikantselei ja Euroopa Puuetega Inimeste Foorumiga rahvusvahelise konverentsi, mis keskendus Euroopa Komisjoni Ligipääsetavuse direktiivi arutelule.

Riiklik juurdepääsetavuse poliitika Eestis kahjuks puudub ning seetõttu on olnud raskendatud nii üksikute algatuste tervikuks liitmine kui ka ühtlaste juurdepääsetavuse standardite saavutamine.

---

60 *Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2016/2102, 26. oktoober 2016, mis käsitleb avaliku sektori asutuste veebisaitide ja mobiilirakenduste juurdepääsetavust (2016)*. Kasut. jaan. 2018 http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/ELI/?eliuri=eli:dir:2016:2102:oj

61 Avaliku teabe seadus (01.01.2012). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/122032011010

2015. aastal loodud Ligipääsetavuse nõukogu koondab erinevate ministeeriumide, Riigi Kinnisvara AS, omavalitsusliitude, ehitussektoriga seotud erialaliitude ja puuetega inimeste organisatsioonide esindajaid. Paraku on nõukogu ettepanekud soovituslikud ning puudub mehhanism nende ellurakendamiseks, mistõttu nõukogu töö mõju juurdepääsetavuse paranemisele riigis on olnud tagasihoidlik.

SOOVITUSED:

• Koostada puuetega inimeste õiguste kaitse ja edendamise riikliku strateegia osana kõikide puudeliikide juurdepääsetavust hõlmav juurdepääsetavuse strateegia ja tegevuskava.
• Kaardistada, kui suur osa avalikest hoonetest ja keskkonnast on puuetega inimestele juurdepääsmatud ning võtta tarvitusele meetmed hoonete ja keskkonna juurdepääsetavuse saavutamiseks.
• Rakendada meetmed juurdepääsetavuse järelevalve korraldamiseks ja finantseerimiseks kohaliku omavalitsuse tasandil.
• Viia Ühistranspordi seadus vastavusse ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooniga.
• Kindlustada piisavas mahus viipekeele- ja kirjutustõlketeenuse kättesaadavus kuulmispuudega inimestele, sh tagada küllaldane viipekeele- või kirjutustõlkide hulk.
• Tagada valdkonna spetsialistide (arhitektid, sisearhitektid, linna- ja maastikuplaneerijad, ehitajad, toote- ja teenuste disainerid jne) juurdepääsetavust ja universaalset disaini puudutav erialane ettevalmistus ja täiendõpe.

Artikkel 12

Õigus- ja teovõime

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 12 ütleb, et puuetega inimestel on õigus- ja teovõime kõigis eluvaldkondades teistega võrdsetel alustel. Õigus- ja teovõime teostamisega seotud meetmed riigis peavad pakkuma asjakohast ja tõhusat kaitset kuritarvituste eest vastavalt rahvusvahelistele inimõigustele. Meetmed peavad austama isiku õigusi, tahet ja eelistusi, olles kohaldatud ainult lühima võimaliku aja vältel ning regulaarselt läbi vaadatud pädeva, sõltumatu ja erapooletu asutuse või kohtuorgani poolt.

Artikkel 12 ratifitseeriti Eestis deklaratsiooniga. See tähendab, et **Eesti tõlgenduses ei keela artikkel 12 pidamast isikut piiratud teovõimega isikuks, kui selline vajadus tuleneb isiku võimetusest oma tegudest aru saada või neid juhtida.** Deklaratsiooni tegemisega on Eesti jätnud endale õiguse jätkata senist riiklikku praktikat, mille kohaselt võib kohus määrata piiratud teovõimega isikule eestkostja. Deklaratsiooni tegemise põhjusena on välja toodud, et artiklit 12 ei saa tõlgendada kohustusena kõrvaldada kõik teovõime piiramise võimalused. [62]

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse kohaselt on füüsilise isiku õigusvõimeks võime omada tsiviilõigusi ja kanda tsiviilkohustusi ning igal füüsilisel isikul on ühetaoline ja piiramatu õigusvõime. Füüsilise isiku teovõime on võime iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid, kusjuures täielik teovõime on 18-aastaseks saanud isikul. **Täisealise isiku teovõime on piiratud kahe asjaolu üheaegsel esinemisel: isikul esineb kas vaimuhaigus, nõrgamõistuslikkus või muu psüühikahäire; isik ei ole võimeline vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kestvalt aru saama oma tegudest või neid juhtima.** Täisealise isiku piiratud teovõime mõjutab isiku tehingute kehtivust üksnes ulatuses, milles ta ei suuda oma tegudest aru saada ega neid juhtida. Kui isikule määratakse kohtu poolt eestkostja, siis eeldatakse, et isik on piiratud teovõimega selles ulatuses, milles talle eestkostja on määratud. [63]

Riigikohus on leidnud, et Tsiviilseadustiku üldosas on alused isiku piiratud teovõime tuvastamiseks loetletud ammendavalt. Piiratud teovõime kohtuliku tuvastamise eesmärgiks on kaitse tahteavalduste õigusliku siduvuse eest sellise täisealise isiku puhul, kes ei ole võimeline oma kestva vaimse või psüühilise seisundi tõttu

62 Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seaduse eelnõu (2012). (161 SE) Seletuskiri.

63 Tsiviilseadustiku üldosa seadus (05.04.2011). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/106122010012

hakkama saama igapäevaelu toimingutes ega mõistma oma tahteavalduste ja otsustuste tagajärgi. [64]

Perekonnaseaduse kohaselt on eestkostja eestkostetava seaduslik esindaja, kellel on õigus ja kohustus hoolitseda eestkostetava isiku ja vara eest oma ülesannete piirides. Eestkoste seatakse kuni viieks aastaks kas isiku kõikide asjade ajamiseks või siis osaliselt. Eestkostjaks võib olla nii füüsiline isik, juriidiline isik kui ka valla- või linnavalitsus. Esmajärjekorras eelistatakse füüsilist isikut, kusjuures füüsilisest isikust eestkostja puhul on oluline, et ta oleks isikuomadustelt ja võimetelt sobiv endale määratud ülesannetes eestkostetava huve kaitsma. Teisena eelistatakse juriidilist isikut ning kolmandana isiku elukohajärgset valla- või linnavalitsust. Eestkostjat määrates arvestatakse ka eestkostja ja eestkostetava vahelisi suhteid. Kaitstes eestkostetava varalisi ja isiklikke õigusi ning huve, on eestkostja ülesandeks muuhulgas hoolitseda selle eest, et eestkostetav saaks vajalikul määral ravi- ja sotsiaalteenuseid. Lisaks loetleb seadus rea juhtumeid, millal on vaja kohtu nõusolekut eestkostetava nimel tehingute tegemiseks ning dikteerib ka eestkostja aruandluskohustuse. Eestkoste seadmisel annab kohus hinnangu ka isiku võimele saada aru abielu sõlmimise, isaduse omaksvõtu ja muude perekonnaõiguslike tehingute õiguslikest tagajärgedest. Juhul kui isiku üle seatakse eestkoste tema kõikide asjade ajamiseks, tunnistatakse eestkostetav valimisõiguse osas teovõimetuks ja ta kaotab hääleõiguse. [65] **Kuna eestkoste seatakse kuni viieks aastaks isiku asjade ajamiseks kas täielikult või osaliselt, on siinjuures oluline, et eestkostjal ja eestkostetaval oleks omavaheline reaalne kontakt ja teineteisemõistmine.** Selleks, et eestkostja saaks tagada eestkostetava seadusest tulenevate õiguste realiseerumise, peab ta teadma, mida eestkostetav soovib, mida vajab ning millest huvitub.

---

64 Riigikohtu Tsiviilkolleegiumi 07. 12. 2005. a otsus. http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-2-1-141-05

65 Perekonnaseadus (01.07.2010). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603

Eestis määratakse eestkostjaks reeglina eestkostetava lähisugulane ning kui neid ei ole, siis kohalik omavalitsus. [66] Näiteks Harju Maakohtu poolt perioodil 01.07.2010–30.11.2012 tehtud eestkoste lahenditest määrati 78% juhtudest eestkostjaks füüsiline isik ning 22% linna- või vallavalitsus.[66] Eestkostjana tegutsevaid juriidilisi isikuid võib Eestis olla vähe põhjusel, et eestkostet teostatakse üldiselt tasuta. [67] Juhul kui eestkostjaks on valla- või linnavalitsus, sõltub eestkoste tegevuste kvaliteet kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja teadlikkusest, võimalustest, teadmistest ja oskustest. [68] Linna- ja vallavalitsuste sotsiaaltöötajate tegevused eestkoste rakendamisel piirduvad valdavalt korralduslike ja esinduslike toimingute ning seadusest tulenevate formaalsete kohustuste täitmisega, vähem esineb otsest sotsiaalset suhtlust ja isiklikku toetust piiratud teovõimega inimestele. **Levinud praktika kohaselt on piiratud teovõimega inimene ise oma elukorralduslike otsuste tegemisse vähe kaasatud, rohkem toetutakse sotsiaalvaldkonna inimeste ja hoolekandeasutuse personali arvamusele.** [69]

Kuigi rahvusvahelisel tasandil on levinud põhimõte, mille kohaselt tuleb isiku teovõimet piirata võimalikult vähe, ei ole Eesti maakohtud oma otsuste langetamisel neid põhimõtteid alati järginud [70] ning kohtupraktikas seatakse eestkoste enamasti isiku kõigi asjade ajamiseks. [66] [71] Juhul, kui määratakse osaline eestkoste, on eestkostetaval enamasti õigus teha pisitehinguid eestkostja äranägemisel konkreetse

---

66 Piiratud teovõimega täisealisele isikule eestkostja määramine (2012). Kohtupraktika analüüs. Juur. Riigikohus, Tartu. https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/analyysid/2012/eestkostjam22ramine_k2tlinjuur.pdf

67 Forstiman, A. (2011). *Eestkoste seadmine ja teostamine.* Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikooli Õigusakadeemia.

68 Lääts, L. (2015) Piiratud teovõimega täiskasvanute eestkoste ja inimõigused kohaliku omavalitsuse ja juriidilisest isikust eestkostjate pilgu läbi. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

69 Tsuiman, K. (2015) *Kohalik omavalitsus piiratud teovõimega täisealiste isikute eestkostja ülesannete täitjana Pärnu Maakohtu tööpiirkonna näitel.* Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool, Sotsiaaltöö Instituut.

70 Štšerbakova, V. (2014) *Eestkostetava varaga tehingute tegemise regulatsiooni võrdlevõiguslik analüüs.* Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.

71 Kark, K. (2013) *Piiratud teovõimega täisealise isiku huvide kaitse eestkoste seadmisel Eesti kohtupraktikas.* Magistritöö. Tallinn: Tartu Ülikooli õigusteaduskond Tallinnas.

igakuise summa ulatuses. Eestkostetava igakuine sissetulek piirdub Eestis reeglina töövõimetuspensioni või töövõimetoetuse ning puudetoetusega.

Eestis on probleemiks asjaolu, et kohtul on keeruline määrata eestkostet osalisel kujul, kuna osalise eestkoste seadmine eeldab, et kohus on võimeline väga detailselt tuvastama, mida isik suudab või ei suuda teha. Juhtub sedagi, et eestkoste seadmisel ei analüüsita piisavalt eestkostetava teovõime kestvat piiratust ning eestkoste seatakse, tuginedes asjaolule, et isikul on varasemalt tuvastatud psüühika- või käitumishäire, eestkoste teostamisel aga jäetakse eestkostetava tegelik tahe piisava tähelepanuta.

Kohtul võib jääda arvestamata asjaolu, et psüühikahäiretega inimeste võimekus on väga erinev ning ravimitega saab seisundit tõenäoliselt parandada või stabiliseerida, mistõttu on olemas võimalus, et eestkoste seatakse liiga piiraval viisil. [71] Kohus ei pea kuigi oluliseks diferentseerida eestkostja ülesandeid ja kohustusi eestkostetava enda pädevuse piires. **Kohtulahendite põhjal ilmneb tendents, mille kohaselt kohtud ei analüüsi eestkoste menetluse läbiviimisel konkreetse juhtumi asjaolusid, eestkostetava eripära ega isikuomadusi piisavalt.** [70] Esineb eestkostja määramist isikutele, kelle toimetulekut on võimalik kindlustada muude meetmete abil. Oluline on tagada praktikas eestkoste seadmise kui ühe võimaliku abinõu proportsionaalsus ja vastavus isiku olukorrale. [67]

Vaatamata rahvusvahelistele põhimõtetele, mille kohaselt tuleb isiku teovõimet piirata võimalikult vähe, määravad esimese astme kohtud sageli eestkoste piiratud teovõimega isiku kõikide toimingute tegemiseks, mis viitab lahendite liigsele kergekäelisusele ning ei lähtu igast üksikjuhtumist eraldi ega kaitse eestkostetava kui nõrgema poole huve piisavalt. [70]

Eesti rakendab puuetega inimeste õiguste ja huvide kaitseks asendatud otsuse tegemise põhimõtet *(substituted judgment model)*,

mis annab eestkostjale õiguse otsustada puudega inimese eest. Seejuures tuleb eestkostjal kaaluda eestkostetava väljendatud soove ja väärtusi ning alati tegutseda eestkostetava parimates huvides. [72]

Arvestades asjaolu, et tihtipeale määrab kohus eestkostja kõigi eestkostetava nimel tehtavate tehingute tegemiseks ja asjade ajamiseks, **esineb eestkoste teostamisel reaalne oht ehk võimalus, et eestkostetava tegelikud huvid ja vajadused ning tahe jäävad määratlemata, kuna otsustajaks on asendatud otsustuse mudeli järgi üksnes eestkostja.** Seega on kaheldav, kas eestkoste määramisel on alati tagatud Perekonnaseaduses sätestatud põhimõttest lähtumine, mille kohaselt võib eestkostja määrata ainult nende ülesannete täitmiseks, milleks eestkoste on vajalik. Eestkoste ei ole vajalik juhul, kui täisealise huve saab kaitsta volituse andmise ning perekonnaliikmete või teiste abiliste kaudu.

Konventsiooni ratifitseerimine rõhutab vajadust liikuda asendatud otsustamise põhimõttelt toetatud otsustamise põhimõtte *(supported decision-making model)* suunas, mis väärtustab puudega inimese autonoomsust ja otsustusõigust. Toetatud otsustamise põhimõttega tagatakse ühtlasi nii isiku enesemääratlusega seonduvate õiguste (näiteks teovõime, võrdne tunnustamine seaduse ees, õigus otsustada kus, kuidas ja kellega elada) kaitse kui ka vabadusega seotud õiguste (näiteks õigus tervisele, õigus isikupuutumatusele) kaitse. [73] Puudega inimesele ei määrata eestkostjat, vaid teda abistavad otsuste tegemisel usaldusväärsed isikud või nende võrgustik. Puudega inimene ise saab otsustada, kuid otsusega kaasnevaid seoseid ja tagajärgi selgitavad talle abistajad, tänu millele välditakse otsuste tegemist näiliselt „isiku paremate huvide“ nimel. [74] **Täieliku teo- ja õigusvõime piiramisega**

---

72 Frolik, L. A., Whitton, L. S. (2012). *The UPC Substituted Judgment / Best Interest Standard for Guardian Decisions: a Proposal for Reform.* University of Michigan Journal Law Reform, Vol 45, 739.

73 The Right to Legal Capacity in Kenya (2014). Budapest: Mental Disability Advocacy Center. http://mdac.info/sites/mdac.info/files/mdac_kenya_legal_capacity_2apr2014.pdf

74 *From Exclusion to Equality: Realizing the rights of persons with disabilities (2007).* Handbook for Parlamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol. Geneva: United Nations. http://www.un.org/disabilities/documents/toolaction/ipuhb.pdf

asendatud otsustamise põhimõttel võetakse inimeselt ära otsustusõigus oma elu ja ühiskonda puudutavates küsimustes.

Kokkuvõtteks võib Eesti eestkostesüsteemi kohta öelda, et ehkki kehtiv õigus seab sõnades esikohale eestkostetava õigused ja huvid, siis praktika näitab, et **Eesti on üks neist riikidest, kus isiku õigusvõime ja teovõime teostamist ei saa konventsiooni tähenduses kirjeldada kui läbivalt inimõigustekeskse lähenemisega süsteemi.**

SOOVITUSED

• Luua alused (seadusandlus, korralduslikud ehk soovituslikud juhised) liikumaks asendatud otsustamise põhimõttelt toetatud otsustamise põhimõttele.
• Kaaluda konventsiooni ratifitseerimisega sätestatud deklaratsiooni tagasivõtmist.
• Koguda ja avaldada järjepidevalt statistikat eestkoste seadmise kohta (sh eestkoste seadmiste arv, andmed eestkoste ulatuse, tähtaja ning eestkostjaks määratud isikute kohta).
• Tagada psüühika- ja käitumishäiretega inimestele ennetavad meetmed ja vajaduspõhised teenused nende elukoha lähedal, hoidudes tsentraliseeritud teenuste osutamisest.
• Viia läbi teavitustegevusi vaimsest tervisest ja intellektipuudest, edendamaks ühiskonnas tolerantsust psüühika- ja käitumishäiretega inimeste avalikus kogukonnas osalemise suhtes.

Artikkel 19

Iseseisev elu ja kogukonda kaasamine

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 19 sätestab kõigi puuetega inimeste võrdse õiguse elada kogukonnas ning omada teistega võrdseid valikuid.

Enamus puuetega täiskasvanutest vajab igapäevaseks toimetulekuks kõrvalabi, eelkõige koduste toimingute tegemisel, asjaajamisel ametiasutustes ning enesehooldusel, samal ajal elab ligi 1/3 puudega inimestest üheliikmelises leibkonnas. [75] See tähendab, et **sotsiaalteenustel on puuetega inimeste elus oluline roll**. Sotsiaalteenuseid osutavad nii riik kui ka kohalik omavalitsus, samuti mittetulundusühingud. Riik ja omavalitsused lähtuvad teenuste pakkumisel sotsiaalhoolekande seadusest, mille alusel vastavaid teenuseid rahastatakse, reguleeritakse ja korraldatakse. Riiklikud sotsiaalteenused on näiteks rehabilitatsiooniteenus ja erihoolekandeteenused. Peamiselt osutavad teenuseid siiski kohalikud omavalitsused, kes pakuvad puuetega inimestele näiteks sotsiaalnõustamist, eluasemeteenust, koduteenust, sotsiaaltransporti, isikliku abistaja ja tugiisiku teenust. Teenuseid saavad kohalikud omavalitsused pakkuda ka koostöös teiste omavalitsustega.

Puuetega inimeste esindusorganisatsioonide seas tekitab palju küsimusi haldusreformi mõju sotsiaalhoolekande süsteemi korraldusele ning teenuste kvaliteedile ja kättesaadavusele. Teenused, mida kogukonnas pakutakse, toetuvad suures osas kodanikuühiskonna algatustele, mis reageerivad kiiremini inimeste muutuvatele vajadustele. Kahjuks ei toeta riik alati piisavalt uudseid ja paindlikke kolmandast sektorist pärit ideid.

Puuetega inimeste ligipääs sotsiaalteenustele on takistatud erinevatel põhjustel, milleks võib olla nii teenuseosutaja kaugus, keeruline asjaajamine taotlemisel, teenuste saamise pikk järjekord kui ka madal teadlikkus sotsiaalteenuste olemasolust. Koguni kolmandiku täiskasvanud puuetega inimeste jaoks on teenuste mittesaamise

---

75 *Sotsiaalse turvalisuse, kaasatuse ja võrdsete võimaluste arengukava 2016–2023. Arengukava aluseks oleva hetkeolukorra ülevaade* (2015). Sotsiaalministeerium. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalse_turvalisuse_kaasatuse_ja_vordsete_voimaluste_arengukava_2016_2023/heaolu_arengukava_hetkeolukorra_ulevaade_2015.pdf

põhjuseks infopuudus või ei ole inimene lihtsalt selle peale tulnud, et mõnda teenust toimetuleku parandamiseks taotleda. [33]

Puuetega inimeste esindusorganisatsioonide uuring tõstis esile just ühistranspordi ja sotsiaaltranspordi kättesaadavuse, mis on teistele teenustele jõudmise eelduseks. Eriti **maapiirkondades on üks peamisi takistusi vajaduspõhise ja ligipääsetava transpordi puudumine.** Osaliselt osutavad transporditeenust kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad, kuid see ei ole suure töökoormuse juures aktsepteeritav lahendus. Samuti ei ole sotsiaaltöötaja kasutuses olev transpordivahend enamasti ligipääsetav näiteks liikumispuudega ning liikumiseks abivahendeid kasutavale inimesele. [33] Kohalikel omavalitsustel ei ole piisavalt raha, et pakkuda sotsiaaltransporti küllaldases mahus või siis ei leita väikese tasu eest teenusepakkujaid. **Sarnane probleem on ilmnenud ka isikliku abistaja ning tugiisiku teenuse korraldamisel.**

Riik ei ole seni pööranud piisavalt tähelepanu asjaolule, et kohalikel omavalitsustel on ebaühtlane suutlikkus ning ebapiisav riiklik toetus vajalike teenuste osutamiseks. Samas võib ühe teenuse kättesaadavust takistada esmase teenuse (nt viipekeeletõlk, transport, keskkonna kohandamine) puudumine või halb füüsiline juurdepääsetavus teenusele. Ka on kohalike omavalitsuste osutatavad sotsiaalteenused erineva kvaliteediga, kuna erinevalt peamiselt riigieelarvest rahastatud teenustest (nt rehabilitatsiooniteenused), ei kehti kohalike omavalitsuste pakutavatele teenustele seadusega kehtestatud miinimumnõuded, vaid on antud soovituslikud juhised. Soovituslikud juhised teenuste osutamisele ei taga kvaliteeti ja tulemust kliendi jaoks. Nõuded on erinevate teenuste puhul erineva tasemega – kas liiga detailsed, kõrged/madalad või mittemõistlikud (sh puudub ressurss nende täitmiseks). Puudub ühtne arusaam, mis on kvaliteet ja kvaliteetne teenus. Kahjuks ei ole ka teada, milline on riigi suundumus (nt kas standardid või kvaliteedisüsteemid) teenuste kvaliteedi

arendamisel. [76] Mitmetes aruteludes ja aruannetes on toodud välja asjaolu, et praegusel juhul **kohalike omavalitsuste poolt pakutavad teenused ei vasta puuetega inimeste tegelikele vajadustele kättesaadavuse, mahtude ega sisu osas**. See tähendab, et pakutavad teenused ei ole vajaduspõhised. [77]

Ühe kitsaskohana teenuste osutamisel (nt tugiisiku teenus) tõuseb esile projektipõhisuse mõju teenuste kvaliteedile. **Projektidel põhinev teenuste osutamine tähendab, et need ei pruugi olla jätkusuutlikud ning teenuse kvaliteet on seetõttu kasutaja jaoks ebaühtlane.** [33] Puuetega inimeste esindusorganisatsioonid tõid välja, et projekti lõppedes võib tekkida olukord, kus vajalik teenus ei ole enam kättesaadav, mille tulemusena kaob puudega inimese tugivõrgustik. Tugivõrgustiku kadumist põhjustab nii rahastuse lõppemine teenuse osutamiseks koos töötajate lahkumisega kui ka uue projekti käivitudes puudega inimesega tegelenud spetsialistide asendumine uutega. Riik küll toetab erinevate teenuste pakkumise alustamist rahaliselt, kuid ei toeta teenuste jätkusuutlikku toimimist. Avalike teenuste osutamise arendamisel ja jätkusuutlikul osutamisel tuleks veelgi enam teha koostööd kohalike mittetulundusühingutega, kes tunnevad hästi kogukonna vajadusi ning inimesi. Samas ei tohiks eeldada, et mittetulundusühingud on valmis panustama teenuste arendamisse vabatahtlikus korras. [33]

Puuetega inimeste esindusorganisatsioonid näevad eriti suurt tõrjutuse riski venekeelse elanikkonna seas, ehkki esineb ka piirkondi, kus vene keelt kõnelevad puuetega inimesed on kogukonda

---

76 Vana, T. (2013) *Sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüs ja ettepanekud tervikliku kvaliteedisüsteemi tagamise juurutamiseks*. *Analüüsi lõpparuanne*. Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus. Kasut. jaan. 2018
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/ Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/sotsiaalteenuste_kvaliteet_uuringu_l6pparuanne.pdf

77 Vana, T. (2013) *Ülevaade sotsiaalteenuste kvaliteedi analüüsist ja ettepanekutest valdkonna arendamiseks*. *Projekti tutvustus*. Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus. Kasut. jaan. 2018
http://www.equass.ee/public/kv_konverents_TriinVana.pdf

paremini kaasatud. [33] Kogukonda kaasatust toetab eesti keele oskamine, mis muudab mitmesuguse info kättesaadavuse ja toetava võrgustiku tekkimise lihtsamaks. Kahjuks esineb ka piirkondi, kus vene keelt kõnelevad inimesed on infoväljast kõrvale jäänud ning puuetega inimeste esindusorganisatsioonidega kontakti puudumisel võib nende abivajadus jääda üldse tähelepanuta. [33] Esmase info kättesaadavus vene keeles ei ole võrdne eestikeelse infoga. Suuremal määral puudutab see probleem just eakama sihtgrupi esindajaid, kes ei kõnele eesti keelt ning kelle valmisolek keelt õppida on tõenäoliselt madalam. Sellest tulenevalt on oluline, et esmatasandi nõustamine ning suhtlus ametnikega oleks ka vene keeles kättesaadav. Vajadus venekeelse nõustamise järele on küll regionaalselt erinev, kuid selle olemasolu vajalikkust nähakse kõikides piirkondades. [33] **Eraldi tähelepanu on vaja pöörata lihtsustatud keeles kirjutatud materjalide tõlkimisele vene keelde ja seaduste ning määruste venekeelsetele lühikokkuvõtetele.** Sellised kokkuvõtted annaksid võimaluse inimestel aru saada, millise dokumendiga on tegu ning seejärel juba vajadusel põhjalikumat selgitust või nõustamist otsida. Kitsaskohana nähakse ka spetsialistide vene keele oskuse ebaühtlast taset. [33]

Kogukonda kaasatust toetab tugiisiku teenus, mis maakondliku kaardistuse järgi on üks halvemini kättesaadavamaid. Teenus on vajalik, kuid selle pakkumine ja tagamine ei ole väga hästi korraldatud. Tugiisiku teenuse arendamist plaanivad kõik maakonnad, oodata on sihtrühma laias laastus kahekordistumist. [78]

Tugiisiku ja isikliku abistaja teenuse pakkumisel on üheks takistuseks kohalike omavalitsuste vähene rahastus ning teenusepakkujatele makstav väike tasu. Viimase asjaolu tõttu puudub potentsiaalsetel teenuseosutajatel huvi. Teenuse kasutamisel võivad puuetega

78 Rasu, A. (2017) *Sotsiaalteenuste arendamine maakondades 2016–2020. Analüüs*. Läänemaa Arenduskeskus. Kasut. jaan. 2018
https://www.sm.ee/sites/ default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Sotsiaalteenuste_ja_-toetuste_andmeregister_ STAR/Lisainfo/mak_analuus_toimetatud.pdf

inimeste pereliikmetel tekkida varjatud lisakulud, kus nad tasuvad iseseisvalt tugiisikule lisatasu, saamaks teenust vajalikus mahus. [33] Leida miinimumtasu eest inimesi, kes oleksid valmis tugiisiku tööd tegema, on tihti keeruline. **Seega on tugiisiku, samuti isikliku abistaja teenuse puhul, teenuse maht tihti piiratud** ning inimesed peavad otsima täiendavaid võimalusi nagu nt Helpific. Helpificu näol on tegemist veebipõhise tugikeskkonnaga, mille kaudu on erivajadustega inimestel võimalik tellida vabatahtlikke abistajaid või tasulisi teenuseid. [79] Teenuse piiratus omakorda takistab inimestel ühiskonnas aktiivsemalt osaleda ning iseseisvam olla, mistõttu püsib sõltuvus ka teistest tugiteenustest. [33] Tugiisiku teenuse pakkumise puhul peaks tähelepanu pöörama ka teenuse kirjeldusele ja sõnastusele – kas kohalik omavalitsus toetab inimest tugiisiku leidmisel või on see täielikult inimese enda vastutus. [33] Viimasel juhul pole tegelikult tegemist mitte kohaliku omavalitsuse poolt osutatava teenusega, vaid kohalik omavalitsus lihtsalt teavitab inimest tugiisiku otsimise võimalusest. **Riigi suund on motiveerida puuetega inimesi osalema aktiivselt ühiskonnaelus, kuid siiani esineb spetsialistide arvamusi ja käitumist, mis on antud põhimõttega vastuolus.** Aktiivsetel puuetega inimestel on esinenud juhtumeid, kus selle aktiivse tegutsemise tulemusel on inimeselt puue ära võetud. [33]

Üheks kogukonda kaasamise meetmeks tööealistele intellektipuudega ja psüühikahäiretega täisealistele on riiklikud erihoolekandeteenused nagu igapäevaelu toetamise, töötamise toetamise, toetatud elamise ja kogukonnas elamise teenus ning ööpäevaringne erihooldusteenus. **Nõudlus erihoolekande riiklikult rahastatavate teenuste järele on oluliselt suurem kui pakkumine**. [80] Näiteks oli 2018. aasta 1. jaanuari seisuga teenusel 5503 inimest, kokku 6879

---

79 Helpific koduleht. https://helpific.com/et/

80 *Erihoolekandeteenuste järjekorrad seisuga 06.10.2017*. Sotsiaalkindlustusamet. Kasut. jaan. 2018
https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Erihoolekanne/erihoolekande_jarjekorrad_06102017.pdf

teenuskohal (osa inimestest kasutab korraga mitut erihoolekande teenust), kuid järjekorras ootas inimesi 1636 teenuskohale. Sealjuures viibis ööpäevaringsel erihoolekandeteenusel 2018. aasta jaanuaris 1927 inimest, järjekorras aga oli 599 inimest ehk iga neljas end järjekorda seadnud abivajaja. [81] **Teenuste halva kättesaadavuse peamine põhjus on ebapiisav riiklik rahastamine**. [82]

Palju segadust on põhjustanud erihoolekande teenuste järjekorra pidamine sotsiaalkindlustusametis. Ühelt poolt on suur osa teenust vajavaid inimesi, kes erinevatel põhjustel pole järjekorraga liitunud. [33] Teisalt esineb ka „igaks juhuks" teenuste järjekorraga liitunud inimesi, kes teenuskoha vabanedes kohe teenusele siirduda ei soovi. [81] Peamine põhjus pika ja raskesti hallatava järjekorra tekkimisel on eespool mainitud erihoolekande teenuskohtade pakkumise ajalooline ja jätkuv mittevastavus nõudlusele, lisaks teenuste ebaühtlane pakkumine regioonide lõikes. **Samuti ei ole erihoolekandeteenuste järjekorrad läbipaistvad ning võtavad puuetega inimestelt võimaluse valida teenuskohta koos teenusele suundumise ajaga.** See tähendab elu planeerimise keerukust nii puuetega inimestele endile kui ka nende pereliikmetele ja eestkostjatele, sest teenusele suundumise aega pole võimalik eelnevalt kokku leppida. [83]

Lisaks pikkadele järjekordadele tõstsid puuetega inimeste esindusorganisatsioonid esile **paindlike teenuste puudumise, kus arvestataks nii puudega inimese kui ka tema perekonna individuaalsete soovide ning vajadustega.** Individuaalsem lähenemine toetab kogukonnas elamist ning võimalust saada teenust kodukohas. Teenuskoha saamine elukohast kaugel on üks põhjuseid, mis võib

81 Sotsiaalkindlustusamet (2018). *Kirjavahetus.*

82 *Riigi tegevus psüühiliste erivajadustega isikute riikliku hoolekande korraldamisel. Kas riik suudab tagada psüühiliste erivajadustega isikutele vajalikud teenused?* (2008). Tallinn: Riigikontrolli aruanne Riigikogule. http://rahvatervis.ut.ee/handle/1/1474

83 *Arvamusavaldused* (2015) Eesti Puuetega Inimeste Koda.

sundida perekondi teenusest loobuma, sest lähedastest eemalolek lõhub ka tugivõrgustiku. [33]

Ebavõrdsust loob ka asenduskodus kasvanud inimestele eelisjärjekorras kogukonnas elamise ning ööpäevaringse erihooldusteenuse pakkumine. Lisaks sobivate teenuste ebapiisavusele ning vähesele paindlikkusele esineb omavalitsuste poolt perekonnaseaduses sätestatud ülalpidamiskohustuse ebaõiget tõlgendamist hoolduskohustusena. [84] Nimetatud **asjaolude koosmõjuna langeb perekondadele ebaproportsionaalselt suur hoolduskoormus intellektipuudega täiskasvanute eest hoolitsemisel ning kogukonda kaasamisel.** Puuetega inimeste esindusorganisatsioonide eksperthinnangut kinnitab Maailmapanga hoolduskoormuse vähendamise uuring 2017. aastast, mis ütleb, et perekonnal tekib kohustus hooldada, kuna kohalik omavalitsus ei paku piisavalt tugiteenuseid hoolduskoormuse vähendamiseks. [85]

2015. aastast jätkab riik Euroopa Liidu tõukefondide toel erihoolekande teenuskohtade kaasajastamist ehk deinstitutsionaliseerimist. [86] Planeeritud on ümber kujundada 1200 erihooldekodu teenuskohta, luua minimaalselt 200 uut kohta ning asendada suured ühiselamu- tüüpi erihooldekodud väiksemate, kuni 30-kohalistega. **Erihoolekandeteenuste reorganiseerimisel ei pruugi aga üldjärjekorras olevate inimeste olukord märgatavalt paraneda, kuna uued loodavad kohad täidetakse enamasti klientidega suurtest institutsioonidest või eelisjärjekorras olevate inimestega.** [33] Erihoolekandeasutuste reorganiseerimise puhul on ühe kitsaskohana

84 *Analüüsi läbiviimine ning juhendmaterjali koostamine kohalikele omavalitsustele seoses ülalpidamis-kohustuse tõlgendamisega pereliikme hooldamise seisukohalt* (2017). Lextal. https://riigikantselei.ee/ sites/default/files/content-editors/Failid/hoolduskoormus/ulalpidamiskohustuse_analuus.pdf

85 *Reducing the burden of care in Estonia* (2017). Interim report, World Bank Group. https://riigikantselei.ee/ sites/default/files/content-editors/Failid/hoolduskoormus/estonia_ltc_report_final.pdf

86 Erihoolekandeasutuste reorganiseerimine (18.09.2015). *Riigi Teataja I.* https://www.riigiteataja.ee/akt/115092015022

ilmnenud ka vähene ennetav teavitustöö kohalikes kogukondades, kuhu uusi teenuskohti luuakse. On ilmnenud, et teenusepakkujate seisukohad ja planeeritud tegevused sageli ei kattu teenusekasutajate või nende lähedaste ootustega. [87] Samuti on küsitav, kui hästi deinstitutsionaliseerumise käigus suurtest erihooldekodudest väiksematesse üksustesse ümber paigutatud inimesed suudavad luua uusi suhteid ja nende jaoks võõras kogukonnas kohaneda. [33]

Erihoolekandeteenuste valdkonnas on oodata positiivset arengut 2018. aastal, mil riik käivitab igapäevaelu toetamise teenuse raske ja sügava intellektipuudega tööealistele inimestele, samuti laiendatakse teenuse pakkumist autismispektri häirega inimestele. [88] **Laiendatud teenus peaks leevendama nimetatud sihtrühmade senist teravat puudust sobivate teenuste järele.**

87 Kaasik, M. *Suured erihooldekodud kaovad, lähedased on reformi eel mures* (2016). ERR uudised.
http://www.err.ee/578547/suured-erihooldekodud-kaovad-lahedased-on-reformi-eel-mures

88 *Raske ja sügava intellektihäirega täisealistele luuakse päeva- ja nädalahoid* (2017). Sotsiaalministeerium.
https://www.sm.ee/et/uudised/raske-ja-sugava-intellektihairega-taisealistele-luuakse-paeva-ja-nadalahoid

SOOVITUSED:

- **Hinnata haldusreformi mõju sotsiaalhoolekandesüsteemi korraldusele ning sotsiaalteenuste võrdsel tasemel kättesaadavusele erinevates kohalikes omavalitsustes ning tagada reformi tulemusena kohaliku tasandi sotsiaalteenuste kättesaadavuse paranemine.**
- **Tagada puuetega inimeste sotsiaaltransporditeenuse kättesaadavus võrdsel tasemel kõikides kohalikes omavalitsustes (sh ligipääsetavus, piisav maht ja teenuse paindlikkus).**
- **Arendada paindlikke hooldusvõimalusi, mis vähendaksid puuetega inimeste lähedaste hoolduskoormust ning võimaldaksid neil osaleda aktiivselt tööturul ja ühiskondlikus elus.**
- **Vähendada vene keelt kõnelevate puuetega inimeste riski sattuda tõrjutuse ohvriks infopuuduse tõttu.**

Artikkel 24

Haridus

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 24 ütleb, et riigid tunnustavad puuetega inimeste õigust haridusele. Soovides võimaldada selle õiguse teostamist ilma diskrimineerimiseta ja võrdsete võimaluste alusel, tagavad riigid kaasava haridussüsteemi selle kõikidel astmetel koos elukestva õppega.

Üks olulisemaid näitajaid puuetega inimeste õiguste kaitsel ning lõimimisel ühiskonda on nende haridustase. Vaadeldes statistikat, on Eestis puuetega inimeste viimane lõpetatud haridustase oluliselt madalam kui puueteta inimestel. Kõrgeimaks lõpetatud haridustasemeks on põhi- või madalam haridus 3,1% puudeta elanikkonnast ja koguni 9% puudega elanikkonnast. [89] Varajastel haridusastmetel koolist väljalangenute osa puuetega 18–24-aastaste hulgas on 2008. aasta tasemelt 31,8% tõusnud 2013. aastaks tasemele 40,0%, samal ajal kui kogurahvastiku tasemel vähenes 2008. aasta näitaja 14,4% 2013. aastaks näitajale 9,9%. [89]

Puuduvad põhjalikud uuringud puuetega laste kaasamisest alusharidusse. Riigi aruanne p 155 nendib, et kõigile puuetega lastele ei ole tagatud koht tavalasteaias koos vajalike tugiteenuste ja kohandustega. Lasteaedades tuntakse teravat puudust logopeedidest, samuti ei piisa teisi tugispetsialiste. [33] Näiteks võetakse tavalasteaedadesse vastu nägemiskahjustusega lapsi, kuid lasteaedades puuduvad spetsialistid, kes oskaksid nägemiskahjustust märgata ja laste võimete arengut toetada. [33] [53]

Puuetega lastele kohustuslikus põhihariduses tuginetakse Eestis Hariduslike erivajadustega õpilaste õppe korraldamise kontseptsioonile [90], mille kohaselt õpivad kõik õpilased üldjuhul elukohajärgses koolis ja neile on loodud vajalikud tingimused. Käesoleva raporti koostamise ajal võttis Riigikogu, hoolimata mitmete huvirühmade vastuseisust osale seadusesätetest, vastu uue Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse, mis vallandab alates 1. veebruarist 2018 ulatuslikud

89 Puudega inimeste sotsiaalne lõimumine (2014). Tallinn: Statistikaamet. Kasut. jaan. 2018 http://www.stat.ee/72564

90 Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse kontseptsioon (2013). Haridus- ja Teadusministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.hm.ee/sites/default/files/hev_kotseptsioon.pdf

muudatused kaasava põhihariduse korralduses. [91] **Puuetega inimeste organisatsioonide arvates ei taga uuenenud seadus konventsioonis ettenähtut ehk sügava puudega ja liitpuudega lastele juurdepääsu kaasavale, kvaliteetsele tasuta alg- ning keskharidusele võrdsetel alustel oma kogukonna teiste liikmetega.** Leitakse, et erikoolide pidamise kui riigi kohustuse põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest väljavõtmisega on riik end nende laste õpetamisest ja õpetamise piisavas mahus rahastamisest distantseerinud ning kohalikud omavalitsused ei pruugi olla võimelised seda kohustust võtma. Üks-ühele õpet vajavate sügava ja liitpuudega laste õpetamine tavakoolis ei mahu õpetajate tööjõukulude ja tegevuskulu toetuseks planeeritava koefitsiendi „4“ sisse, mis võrreldes eelmise Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse versiooniga (koefitsient „14“) tähendab kolme ja poole kordset langust. See tähendab, et perede ja eestkostjate valikuvõimalused puudega lapse haridusteel vähenevad. [92] Muudatuste rakendumist ja mõju ei ole raporti koostamise ajal veel võimalik hinnata.

Praktikas on erikoolides õppivate puuetega laste osakaal küll kahanenud, kuid nende laste tavakoolide tavaklassidesse kaasamine on olnud väga aeglane. **Tavakoolides ei piisa kaasamiseks vajalike oskustega õpetajaid, abiõpetajaid ega tugispetsialiste.** [93] [94] Kaasav haridus tähendab Eestis kahjuks sageli seda, et puudega laps küll

---

91 Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise ning sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus 519 SE (2018). Seaduseelnõu Riigikogus. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/3b567a86-345e-41d9-8ed4-01977cbec99f/P%C3%B5hikooli-%20ja%20g%C3%BCmnaasiumiseaduse%20 muutmise%20ning%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus

92 *Arvamusavaldused Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmisele (2017)*. Eesti Puuetega Inimeste Koda.

93 Santiago, P., Levitas, A., Radó, P., Shewbridge, C. *OECD Reviews of School Resources Estonia (2016).* OECD. Kasut. jaan. 2018 https://www.hm.ee/sites/default/files/oecd_reviews_of_school_resources_estonia.pdf

94 Räis, M. L., Kallaste, E., Sandre, S.-L. *Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus* (2016). Uuringu lõppraport. Eesti rakendusuuringute keskus Centar. Kasut. jaan. 2018 http://www.centar.ee/uus/wp-content/uploads/2017/01/P%C3%B5hiraport-final.pdf

võetakse füüsiliselt vastu tavakooli ja tavaklassi, kuid tema õpetamisel ei rakendata piisavalt vajalikke tugispetsialiste, õppemeetodeid ega õppevahendeid. Kaasava hariduse edendamiseks on oluline, et kaasamine poleks koolile märkimisväärselt kallim segregeerimisest. Praktikas on puuetega laste kaasamine koolidele täiendavaks kuluallikaks; puuetega laste võimalused saada tugimeetmeid erinevad drastiliselt nii piirkonniti kui ka kooliti, mis tähendab, et riik ei täida oma kohustust. [53] [94]

Pimedad ja vaegnägevad lapsed omandavad Eestis põhihariduse tava- või erikoolis. Riik rahastab õppematerjalide punktkirja või elektroonilisse formaati kohandamist, kuid nende maht ja valmistamise kiirus ei vasta tegelikule vajadusele. **Vaegnägijatele sobivas formaadis õppematerjale pole piisavalt.** Tavakoolidel puudub küllaldase ajavaruga teave nägemispuudega lapse õppima asumisest; samuti ei toimu laste sisulist kaasamist ja ei ole tagatud sobiv psühholoogiline, sotsiaalne ega füüsiline õpikeskkond. **Nägemispuudega lapsed jäetakse sageli kõrvale osast õppe- ja huvitegevustest ning neil vähendatakse põhjendamatult õppemahtu.** Nägemispuudega laste erikoolis on punktkirja, kommunikatsiooni ja orienteerumisoskuste õpetamine osa õppekavast ja seda rahastatakse riiklikult. Tavakoolides ei piisa nendesamade oskuste õpetamiseks ei teadmisi, abivahendeid, tugispetsialiste ega abiõpetajaid. On näiteid pimedate laste õppimisest tavakoolis, mis on andnud häid tulemusi tänu Tallinna Heleni Kooli ja Tartu Emajõe kooli õppenõustamisele. **Kompetentside jagamine erikoolilt tavakoolile pole kahjuks veel üldine praktika**. Õpetajate eripedagoogilises täiendkoolituses on nägemispuude osa praktiliselt olematu. [53]

Vaegkuuljad õpivad peamiselt tavakoolides, kasutades kuulmisabivahendeid, mille kättesaadavus kuulmispuudega lastele on küllaldane. **Vaegkuulvad õpilased saavad riigilt üldiselt piisavalt tuge**

abivahendite kasutamiseks ja suult lugemaõppimiseks riiklike sotsiaalteenuste kaudu. Puudulik on aga informatsioon ja nõustamine lastele, lapsevanematele ja õpetajatele abivahendite valiku osas. [58]

Viipekeelse põhihariduse kvaliteet kurtidele lastele on viimastel aastatel langenud ja selle üheks põhjuseks võib tuua liitklassides õpetamise mahu kasvu. Osale kurtidest (kurtide kogukonna liikmetele) on viipekeel emakeeleks ning viimast seika alahinnatakse Riiklikus hariduspoliitikas kurtidele lastele hariduse andmise osas, pidades primaarseks eeskätt oraalset õpetusmeetodit. [57] **Riiklik hariduspoliitika ja -praktika pöörab kurtide kultuurilisele ja lingvistilisele identiteedile aina vähem tähelepanu, pigem soovitakse kurdid tavaühiskonda integreerida, kuigi keeleseadus tunnustab eesti viipekeelt.** Viipekeelsete kurtide laste õpetamisel on suur puudus viipekeele tõlkidest – kvalifitseeritud tõlkide kättesaadavus on piirkonniti ebaühtlane ning riik ei kompenseeri koolidele tõlketeenuse kulu piisavalt. Riik ei toeta küllaldaselt kurtidele õpilastele suunatud õppevara ja õppemetoodika arendamist ning kohandamist. Puudub riiklik motivatsioonisüsteem õpetajatele viipekeele omandamiseks täiendharidusena. [57]

Liitpuudega, näiteks pimekurtide, intellekti- ja nägemispuudega laste, samuti täispimedate haridusvõimalused on piiratud. Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus kajastab nägemispuudega õpilasi üldiselt, kuid ei arvesta täispimedate või liitpuudega pimedate laste vajadusega individuaalse õppetöö järele. Näiteks võimaldab seadus õpetada täispimedaid lapsi väikeklassis nädalakoormusega vaid 20 tundi, mis ei vasta II ja III kooliastme õppekoormusele. **Täiesti puudub õppevara intellektipuudega pimedatele lastele.** Koolidel puuduvad riigipoolsed ressursid täispimedate ja liitpuudega pimedate laste individuaalse ja väikeklassi õppe piisavaks rahastamiseks. [95] [53]

---

95 *Eesti Pimekurtide Tugiliidu ekspertarvamus* (2016). Eesti Puuetega Inimeste Koda.

Ühiskondlikult ei ole kaasava hariduse põhimõtteid omaks võetud ja seegi asjaolu takistab kaasava hariduse rakendamist. Mõned puuetega laste vanemad tunnevad hirmu lapse stigmatiseerumise ees – laps võib hakata vältima tavakooli, kuna ta oleks seal teistest erinev. [94] Levinud on praktika, mille kohaselt vahetavad puuetega lapsed sageli klassi ja kooli, leidmaks oma puudele paremini sobivat õpikeskkonda. Näiteks on autismispektri häirega lapsed sunnitud sageli kooli vahetama, kuna koolides ei kohandata õpet ja psühhosotsiaalset keskkonda lapse vajadustele vastavaks. [33]

Aastal 2014 loodud **Rajaleidja keskused, mille üheks eesmärgiks oli pakkuda tugispetsialistide teenuseid koolidele kohapeal, abivajava lapse lähedal, ei ole suutnud oma eesmärki täita.** Teenused ei ole piisavalt käivitunud, sest Rajaleidja keskustel pole olnud küllaldaselt tugispetsialiste koolide teenindamiseks kohapeal, samuti on teenuse hind olnud koolide jaoks kõrge. [33] Riik ja kohalik omavalitsus (Tartu linn) on olnud kohtuvaidluses puuetega laste hariduskulude katmise küsimuses. [96] Kohtuvaidlus on olnud täiendavaks takistuseks puuetega lapsi kaasava hariduse sisuliseks rakendumiseks. Eestis on erivajadustega ja puuetega laste vanemate initsiatiivil loodud mitmeid tasulisi era-erikoole nagu näiteks Salu kool, Hilariuse kool, Mäepealse Erakool jt. Era-erikoolide teke on samuti seotud kaasava hariduse toimimise raskustega riiklikus haridussüsteemis.

Vaadeldes puuetega õpilaste üleminekut põhikoolist kutse- ja üldkeskharidusse, tuleb nentida, et **puuetega õpilastel on väiksem tõenäosus põhikool edukalt lõpetada.** [94] Võrreldes tavaelanikkonnaga on edasi õppima suundujate arv puudega põhikoolilõpetajate hulgas oluliselt väiksem. Kui 2015. aastal õppis järgmisel haridusastmel edasi 98% kõigist põhikoolilõpetajatest, siis puudega

96 Tartu ringkonnakohtu otsus 29.11.2016 haldusasjas 3-15-1672/42. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=196136895

põhikoolilõpetajate hulgas oli see näitaja vaid 76%. [97] Madalama haridustaseme lõpetanute hulgas domineerivad intellektipuudega ja psüühikahäirega inimesed, kelle osatähtsus põhihariduse baasil kutseõppe omandanute hulgas on 70%. [89] Näiteks on juhtunud, et intellektipuudega õpilased ei saa kasutada seadusega ette nähtud põhikooli pikendatud õpet kooli sulgemise tõttu ning vabade kohtade puudumise tõttu teistes sama piirkonna koolides. [33]

Keskharidust omandama suundujate seas toimub selge selektsioon kutsekeskharidusse võrreldes üldkeskharidusega. On teada, et viipekeelsete kurtide õpe üldkeskhariduses toimub juriidiliselt tava-, kuid faktiliselt erikoolis ega ole riigi poolt piisavalt rahastatud, kuid puudega õppijate sisulisest kaasamisest üldkeskharidusse puuduvad usaldusväärsed uuringud. [57]

Kuigi ÜRO PIK riigi aruanne p 163 väidab, et erivajadustega õpilastele koostatakse põhikooli lõpus individuaalsed üleminekuplaanid, siis tegelikkuses koostatakse plaanid vaid vähestele põhikooli lõpetavatele erivajadusega noortele ning plaani edasine rakendamine pole reguleeritud. **Seetõttu ei täida üleminekuplaan oma eesmärki tegelike muutuste saavutamisel ega vajadusele toetuvate tegevuste ja sekkumiste kogumi planeerimisel ning rakendamisel.** [97]

Puudega õppijate vastuvõtt kutseõppeasutustesse toimub samadel alustel tavaõppijatega, kuid vastuvõtuprotsess ei ole piisav puudest tulenevate piirangute ja vajaduste hindamiseks. [98] **Kutseõppeasutused ei ole alati valmis puuetega õpilastega töötama ning õpetajatel pole piisavalt oskusi, et viimaseid toetada.** [94] Kutseõppe kättesaadavus puuetega õppijatele on piirkonniti ebavõrdne. Ka

---

97 Töörühma *"Erivajadusega noorte sujuv siirdumine üldharidussüsteemist kutseõppesse ja haridustee lõppemise järel tööturule"* töö kokkuvõte (2016). Sotsiaalministeerium.

98 *Õpilase kutseõppeasutusse vastuvõtu kord* (01.09.2013). *Riigi Teataja I*. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/129082013018

õpilaskodusid ei ole piisavalt, need pole sageli ligipääsetavad ega paku puuetega õppijatele vajalikke tugiteenuseid. Õppe kvaliteet erinevates õppeasutustes varieerub. Näiteks on puuetega noorte pered mõnikord sunnitud muutma oma elukohta, sest kodu lähedal puudub sobiv õppimisvõimalus, kodust kaugemal asuvas koolis aga pole vajalikke tugiteenuseid ega elamistingimusi. Eriti keerulises olukorras on äärealadel ja saartel elavad puuetega noored. [33]

Kutseõppe rahastamisel kehtib ühesuurune pearaha iga puudega õpilase kohta, mis ei arvesta eri puudeliikide erinevate vajadustega. Tugiteenused, nagu näiteks tugiisik või isiklik abistaja pole, kõigile puuetega õpilastele kättesaadavad. Intellektipuudega õppurite valikud kutseõppeks on piirkonniti ja erialati väga piiratud. [97] Intellektipuudega ja toimetuleku õppekaval põhikooli lõpetanud inimeste valikud kutsehariduses on ahtad, piirdudes 2. kutseõppe tasemel kahe võimalusega: puhastusteenindaja abiline või abiaednik. [99] **Puudega õppijad vajavad kutsehariduse omandamiseks sageli lisaaega, mida riiklik rahastus ei võimalda.** Puuduvad õppimisvõimalused Euroopa kvalifikatsiooniraamistiku kutseõppe esimesel tasemel, mis võimaldaks kaasata kutseharidusse enam puudega õppijaid. [100]

Pimedad ja vaegnägijad saavad omandada haridust kohustuslikule haridustasemele järgnevatel haridusastmetel, kuid näiteks kutseõppes on erialade valik väga piiratud ja õppekavad, samuti koolide füüsiline keskkond ei ole kohandatud. [33] [53] Näiteks pidi üks pime õppija katkestama oma õpingud, kuna ei suutnud puude tõttu läbida õppekavas kohustuslikku tikkimiskursust. [33] **Enamikku kutsekoolidest ei ole nägemispuudega inimesed pürginud, õppeasutuste hinnangul enamus õpetatavaid erialasid pimedatele ei sobi.** [101]

---

99 *Haridus- ja teadusministeerium* (2017)

100 Eesti kutsekvalifikatsiooniraamistik. SA Kutsekoda. Kasut. jaan. 2018 http://kutsekoda.ee/et/kvalifikatsiooniraamistik/ekr_tutvustus

101 *Kutsehariduse kaardistamine ja kutseharidusasutuste valmisolek kutseõppe jagamiseks Eesti nägemispuudega inimestele* (2014). Eesti Nägemispuudega Inimeste Keskliit.

Nägemispuudega täiskasvanute ümber- ja täiendõppeks ei ole riik ette näinud täiendavaid vahendeid, kuid täiskasvanukoolituste korraldajatele tähendab puuetega õppijate kaasamine lisakulutusi. Seetõttu esineb nägemispuudega õppijatele täiskasvanuhariduses piiranguid. [53]

Vaegkuuljatest noored saavad järgnevatel haridustasemetel rahuldavalt õppida. Takistuseks on vähene subtiitrite olemasolu õppefilmidel ja videoloengutel. **Võõrkeele õpe ei ole kohandatud sobivaks vaegkuuljatele.** [58]

Kutsehariduses ei saa kurdid õppijad valida endale meelepärast eriala, kuna viipekeele või kirjutustõlketeenus tavakutsekoolides ei ole piisavas mahus tagatud. [33] [57] Raske või sügav puue piirab oluliselt kutseõppes õppimise võimalusi. [33] **Pimekurtidel puuduvad reaalsed võimalused omandada põhiharidusele järgneva astme haridust ning erialast haridust.** [95]

Heaks näiteks kutsehariduses on Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool, kus nii õppehoone kui ka õpilaskodu on renoveeritud ligipääsetavaks liikumispuudega õppijatele. [33] Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus on heaks näiteks viipekeele tõlketeenuse kättesaadavuse, samuti intellektipuudega õppijate erialase õppe korraldamisel ja õpikeskkonna ning õpilaskodu ligipääsetavuse poolest. Siiski ei ole õpe Astangul kohandatud nägemispuudega õppijatele sobivaks. [53] Tartu, Pärnu, Kuressaare ja Haapsalu kutsehariduskeskustes on tehtud edusamme puuetega õppijate sisuliseks kaasamiseks. [33]

Puuetega inimestest on kõrgharidus vaid 20,3%, samal ajal kui puueteta inimestest on kõrgharidusega 32,3%. Eriti suur lõhe on naiste osas – puuetega naiste hulgas on kõrgharituid üle 40% vähem kui puueteta naiste hulgas. [89]

2016/17. õppeaastal õppis Eesti kõrgkoolides 252 puudega inimest ehk 0,5 % üliõpilaste koguarvust. [102] **Peamisteks ÜRO puuetega inimeste konventsiooni rakendamise probleemideks kõrghariduses on nägemispuudega üliõpilaste ligipääs õppematerjalidele ja elektroonilistele andmebaasidele, viipekeele või kirjutustõlketeenuse kättesaadavus kuulmispuudega üliõpilastele ning füüsiline ligipääsetavus liikumispuudega inimestele.** Nägemispuudega üliõpilased saavad ligipääsetaval kujul õppematerjalid kätte hilinemisega, mis ei taga võrdset kohtlemist. Viipekeelt emakeelena kõnelevatele kurtidele hüvitatakse viipekeele tõlketeenust riigi poolt vaid umbes 20 tunni ulatuses kuus. [57] Näiteks on viipekeele tõlketeenuse ebapiisava hüvitamise tõttu takistatud magistriõpingute lõpetamine mitmel kurdil üliõpilasel. [57]

Pime noor jõuab Eestis ülikooli harva, tavaliselt pere pingutuse tulemusena. [33] [53]

Õpetajate **seas ei ole ka enamasti puudega õpetajaid**, on üksikuid näiteid vaegkuuljatest õpetajatest tavakoolides ning vaegnägijast õpetajast nägemispuudega laste erikoolis. [33] [53] Heaks näiteks on erikoolina tegutsev Tallinna Heleni Kool, kus töötab variraporti valmimise ajal üheksa kurti või kuulmispuudega pedagoogi. [58] Pimekurtide töötamisest õpetajana näited puuduvad. [95] Kurte takistab õpetajaks õppimast, aga ka õpetajana töötamast viipekeele tõlketeenuse ebapiisavas mahus riigipoolne hüvitamine. [57]

102 SA Archimedes (2017).

SOOVITUSED:

- Koostada puuetega inimeste õiguste kaitse ja edendamise riikliku strateegia osana juurdepääsetava ja kaasava hariduse strateegia ning tegevuskava, tagamaks puuetega inimeste õigus haridusele kõigil haridusastmetel ja elukestvas õppes.
- Taastada Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses riigi vastutus ulatuslike erivajadustega, sh sügava ja liitpuudega lastele hariduse andmisel.
- Korraldada õpetajate jätkusuutlikku koolitamist ja täiendkoolitamist eripedagoogika valdkonnas, sh tüflo- ja surdopedagoogika valdkonnas.
- Tagada piisava-arvuline tugispetsialistide olemasolu kaasava hariduse sisuliseks rakendumiseks.
- Laiendada intellektipuudega ja nägemispuudega inimeste õppimisvõimalusi kutsehariduses.
- Korraldada kaasava hariduse rahastamise järelevalve.
- Viia läbi uuringud kaasava hariduse rakendumisest alushariduses ja kõrghariduses.

Artikkel 25

Tervishoid

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 25 ütleb, et puuetega inimestel on õigus võimalikult heale tervisele ilma diskrimineerimiseta puude alusel. Riik kohustub muuhulgas: tagama puuetega inimestele teistega võrdselt tasuta või taskukohaseid tervishoiuteenuseid, kaasa arvatud seksuaal- ja reproduktiivtervise ja rahvaterviseprogrammide valdkonnas; puuete tõttu vajaliku asjakohase varase määratlemise ja sekkumise; nõudma, et tervishoiutöötajad osutaksid puuetega inimestele samasuguse kvaliteediga abi nagu teistele, kaasa arvatud vaba ja teadliku nõusoleku alusel.

Igal Eesti alalisel elanikul, tähtajalise elamisloa või elamisõiguse alusel Eestis elaval isikul, kelle eest makstakse või kes iseenda eest maksab sotsiaalmaksu, on õigus ravikindlustusele. [103] Ravikindlustatud inimese ravikulud tasub Eesti Haigekassa. [104] Kindlustatud on ka isikud, kelle eest on kohustatud maksma sotsiaalmaksu riik või kohalik omavalitsus [105], näiteks isikud, kellel on tuvastatud osaline või puuduv töövõime või püsiv töövõimetus [106] ning puudega isiku hooldajad, kellele valla- või linnavalitsus maksab toetust puudega isiku hooldamise eest ja kes ei tööta ega saa riiklikku pensioni. **2015. aastal oli Eesti elanikest ravikindlustusega kaetud alla 95%, mis paigutab Eesti Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) liikmesriikide seas viimase viie sekka.** Haigekassa andmetel oli 2015. aastal 11 kuud või vähem ravikindlustusega kaetud 91 500 20–64-aastast ehk 11% vanusegrupist. [107] Suurt vahet on märgata meeste ja naiste võrdluses, kus 2016. aastal oli ravikindlustatud naisi vanuses 20–59 88,7% ning samas vanuserühmas mehi 80,0%. [108] Näiteks osutati 2015. aastal vältimatut abi 17 000 ravikindlustamata inimesele.

Ühe kitsaskohana variraporti tervishoiu artiklit koostades tuli esile vähene, sageli puuduv statistika puuetega inimeste õiguste kaitse tegelikust olukorrast tervishoiu valdkonnas. **Enamik tervishoiu valdkonna uuringuid, samuti patsiendiuuringud, ei too eraldi välja**

---

103 Ravikindlustus. Eesti.ee. Kasut. jaan. 2018 https://www.eesti.ee/et/tervis-ja-tervisekaitse/tervishoid-ja-arstiabi/ravikindlustus/

104 Kindlustus. Eesti Haigekassa koduleht. Kasut. jaan. 2018 www.haigekassa.ee/et/inimesele/kindlustus

105 Ravikindlustuse seadus (01.12.2012). *Riigi Teataja I*. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/125102012020

106 Sotsiaalmaksuseadus (01.07.2016). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/106042016013

107 Habicht, T. *Kas arst peab ikka olema ravikindlustuse väravavalvur?* (2016) Sotsiaalministeeriumi ajaveeb. Kasut. jaan. 2018 https://somblogi.wordpress.com/2016/10/20/kas-arst-peab-ikka-olema-ravikindlustuse-varavavalvur/#more-447

108 RA01: Ravikindlustatute arv vanuserühmas 20–59 ja osakaal samas vanuses registreeritud elanikkonnast soo, vanuserühma ja maakonna järgi. Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas. Kasut. jaan. 2018 http://pxweb.tai.ee/PXWeb2015/pxweb/et/04THressursid/04THressursid__12Ravikindlustatud/RA01.px/table/tableViewLayout2/?rxid=ae22e888-01ca-4f3f-9115-f3f4f6e2cee9

puuetega patsientide näitajaid. Seetõttu toetuti ka tervishoiu valdkonna üldistele näitajatele, eeldades, et puuetega inimesed moodustavad osa kõigist patsientidest.

Puude olemasolu ravikindlustust ei taga, samas kui püsiv töövõimetus, osaline või puuduv töövõime tagab. Pärast vähenenud töövõime hindamise määramise lõppu kehtib ravikindlustus veel kolm kuud. Puuetega üle 18-aastased tööealised inimesed, kes ei saa riiklikku pensioni, sealhulgas töövõimetuspensioni ega ole osalise või puuduva töövõimega, peavad ravikindlustuse saamiseks täitma samu tingimusi kui kõik teisedki inimesed. See tähendab, et **kõigile puuetega tööealistele inimestele ei ole Eestis riigi poolt ravikindlustus ja sellega kaasnev ravikulude tasumine haigekassa poolt tagatud.** Pole täpselt teada, kui suur on ravikindlustuseta puuetega inimeste hulk. Teada on, et puuetega ja täieliku töövõimega inimesi oli 2017. aasta detsembri seisuga 130 inimest, neist mittetöötavaid 52. [109] Puuetega inimestele on Ravikindlustusseaduses ette nähtud mõned erisused. Kui üldiselt makstakse hooldushüvitist alla 12-aastase lapse põetamiseks, siis puudega lapse korral tehakse seda kuni 19-aastase eest. Samuti makstakse erandina hooldushüvitist alla 16-aastase puudega lapse hooldamise korral, kui lapse hooldaja ise on haige või talle osutatakse sünnitusabi kuni 10 järjestikuse päeva eest. Statsionaarsel taastusravil tasub haigekassa üldjuhul alla 8-aastase lapsega haiglas viibimise päevade eest, kuid lapse sügava või raskekujulise liikumis- või liitpuude korral tehakse seda kuni lapse 16-aastaseks saamiseni. [105] **Puuetega inimeste organisatsioonide esindajad on toonud probleemsena esile statsionaarsel ravil viibivate puuetega laste, samuti täisealiste intellektipuude ja psüühikahäiretega inimeste vajaduse põetaja järele nii kodusel kui ka haiglaravil**. Need olukorrad on seni seadusandluses reguleerimata, mis asetab ebaproportsionaalselt suure vastutuse puuetega inimeste pereliikmetele ja eestkostjatele. [33]

109 Sotsiaalkindlustusamet (2017).

Eesti paistab Euroopa riikidest jätkuvalt silma tervishoiu- ja hooldusteenustele kuluva väikese osakaaluga rahvuslikust koguproduktist. Vananeva rahvastiku ja väheneva tööealise elanikkonna tingimustes ei ole abivajajate, sealhulgas puuetega inimeste hulga vähenemist ette näha. Olemasoleva olukorra säilitamiseks ja sotsiaalsüsteemide jätkusuutlikkuse tagamiseks on vajadus üha suurema tööhõive määra järele. [110] Suurema tööhõive ja sotsiaalse sidususe saavutamist takistab elanikkonna tervisekadu. [110] Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 vahehindamise tulemustest üks alarmeerivamaid osutab, et arengukava eesmärgiks seatud kasvu asemel on tervena elatud aastad vähenenud, olles 2015. aastaks 53,6 eluaastat meestel, mis on ligi 4 aastat vähem kui sihiks seatud ning 56,1 eluaastat naistel, mis on ligi 6,5 aastat vähem eesmärgiks võetust. Lisaks on aeglustunud oodatava eluea kasvutrend. [111] **Töövõimereform, mis peaks tööturule tooma varasemast enam puuetega inimesi, ei hõlma kahjuks töövõime vähenemist ega puude tekkimist ennetavaid meetmeid.** Eeltoodud asjaolude koosmõju ei luba puuetega inimestel tunda kindlust paremini või isegi senisel tasemel kättesaadavate tervishoiuteenuste suhtes tulevikus.
Juba täna valmistab puuetega inimestele tervishoiuteenuste kättesaadavuse puhul probleeme ebapiisav riiklik rahastus kombinatsioonis era-tervishoiuteenuste kõrge hinnaga. [33] **Tervishoiuteenuste kättesaadavuse üheks olulisemaks kitsaskohaks on pikad ravijärjekorrad**. Eriarstiabi järjekord ambulatoorsele vastuvõtule võib olla kuni 6 nädalat ning haiglaravile kuni 8 kuud, välja arvatud haigekassa määrusega kehtestatud erandite puhul. Perearsti juurde peab ägeda terviseprobleemiga pääsema samal päeval ning teistes

110 *Eesti tervishoiu arengusuunad aastani 2020. Ülevaade hetkeolukorrast*. Sotsiaalministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/ tervishoiu_arengusuunad_2020.pdf

111 Rahvastiku Tervise arengukava 2009–2020 vahehindamine (2017). Poliitikauuringute Keskus Praxis. Uuringu koondaruanne. Kasut. jaan. 2018 http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2017/03/RTA-hindamisraport_Praxis.pdf

olukordades 5 päeva jooksul. [112] 2016. ja 2017. aastal püsis ravi ootajate hulk, kes pääsesid eriarsti vastuvõtule alles ravijärjekorra maksimumpikkuse piires, pidevalt 50%–60% vahel (haiglavõrgu arengukavasse kuuluvates haiglates). Viimase kahe aasta jooksul on märgata rahalise ressursi vähesusest tingitud ootajate arvu kasvu, mille osakaal läheneb kümnele protsendipunktile. [113]

Ametlik ravijärjekordade statistika ei näita väga suuri ebakõlasid ravijärjekorra pikkusele kehtestatud nõuete ja tegelikkuse vahel, kuid need andmed kajastavad vaid esmase plaanilise vastuvõtu ooteaega. [113] Ravijärjekordade pikkusele hinnangu andmisel tuleks arvesse võtta ka patsientide ooteaega, mis eelneb tervishoiuteenusele registreerimise hetkele, samuti vastuvõtule registreerimise üritamisest loobujaid. **Näiteks hindas 2016. aastal 35% inimestest terviseprobleemidega arsti poole mittepöördumise peamiseks põhjuseks arsti juurde pääsemise pikka järjekorda.** [114] Kui eriarsti vastuvõtule on võimalik registreeruda igal kuul alates kindlast kuupäevast, misjärel ajad vastuvõtule täituvad teatud erialadel paari päevaga, siis jääb inimene uue helistamise võimaluse ootele ilma, et ta kajastuks ametlikus ravijärjekordade statistikas. [33] Patsientide meditsiinisüsteemiga rahulolu uuringu tulemused kinnitavad, et pikk ravijärjekord sunnib inimesi lisaks ootele jäämisele pöörduma ka erameditsiini poole. Viimasega oli patsientide rahulolu uuringus osalenutest kokkupuuteid 38% abivajajatest. [115]

---

112 Patsiendi ABC (2017). Eesti Patsientide Liit. https://www.patsiendid.ee/patsiendi-oigused/patsiendi-abc

113 Haiglavõrgu arengukavas nimetatud haiglate eriarstiabi ravijärjekorrad põhjuseti graafikuna: *2016–2017.* Kasut. jaan.2018 https://www.haigekassa.ee/sites/default/files/HVA-aruanne/Graafik_2017_12_01.pdf

114 *Eesti elanike hinnangud tervisele ja arstiabile* (2016). Kantar Emor. Kasut. jaan. 2018 http://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/ Tervisevaldkond/arstiabi_uuringu_aruanne_2016_kantar_emor.pdf

115 *Patsientide rahulolu meditsiinisüsteemiga* (2016). Faktum & Ariko. Kasut. jaan. 2018 http://media.voog.com/0000/0038/2707/files/Patsientide%20rahulolu_aruanne_Faktum_2016.pdf

Puuetega inimeste esindusorganisatsioonid on mures puuete ja terviseprobleemide varase märkamise ja sekkumise ebaselge vastutuse jaotumise pärast. Praegu toimub varajane märkamine sageli tänu vanematele, kuid tähtis roll on siin ka vanemaid toetavatel tugisüsteemidel. Näiteks perearsti või -õe koduvisiite, samuti lapsega regulaarset arsti vastuvõtul käimise kohustust peetakse olulisteks puuete teket ja süvenemist ennetavateks nõustava iseloomuga meetmeteks. [33] Koolieaste laste terviseprobleemide ja puuete varase märkamise vastutus lasub formaalselt koolidel. Kahjuks puudub paljudes koolides kooliarst ning koolid teevad koostööd erameditsiiniteenuse osutajaga, kes külastab kooli kord aastas, et lapsi kaaluda, mõõta ning lühidalt vestelda. Osas koolidest saadetakse vanematele kirjalik teatis palvega lapsega perearsti külastada, ent ei jälgita, kas visiit ka tegelikult teoks saab ja millised on tulemused. Taoline killustatud, lühiajaline ning harva läbiviidav seire ei ole kindlasti piisav varajaseks märkamiseks.

Pidades silmas vaimse tervise häirega inimesi, tuleks varajaseks märkamiseks ning õigeaegseks sekkumiseks suurendada elanikkonna teadlikkust vaimsest tervisest ning sellega seonduvatest probleemidest, mis võimaldaks valehäbita märgata ja tunnistada muutusi vaimses tervises. [116]

Konventsioon kohustab riiki tagama puuetega inimestele tervishoiuteenused võimalikult lähedal inimesele elukohale, kaasa arvatud maapiirkondades. **Puuetega inimeste rahulolu elukoha läheduses kättesaadavate tervishoiuteenustega maapiirkondades on täna madal**. [33] Juurdepääsetavust tervishoiuteenustele mõjutab selgelt ka sotsiaaltranspordi kättesaadavus. Eriti ääremaadel on ühis- , iseäranis aga sotsiaaltranspordi piisav olemasolu puuetega inimeste

116 Veldre, V., Masso, M., Osila, L. (2015) *Vaimse tervise häirega inimesed tööturul*. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Toovaldkond/tp_f-too_loppraport_praxis_v_1505.pdf

ainuke võimalus tervishoiuteenustele ligi pääseda. Probleemiks on ka ajutiste üldhooldusteenuste pakkumine, sest tulenevalt teenuse ajutisusest lisandub näiteks üldhooldusteenuse hinnale kliendi jaoks ka transpordi otsene ja ajaline kulu. [78] Eestis on hetkel käimas haldusreform [25], samuti lisandub või uuendatakse lähiaastatel maakondades 35 esmatasandi tervisekeskust, kuhu koonduvad perearsti ja -õe, füsioteraapia, ämmaemandaabi ja koduõenduse teenused. [117] Variraporti kirjutamise hetkel ei ole veel võimalik hinnata, kas ja kuidas mõjutavad need arengud tervishoiuteenuste kättesaadavust maapiirkondades elavatele puuetega inimestele.

Eestis määratlevad, tagavad ja hindavad tervishoiuteenuse kvaliteeti tervishoiuteenuse osutajad, õigusaktid annavad vaid üldiseid suuniseid**. Puuduvad kohustuslikud ja soovituslikud juhendid puuetega patsientide kohtlemiseks haiglates.** Toetavaid (sotsiaal)teenuseid, näiteks tugiisiku teenust, haiglates reeglina ei osutata. Tervishoiutöötajate väljaõpe ei sisalda puuetega inimestega suhtlemise õppeainet. Loetletud põhjuste koosmõjul on esinenud juhtumeid, mil intellektipuudega ja liitpuudega patsiente ei kohelda statsionaarsel tervishoiuteenuse osutamisel väärikalt. [33]

Äärmiselt tõsiseks probleemiks puuetega inimeste jaoks on üldnarkoosis hambaravi kättesaadavus. Üldnarkoosis hambaravi vajavad psüühikahäirete või intellektipuuetega inimesed, nii lapsed kui ka täiskasvanud, kes reageerivad hambaravile ja -valule äärmusliku käitumisega. Sellist hambaravi osutatakse Eestis vaid üksikute teenusepakkujate juures piiratud rahastusega, mistõttu teenuse järjekorrad on pikad ning ravile tuleb sageli siirduda teise linna, mis

117 Investeeringute toetamine esmatasandi tervisekeskuste infrastruktuuri tõmbekeskustes, tagades kättesaadavad ja mitmekülgsed esmatasandi teenused. Sotsiaalministeeriumi Euroopa Regionaalarengu Fondi meede. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/et/euroopa-regionaalarengu-fond-0#2.4.2%20Investeeringute%20toetamine%20esmatasandi%20tervisekeskuste% 20infrastruktuuri%20t%C3%B5mbekeskustes,%20tagades%20k%C3%A4ttesaadavad%20ja%20mitmek%C3%BClgsed%20esmatasandi%20teenused

tähendab puudega inimesele täiendavaid kulutusi. Üldnarkoosis hambaravi teenuse rahastust ja teenusepakkujate arvu on vaja suurendada, et abi oleks võimalik tagada mõistliku aja jooksul. [33]

Konventsiooni kohaselt peab ka psüühika- ja käitumishäiretega inimestel olema õigus otsustada raviküsimuste üle ja anda teadvat nõusolekut raviks. Võlaõigusseadus kohustab patsienti teavitama läbivaatamise tulemustest ja terviseseisundist, võimalikest haigustest ja nende kulgemisest, vajaliku tervishoiuteenuse kättesaadavusest, olemusest ja otstarbest ning selle osutamisega kaasnevatest ohtudest ja tagajärgedest; ühtlasi tuleb teavitada ka teistest võimalikest tervishoiuteenustest. Patsiendi võib läbi vaadata ja talle tervishoiuteenust osutada üksnes tema nõusolekul. Piiratud teovõime korral kuuluvad need õigused patsiendi seaduslikule esindajale niivõrd, kuivõrd patsient ei ole ise võimeline poolt- ja vastuväiteid vastutustundeliselt kaaluma. Kui seadusliku esindaja otsus ilmselt kahjustab patsiendi huve, ei või tervishoiuteenuse osutaja seda järgida. Patsienti ennast tuleb tervishoiuteenuse osutamisega seotud asjaoludest ja tehtud otsustest teavitada mõistlikus ulatuses. [118] **Praktikas esineb juhtumeid, mil piiratud teovõimega puudega inimest otsustusprotsessi ei kaasata, vaid otsuse teeb seaduslik esindaja asendatud otsustamise põhimõttel**. [33] Sellist lähenemist võimaldab asjaolu, et otsusevõime ja teadev nõusolek on ebapiisavalt reguleeritud ning puuduvad ühtsed juhised ja arusaamad, kuidas ning millistel alustel isikut raviprotsessi kaasata. Teovõime temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 12 Võrdne tunnustamine seaduse ees.*

Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seaduse kohaselt võib piiratud teovõimega naise raseduse katkestada tema või tema seadusliku esindaja kirjalikul nõusolekul. Kui seadusliku esindaja otsus on vastuolus naise huvidega, lähtub tervishoiutöötaja naise enda

118 Võlaõigusseadus (27.11.2017). *Riigi Teataja I*. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/117112017040

nõusolekust. Tervishoiutöötaja kohustub selgitama naisele või tema seaduslikule esindajale enne raseduse katkestamist protseduuri bioloogilist ja meditsiinilist olemust ning seonduvaid riske, sealhulgas võimalikke tüsistusi. Puudub selgus, kuidas tuvastab tervishoiutöötaja vastuolu piiratud teovõimega naise ja tema esindaja arvamuses ning millistel alustel selgitab välja isiku enda nõusoleku ja tahte. Seega esineb võimalus, et piiratud teovõimega isikute huvid jäävad raseduse katkestamise otsustamisel kaitseta. Steriliseerida võib isikut üksnes tema enda kirjalikul soovil. Piiratud teovõimega isiku steriliseerimise otsustab maakohus hagita menetluses isiku eestkostja avalduse alusel. [119] **On leitud, et Eesti piiratud teovõimega isikute steriliseerimise regulatsioon pole rahvusvaheliste õigusaktide, sealhulgas konventsiooniga ega Eesti Vabariigi põhiseadusega kooskõlas, kuna ei rõhuta isiku tahte olulisust steriliseerimise üle otsustamisel ega erista piiratud teovõimega isikuid**. Lünklikud seadusesätted ei kaitse piiratud teovõimega isikute huve igakülgselt, mille tagajärjeks on sundsteriliseerimise oht. [120]

Eestis puuduvad riiklikud uuringud, mis käsitleksid raseduse katkestamist ja steriliseerimist piiratud teovõimega inimeste puhul. Raseduskatkestusandmekogu [121] (varasem Eesti Abordiregister [122]) on küll olemas, kuid ei sisalda andmeid raseduse katkestanute teovõime kohta. **Intellektipuudega inimeste vajadusi arvestav seksuaalnõustamise teenus on ebapiisavalt kättesaadav.** [33]

---

119 Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus (01.01.2006). *Riigi Teataja I*. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/925400

120 Djomin, V. (2016). *Piiratud teovõimega isikute huvide kaitse steriliseerimise otsustamisel*. Magistritöö. Tallinn: Tartu Ülikool. Kasut. jaan. 2018 https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/53510/djomin_ma_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y

121 *Meditsiiniline sünniregister ja raseduskatkestusandmekogu*. Tervise Arengu Instituut. Kasut. jaan. 2018. http://www.tai.ee/et/tegevused/registrid/meditsiiniline-sunniregister-ja-raseduskatkestusandmekogu

122 Allvee, K., Karro, H. (2016) *Eesti Meditsiiniline Sünniregister 1992–2015. Eesti Abordiregister 1996–2015.* Tallinn: Tervise Arengu Instituut. Kasut. jaan. 2018 https://intra.tai.ee//images/prints/documents/148111070862_ Kogumik%202016%20(EMSR%201992-2015,%20%20AR%20 1996-2015).pdf

Tervishoiu- ja sotsiaalteenuste halb sidustatus tekitab puuetega inimestele jätkuvalt ebamõistlikult suurt aja-, aga ka rahalist kulu. Üheks näiteks on mitmete vajalike abivahendite riigipoolse soodustusega kättesaamatus statsionaarselt haiglaravilt kodusele ravile siirdujatele. Näiteks kui inimene vajab kodusele ravile siirdudes kohe ratastooli, on tal see võimalik osta või rentida vaid täishinnaga, kuna abivahendi taotlemine sotsiaalsüsteemist võtab aega nädalaid. Trauma- või ravijärgselt peaks inimene saama maksimaalselt keskenduda füüsilisele ja emotsionaalsele taastumisele, ennetamaks puude tekkimist või süvenemist. Asjaajamine üleminekul tervisesüsteemist sotsiaalsüsteemi peaks olema inimesele ja tema lähedastele võimalikult lihtne, kiire ja majanduslikult võimetekohane. [123] Abivahendite temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 26 Habilitatsioon ja rehabilitatsioon.*

Suurim puuetega inimeste osakaal on Eestis vanaduspensioniealiste hulgas, kes sageli vajavad korraga nii tervishoiu- kui ka sotsiaalteenuseid. Puudused kahe valdkonna koostöös ilmnevad selgelt näiteks õendusabi (tervishoiuteenus) ja hooldusteenuse (sotsiaalteenus) osutamisel. Mõlema teenuse kasutamine on piiratud pikkade järjekordade, hooldusteenus ka kõrge omaosalustasu tõttu. Kodupõhiste hooldusteenuste ja muude sotsiaalteenuste vähese kättesaadavuse tagajärjel satuvad tervishoiuteenustelt koju saadetud inimesed kiiresti tagasi tervishoiusüsteemi või jäävad abita. Lisaks esineb suur ebavõrdsus teenuste regionaalses kättesaadavuses. Näiteks katab haigekassa õendusabi maht vaid 40% Lääne-Virumaa hinnangulisest teenusevajadusest. **Puudub üleriigiline juurdepääs statsionaarsele õendusabiteenusele, eriti kui inimene vajab teenust pikemalt kui 120 päeva – näiteks elu lõpuni.** [124]

---

123 Habicht, A. Eesti Puuetega Inimeste Koja pöördumine Sotsiaalministeeriumile seoses abivahendite kättesaadavusega haiglaravilt kodusele ravile siirdudes (29.05.2017). http://adr.rik.ee/som/dokument/5109360

124 *Hooliva riigi poole. Poliitikasuunised Eesti pikaajalise hoolduse süsteemi tõhustamiseks ja pereliikmete hoolduskoormuse vähendamiseks. Hoolduskoormuse vähendamise rakkerühma lõpparuanne* (2017). Riigikantselei. Kasut. jaan. 2018 https://riigikantselei.ee/sites/default/files/content-editors/Failid/hoolduskoormus/hoolduskoormuse_rakkeruhma_lopparuanne.pdf

Õendusabiteenuse ajalise piirangu tõttu on levinud praktika hooldust vajava inimese sagedane ja korduv üleviimine ühe teenuseosutaja juurest teise juurde, mis põhjustab inimestele täiendavaid vaevusi. [33] Hoolduse temaatikat on käsitletud ka variraporti *artiklis 28 Küllaldane elatustase ja sotsiaalne kaitse.*

Tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonna teenuste vahelisele ebakõlale viitab ka kiirabi ülekoormatus hooldekodu visiitidest. Eesti Perearstide Seltsi hinnangul on üheks probleemi põhjuseks tervishoiuteenuse kaootiline osutamine hooldekodudes, mis viib ennetatavate tervise-probleemide süvenemiseni kiirabijuhtumiks. [125] **Terviseamet leidis 2017. aastal läbi viidud hoolekandeasutustes tervishoiuteenuse osutamise uuringus, et tervishoiuteenuste kättesaadavus hoolekandeasutustes ei ole ühetaoliselt tagatud.** Näiteks on levinud praktika teenusekasutaja lahkumisel asutusest anda temast järele jäänud ravimeid teistele inimestele, lisaks tuvastati neli juhtumit, mil psühhotroopseid ja neuroleptilisi ravimeid manustati teenusekasutajatele personali äranägemise järgi ilma arsti ettekirjutuseta. **Mitmete hooldekodude ruumid pole ligipääsetavad, mistõttu lamavaid teenusekasutajaid ei viida õue.** Koguni pooltes hoolekandeasutustes ei ole lamavatel klientidel võimalik abi kutsuda häirenupu vahendusel, samas ei ole kvaliteetse hoolekandeteenuse osutamiseks ka piisavalt personali. [126] Lisaks on ilmnenud ööpäevaringsel erihoolekandeteenusel viibivate puuetega inimeste elukoha registriandmete mittevastavus teenuse osutamise asukohale ehk tegelikule elukohale ning sellest tingitud esmatasandi tervishoiuteenuse osutaja kaugus abivajavast inimesest. [127]

---

125 Vallikivi, L. (2017) *Ettekanne Eesti Perearstide Seltsi aastakonverentsil.*

126 Tervishoiuteenuse osutamine hoolekandeasutustes (2017). Uuringu kokkuvõte. Tallinn: Terviseamet. Kasut. jaan. 2018 http://www.terviseamet.ee/fileadmin/dok/Tervishoid/hooldeasutuste_uuring.pdf

127 Tartu kiirabi: hooldekodude visiitidest 40% on põhjendatud (2016). *Meditsiini uudised*, 27. oktoober. Kasut. jaan. 2018 http://www.mu.ee/uudised/2016/10/27/tartu-kiirabi-hooldekodude-visiitidest-40-on-pohjendatud

Tervishoiuteenuse kättesaadavuse osas puuetega inimestele on oluline peatuda juurdepääsetavuse aspektil. **Näiteks on kurtidel ning vaegkuuljatel väga keeruline arsti vastuvõtule registreeruda**. E-posti teel seda enamasti teha ei saa, vaid nõutakse helistamist. Kuulmispuudega inimese jaoks on helistamine komplitseeritud või võimatu. Antud nõudmise esitamine seab kuulmispuudega inimesed selgelt ebavõrdsesse olukorda ja vähendab iseseisvust, sest sunnib neid kasutama kõrvalist abi. Hea näitena tõstetakse esile Ida-Tallinna Keskhaigla Kuulmiskeskust, kus on spetsiaalne veebiliides arsti vastuvõtule registreerimiseks. [33] **Lisaks takistab kurtide juurdepääsu tervishoiuteenusele viipekeele tõlketeenuse kättesaadavus ebapiisavas mahus**. [33]

Ka füüsiline juurdepääsetavus mõjutab tervishoiuteenuste kättesaadavust. Esineb teenuse osutamise hooneid, millesse pääsemiseks peab ratastooli kasutav inimene ette helistama, seejärel pääsema mööda tõkkepuust ning sisenema läbi tagahoovi. See tähendab, et puudega inimene pole võrdselt koheldud, vaid teeb lisategevusi teistega sama teenuse saamiseks. **Probleeme juurdepääsetavusega esineb kahjuks isegi uutes tervishoiuasutustes, mis viitab kinnisvaraarendajate endiselt liiga madalale teadlikkusele või lihtsalt hoolimatusele**. [33] Tervishoiuteenuse juurdepääsetavuse probleemi teravust on kinnitanud õiguskantsler, tuues Jõhvi Haigla õendusabi osakonna näitel välja, et ratastoolis patsiendil ei olnud kõrvalise abita võimalik oma palatist lahkuda, käia tualettruumis ega minna õue. [128]

Paljudes tervishoiuteenuste osutamise hoonetes on pimedatel ja vaegnägijatel keerukas orienteeruda. Näiteks Põhja-Eesti Regionaalhaigla Mustamäe meditsiinilinnakus muudavad orienteerumise raskeks segased viidad, mis inimesi erinevatesse osakondadesse

128 Kontrollkäik SA Jõhvi Haigla Õendusabi osakonda (02.12.2014). Õiguskantsler. Kasut. jaan. 2018 http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/kontrollkaigu_kokkuvote_sa_johvi_haigla_oendusabi_osakonda.pdf

suunavad. Võrdluseks tuuakse hea näitena esile Ida-Tallinna Keskhaigla ning Nõmme polikliinik, kus on selged ja kontrastsed viidad. [33] Pimedad pääsevad tervishoiuteenusteni peamiselt saatjaga, kuid iseseisev juurdepääsetavus peaks olema palju parem. [33]

Tervishoiuteenuste kättesaadavust mõjutab ka keelebarjäär. Puuetega inimesed tõid esile näite, kui arst kirjutas puuduliku keeleoskuse tõttu diagnoosiks sõna "lampjalg" asemel "lambajalg". [33] Lisaks valesti kirjutatud diagnoosidele võivad arstid puuduliku keeleoskuse tõttu jätta sisestamata andmed Tervise infosüsteemi. See tähendab, et inimene küll käis arsti juures visiidil, kuid edasiste ravitoimingute jaoks andmebaasis vajalik info puudub. [33] Tervise infosüsteemi andmete puudulikkus ja ebaühtlane kvaliteet takistab ka töövõime hindamise ja puude tuvastamise protsessi. Juurdepääsetavuse temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 9 Juurdepääsetavus.*

Eraldi tähelepanu tervishoiusüsteemis vajaksid harvikhaigustest põhjustatud, sageli raske või sügava puudega inimesed. Sotsiaalministeerium koostas 2014. aastal koos Eesti Puuetega Inimeste Koja, patsientide ning arstide esindajatega harvikhaiguste arengukava. [129] Eesti Puuetega Inimeste Koda ja SA Eesti Agrenska Fond on arengukava tegevuskavas ühe tegevusena käivitanud regulaarsed harvikhaiguste ümarlauad [130], kuid riigipoolset tegevuskava rakendamist pole kahjuks siiani alustatud. **Harvikhaigustega puuetega inimesed ning nende pered tunnevad endiselt teravat puudust harvikhaiguste kompetentsikeskusest, mis sidustaks riigi toel sotsiaal- ja tervishoiu valdkonna teenused ning pakuks spetsiifilist nõustamist.**

129 Harvikhaiguste arengukava (2014). Sotsiaalministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/eesmargid_ja_tegevused/Tervis/Tervishoiususteem/harvikhaiguste_arengukava_ee.pdf

130 Eesti Puuetega Inimeste Koja harvikhaiguste koduleht. http://www.epikoda.ee/avaleht/harvikhaigused/

SOOVITUSED:

- Sidustada tervishoiu- ja sotsiaalteenused terviklikuks, puuetega patsiente tõhusalt toetavaks ja jõustavaks süsteemiks ning korraldada andmebaaside ristkasutus.
- Tagada riiklikus korras kõigile puuetega inimestele ravikindlustus.
- Kavandada ja viia ellu meetmed varajase märkamise ning sekkumise parandamiseks puuetega laste osas.
- Koostada soovituslikud juhendid puuetega patsientide kohtlemiseks tervishoiuteenuste osutamisel.
- Parandada tervishoiuasutuste ja -teenuste juurdepääsetavust.
- Lahendada üldnarkoosis hambaravi kättesaadavuse probleemid puuetega inimestele.
- Koostada ühtsed alused otsusevõime ja selle hindamise aluste ja kriteeriumite kohta ning reguleerida teadva nõusoleku valdkond.
- Koguda andmeid piiratud teovõimega isikute raseduse katkestamise ja steriliseerimise kohta ning analüüsida, kas piiratud teovõimega isikute huvides on analoogselt steriliseerimisega vajalik kohtu sekkumine.
- Koguda andmeid piiratud teovõimega isikute raseduse katkestamise ja steriliseerimise kohta ning analüüsida, kas piiratud teovõimega isikute huvides on analoogselt steriliseerimisega vajalik kohtu sekkumine ka raseduse katkestamisel.
- Viia ellu Harvikhaiguste arengukava tegevuskava.
- Leida ja viia ellu lahendus Tervise infosüsteemi andmekvaliteedi probleemidele.

Artikkel 26

Habilitatsioon ja rehabilitatsioon

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 26. kohustab riiki ette võtma tõhusaid ja asjakohaseid meetmeid, et võimaldada puuetega inimestel saavutada ja säilitada maksimaalset iseseisvust, täielikku füüsilist, vaimset, sotsiaalset ja kutsealast võimekust ning täielikku kaasatust ja osalemist kõigis eluvaldkondades. Selle eesmärgi saavutamiseks korraldavad, tugevdavad ja laiendavad osalisriigid igakülgseid habilitatsiooni ja rehabilitatsiooni teenuseid ja programme, eriti tervishoiu, tööhõive, hariduse ja sotsiaalteenuste valdkondades.

Eestis jaguneb rehabilitatsiooniteenus kolmeks: taastusravi, sotsiaalne rehabilitatsioon ja tööalane rehabilitatsioon. Taastusravi on suunatud tervise taastamisele, säilitamisele või puudega kohanemisele ja seda korraldab Eesti Haigekassa. Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse juurde loodi 2015. aastal rehabilitatsioonialane kompetentsikeskus, mille eesmärgiks on arendada erinevaid rehabilitatsiooniprogramme ja hindamis- ning sekkumismetoodikaid rehabilitatsioonis, ühtlasi toetada koolituste ja juhendmaterjalide väljatöötamise kaudu sotsiaal- ja tööturuteenuste osutajaid. [131] Vaadeldes erinevate teenuste sisu, on sotsiaalse rehabilitatsiooni eesmärk saavutada võimalikult iseseisev elu, omandada võimetekohane haridus, osaleda ühiskonnaelus ning luua eeldused tööle asumiseks. Töötukassa osutab tööalast rehabilitatsiooni eesmärgiga tõsta inimese töövõimet ja toetada hakkamasaamist tööturul. Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust saavad alla 16-aastased puuetega lapsed, vanaduspensioniealised inimesed ja need tööealised, kes ei tööta, ei õpi ega ole töötuna arvele võetud. Teenuse vajadust hindab Sotsiaalkindlustusamet ja suunab inimese rehabilitatsiooniteenusele rehabilitatsiooniprogrammi, tegevuskava või keerulisematel juhtudel isikliku rehabilitatsiooniplaani alusel. Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust hüvitatakse aastas alla 16-aastastele puuetega lastele 1395 euro, üle 16-aastastele 483 euro (rehabilitatsiooniprogrammi korral 1000 euro) ning tööealistele psüühikahäirega inimestele 2325 euro ulatuses. Teenuse saajal on õigus ka sõidu- ja majutuskulude hüvitamisele. Tööalase rehabilitatsiooni sihtrühm on tööealised vähenenud töövõimega inimesed, sealhulgas puuetega inimesed, kes töötavad, õpivad, on ettevõtjad või registreeritud töötuna. Üldjuhul kestab teenus kuni ühe aasta ning hüvitatakse kuni 1800 eurot.

131 Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse rehabilitatsioonialane kompetentsikeskus. Kodulehekülg. Kasut. jaan. 2018 http://www.astangu.ee/kompetentsikeskus/rakk/

Kokku osutas 2017. aasta septembri seisuga rehabilitatsiooniteenust 122 asutust, neist 66 osutas kas ainult või koos sotsiaalse rehabilitatsiooniga ka tööalast. Enamik tööalase rehabilitatsiooni osutajatest tegutseb Harju- (22) või Tartumaal (17). **Rehabilitatsiooniteenuse osutajad puudusid täiesti Hiiu- ja Raplamaal.** Tööalasel rehabilitatsioonil osales 2016. aasta algusest kuni 2017. aasta augustini kokku 984 vähenenud töövõimega inimest. [132]

Sotsiaalse ja tööalase rehabilitatsiooniteenuse raames osutavad teenuseid füsioterapeut, tegevusterapeut, loovterapeut, sotsiaaltöötaja, eripedagoog, psühholoog ja logopeed. Alates 2016. aastast lisandusid arsti, õe ja kogemusnõustaja teenus. Samal aastal koolitati välja Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse eestvedamisel kokku 91 kogemusnõustajat üle Eesti. 2017. aasta sügisel asutati Kogemusnõustajate Koda kui Eesti kogemusnõustajate katusorganisatsioon, mille eesmärgiks on edendada kogemusnõustamise valdkonda. Eesti Puuetega Inimeste Koda on üks uue organisatsiooni asutajatest. Majandustegevuse registri andmetel on 2. oktoobri 2017. aasta seisuga kogemusnõustaja olemas 37 rehabilitatsiooniteenuse osutaja meeskonnas ning kokku on nõustajaid 89. 2016. aasta algusest kuni 2017. aasta septembrini on kogemusnõustaja teenust saanud kokku 369 õigustatud isikut, sh 212 puudega lapse peret. [133] Antud statistika näitab, et **koolitatud kogemusnõustajad ei leia veel piisavas mahus erialast rakendust rehabilitatsioonimeeskondades.**

Rehabilitatsiooniteenuse kvaliteeti kontrollitakse tegevusloa väljastamisel spetsialistide kvalifikatsiooni, teenuse osutamise koha tuleohutuse ja tervisekaitse nõuete ning

---

132 Aktiivsed tööturumeetmed. Vähenenud töövõimega inimesed. Eesti Töötukassa statistika. Kasut. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/sites/tootukassa.ee/files/almp_vah_toovoime.xls

133 Nõmm, A. (2017) *Kogemusnõustaja teenus rehabilitatsioonis 2016–2017*. Sotsiaalkindlustusamet. Kasut. jaan. 2018 http://media.voog.com/0000/0041/5310/files/Kogemusn%C3%B5ustaja%20teenus%20-%20Airi%20N%C3%B5mm.ppt

juurdepääsetavuse lõikes. Samuti hinnatakse, kas delikaatsete isikuandmete töötlemine vastab isikuandmete kaitse seadusele ning kuidas lahendatakse kaebusi. 1. juulist 2018. a lisandub asutustele sertifitseeritava kvaliteedijuhtimise süsteemi kasutamise nõue, mis hõlmab juurdepääsetavust informatsioonile, isikukesksust, isiku kaasamist, tulemusele orienteeritust, koostööd, vajaduspõhist lähenemist, teenuse jõustavat iseloomu, organisatsiooni töökorralduse ja juhtimise kvaliteedi tagamist. [44]

Rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavust peetakse ebapiisavaks eelkõige pikkade järjekordade, kuid ka ebapiisavate teenusmahtude tõttu. Järjekorras ootamine tähendab puuetega inimestele vajaliku abi hilinemist. Pahatihti jõuab taastusravi või sotsiaalse rehabilitatsiooni järjekord abivajajani liiga hilja. Lisaks püsivate füüsiliste tervisekahjustuste tekkimisele võib traumajärgse psühholoogilise nõustamise hilinemise tõttu tekkida vaimse tervise kahjustus. Puuetega inimesed on küll välja toonud, et reaalsuses saavad rehabilitatsiooni põhiliselt lapsed ning psüühiliste probleemidega inimesed. [33]

Puuetega laste perede toimetuleku uuringust selgub, et **44% lasteaias käivatest ja 34% koolis õppivatest puuetega lastest on probleemiks rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavus haridusasutuses kohapeal.** [40] Probleemina on tõusetunud ka puuetega lastele mõeldud rehabilitatsiooniteenuste järjepidevus. Nimelt ei saa lapsevanem esitada taotlust uuesti rehabilitatsiooniteenustele suunamiseks, kui eelmine teenuse osutamine on lõpetamata, arved esitamata ning kontrollimata. Rehabilitatsiooniteenus lastele peaks kindlasti olema järjepidev, et tagada maksimaalne kasutegur lähtuvalt puuetega laste parimatest huvidest. [33]

Rehabilitatsiooniteenuste kättesaadavust piirab ka teenuseosutajate ebaühtlane jaotus maakonniti. Suuremates maakondades on võimalik valida erinevate teenusepakkujate vahel, kuid äärealadel on teenusepakkujaid vähe.[33] Teenuse kättesaadavuse piiratuse põhjuseks on olnud rahaliste vahendite nappus. Viimastel aastatel on olnud vaja korduvalt leida eelarveaasta keskel täiendavaid katteallikaid liiga pikalt järjekorras olevate inimeste suunamiseks teenusele.[134] Näiteks oli 2017. aasta aprillis rehabilitatsiooniteenuste järjekorras üle 400 lapse. **Murelikuks teeb ka rehabilitatsiooniteenuse jätkusuutlikkus pärast Euroopa Sotsiaalfondi vahendite lõppemist 2020. aastal.**

Kogu rehabilitatsioonivaldkonda hõlmavaks probleemiks on puuetega inimeste ja nende lähedaste jaoks arusaamine ja eristamine, mida tähendavad taastusravi, sotsiaalne rehabilitatsioon ja tööalane rehabilitatsioon. Ebamõistlikult suurt halduskoormust ja ajakulu puuetega inimestele ning nende peredele tekitab ka pidevalt korduv tõendamiskohustus riigi ees oma erivajaduse osas nii puude ja sellega seotud rehabilitatsiooniteenuste taotlemisel kui ka uuendamisel.[94] Puudub süsteemne ja jätkusuutlik terviknägemus rehabilitatsiooni eri valdkondade omavahel seotud toimimisest. Teenustel on sarnane sisu, praktikas raskesti eristatavad eesmärgid, kuid erinevad rahastajad, taotlemisprotsessid ja erinev korraldus, mille koosmõju põhjustab arusaamatusi. **On leitud, et rehabilitatsiooniteenuse puhul on tegu teenusekeskse lähenemisega, mille puhul sageli ei arvestata ka kliendi eripärade ja reaalsete vajadusega, sealhulgas personaalse eelarvestamisega seotud küsimustega**.[135]

---

134 Rehabilitatsiooniteenuse kättesaadavusest. Riigikogu sotsiaalkomisjoni istungi protokoll nr 130 (17. aprill 2017). Riigikogu. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigikogu.ee/tegevus/dokumendiregister/dokument/5265157b-de03-4264-9ac4-97dcaca75789

135 2015–2016 a. rehabilitatsioonisüsteemi kaardistus. Sotsiaalministeerium. 2016. Riigikogu sotsiaalkomisjoni istungi protokoll nr 130. (2017)

Ühe kitsaskohana saab esile tõsta, et **puuetega inimeste hulgas on murettekitavalt palju neid (18% liitpuudega ja 22% liikumispuudega inimestest), kes tõenäolisest vajadusest hoolimata rehabilitatsiooniteenuseid ei kasuta**. [54] Pole täpselt teada, mis põhjustel nii palju rehabilitatsiooniteenust vajavaid puuetega inimesi teenusele ei jõua.

Alates 1. jaanuarist 2016. a lisandus rehabilitatsiooniteenuse võimalusena sotsiaalse ja tööalase rehabilitatsiooni programmides osalemine. Vastavalt 2016. aastal jõustunud Sotsiaalhoolekande seadusele on rehabilitatsiooniprogramm koostatud kindlale sihtgrupile, programmile on seatud eesmärk ning fikseeritud eesmärgi saavutamiseks vajalikud rehabiliteerivad teenused, nende maht ning programmi elluviimise periood. Töölesaamist toetavaid rehabilitatsiooniprogramme on Eestis erinevate Euroopa Sotsiaalfondi (ESF) pilootprojektide raames välja töötatud alates 2009. aastast. 2015. aastast on ESF vahenditest arendatud rehabilitatsiooniprogramme ka lastele ja pensioniealistele inimestele. 2017. aasta märtsi seisuga oli Sotsiaalkindlustusametis kinnitatud 18 programmi, nendest lastele 4, tööealistele 10 ja eakatele 5 (sh on üks programm suunatud nii tööealistele kui ka eakatele ning üks programm noortele tööealistele vanuses 16–19 eluaastat). [131] Kahjuks on 2016. a algusest kuni 2017. a mai lõpuni Sotsiaalkindlustusamet suunanud programmidesse vaid 7 tööealist ja 32 vanaduspensioniealist inimest. Programmide kitsaskohtadena on välja toodud inimeste vähene huvipuudus programmide vastu, sest programm on seotud kindla asutuse, tihti ka kindlate kuupäevade ja lisakohustustega (näiteks lisakulud ja täiendava kohalkäimise vajadus). Puuetega inimesed eelistavad teenuseid elukoha lähedal või enda poolt valitud asutuses. [136] Võib

136 Ojala, K. (2017) Sotsiaalse rehabilitatsiooni programmid – Sotsiaalkindlustusameti ootused programmidele. Tartu: Teabeseminar rehabilitatsiooniteenuse osutajatele. Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus. Kasut. jaan. 2018
http://www.astangu.ee/fileadmin/media/Astangu/Dokumendid/RAKK/RAKK_teabeseminar_2017/Rehabilitatsiooniprogrammide_teabeseminari_esitlused__14062017.pdf

järeldada, et **rehabilitatsiooniprogrammid pole piisavalt paindlikud, ei arvesta puuetega inimese individuaalsete eripäradega ega täida seetõttu eesmärki, milleks on pakkuda teenust inimkeskselt.** Riigi plaan parandada programmide abil rehabilitatsiooniteenuse kättesaadavust ei ole kahjuks seni edukaks osutunud.

Vaadeldes puuetega inimestele mõeldud abivahendeid, siis neid saab osta või üürida isikliku abivahendi kaardiga, mille taotlemise aluseks on arstitõend või rehabilitatsioonimeeskonna poolt tuvastatud vajadus abivahendi järele. Kui tööülesannete täitmine tööandja vahenditega on töötava inimese puude või vähenenud töövõime tõttu takistatud, annab Töötukassa töötamiseks vajaliku abivahendi kasutada tasuta. Abivahendit, mida puudega inimene vajab nii tööülesannete täitmisel kui ka igapäevaelus, on võimalik taotleda Sotsiaalkindlustusametist. Kui varasematel aastatel oli abivahendite riiklik eelarve jaotatud maakonnapõhiselt, siis alates 2016. aastast on eelarve üleriigiline. Võrreldes varasemaga on abivahendi taotlejal kadunud vajadus teha sundoste elukohajärgsetes ettevõtetes, vaid ta saab valida endale sobivaima abivahendi, mis Eestis saadaval on. Muudatused on toonud positiivse aspektina kaasa suurema hulga ettevõtteid, kes abivahendeid pakuvad – kui aastal 2014 oli Sotsiaalkindlustusametiga sõlminud lepingud 47 ettevõtet, siis 2018. alguse seisuga on ettevõtete arv kasvanud juba 97 peale. [137] **Uues abivahendite süsteemis on kehtestatud abivahenditele piirhinnad, mistõttu paljude toodete puhul on kliendi omaosalus oluliselt kasvanud.** Sageli on inimesed valiku ees, kas osta odavam ja kesisem toode, tasuda sobivaima abivahendi suurem omaosalus või esitada Sotsiaalkindlustusametile eritaotlus piirhinna tõstmiseks. Viimane tähendab abivajaja jaoks täiendavat bürokraatiat ja ajakulu. Kahjuks on praktikas sagedased olukorrad, kus madala piirhinna

137 Sotsiaalkindlustusametiga lepingu sõlminud abivahendi ettevõtted seisuga 01.01.2018. Kasut. jaan. 2018 http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Abivahendid/ettevotted_01.01.2018_seisuga.xlsx

tõttu valivad inimesed odavama toote, mille mõju puudega inimese elukvaliteedile jääb oodatust tagasihoidlikumaks.

Lastevanemate hinnangul ei vasta ligi kümnendikul abivahendeid vajavatest puuetega lastest nende abivahendid laste tegelikele vajadustele. Kõige enam esineb probleeme liikumisabivahenditega, mille puhul 12% abivahendite vajajatest kasutavad vajadustele mittevastavat vahendit. Põhjendustena nimetati näiteks, et abivahend on ebamugav, lapse kiire kasvu tõttu on vaja pidevalt uusi vahendeid ning perel ei ole majanduslikult võimalik soetada lapsele sobivat abivahendit. [40]

Mõistlikuks ei saa pidada ka isikliku abivahendi taotlemise protsessi. Nimelt peab inimene abivahendi saamiseks läbima mitmeid instantse. Kõigepealt tuleb külastada pere- või eriarsti, et saada tõend abivahendi vajaduse kohta, seejärel pöörduma tõendiga Sotsiaalkindlustusameti poole, saamaks abivahendi kaardi füüsilisel kujul. Alles siis on võimalik siirduda abivahendeid müüvasse ettevõttesse. Mitte-elektroonilisel kujul seni vaid paberkandjal abivahendi kaart tekitab puuetega inimestele liigset halduskoormust ja ajakulu. Abivahendeid müüv ettevõtte ei saa puuetega inimeste õigustatust soodushinnaga abivahendile kontrollida veebipõhisest andmebaasist, vaid abivahendit soetama minnes, näiteks mähkmete igakuisel ostmisel, peab kaart alati vastava märke tegemiseks kaasas olema.

Nägemispuudega inimeste hulgas on tekitanud pahameelt nõue külastada puudespetsiifilisemate abivahendite saamiseks silmaarsti, samas kui kuulmispuudega inimesed ei pea ühegi abivahendi saamiseks pöörduma kõrvaarsti juurde, vaid piisab ka perearstist. Järjekorrad silmaarstile on väga pikad, mis venitab kogu abivahendi taotlemise protsessi. [33] Terminoloogiast tingitud segadust on tekitanud ka abivahendite loetelus mitmes kohas sä-

testatud piirang, et abivahendit saab soetada vaid nägemis- või kuulmispuudega isik. Teised sotsiaalvaldkonna õigusaktid määratlevad puuet keskmise, raske või sügava nägemis- või kuulmisfunktsiooni kõrvalekaldena, mitte nägemis- või kuulmispuudena. Näiteks ei ole paljudel eakatel vaegnägijatel üldse ametlikult määratud puuet, kuid ometi vajavad nad nägemisabivahendeid, mille puhul perearsti tõendist ei piisa.

Teatud abivahendite puhul on sätestatud ebamõistlikud piirangud ka vaegkuuljatele. Näiteks kommunikatsioonivõimendit ei saa nelja aasta vältel hankida vaegkuulja, kes on juba endale kuuldeaparaadi soetanud. Kommunikatsioonivõimendi soetanud isik aga ei või soodustusega kuuldeaparaati saada enne, kui möödas on neli aastat eelmisest tehingust. Tegelikult vajavad paljud vaegkuuljad nii kuuldeaparaati kui ka kommunikatsioonivõimendit üheaegselt. Probleeme on olnud abivahenditele seatud kasutusaegade suhtes. Näiteks isiklike häälevõimendite kasutusajaks on märgitud 5–10 aastat, kuid kuna toode on tavaliselt väga aktiivses kasutuses, siis ei pea see nõutavat kasutusaega lihtsalt vastu. [33]

Üheks probleemiks on abivahendite kättesaadavus hooldekodus elavatele inimestele. Nimelt toetab riik kodus elavale inimesele abivahendi, näiteks käimisabivahendi, pimedale vajaliku punktkirjavarustuse või audiolugeri ehk *Daisy* pleieri soetamist, makstes kinni suure osa selle ostu- või üürihinnast. Kui inimene elab üldhooldekodus või mõnes muus hoolekandeasutuses, siis ta abivahendi soetamiseks või üürimiseks samasugust toetust ei saa. Ka juhul, kui hoolekandeasutuses saavad sama abivahendit kasutada mitu inimest või kui korraga paljude abivahendite ostmine võib muuta hinna soodsamaks, peavad hoolekandeasutuse elanikud kandma oluliselt suuremat rahalist koormust kui kodus elavad abivajajad. Õiguskantsler on oma seisukohas välja toonud, et hoolekandeasutuste

elanike halvem kohtlemine on põhiseadusega vastuolus ning sellist diskrimineerimist ei saa õigustada ei kokkuhoiuvajadusega ega sooviga soodustada abivajajate kodus elamist. [138]

Suur kitsaskoht, mille tekkepõhjus on sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna puuduv sidusus, on haiglaravilt kodusele ravile siirdujate pikk ooteaeg soodustingimustel abivahendite kättesaamisel, mille tingimuseks on kas tuvastatud puude raskusaste või töövõimetus. Statsionaarse haiglaravi ajal esitatud puude raskusastme tuvastamise taotluse otsus võib aega võtta kuni seitse nädalat ning töövõime hindamise otsust ei saa teha enne töövõimetuslehe lõppu. [123]

Alates 1. jaanuarist 2016. aastast on loodud meditsiiniseadmete ja abivahendite andmekogu, mis annab ülevaate, milliseid abivahendeid, kelle poolt ja mis tingimustel Eestis pakutakse. [139] 2017. aasta detsembri seisuga oli registrisse kantud vaid vähene hulk abivahendeid, mistõttu ei täida register oma rolli abivahendeid vajavate inimeste terviklikul teavitamisel. See tähendab, et **abivahenditest turuülevaate saamine on jäänud ebaõiglaselt suures mahus puuetega inimeste ja nende pereliikmete õlgadele**.

138 Õiguskantsler (2017). Ettepanek sotsiaalhoolekande seaduse § 47 lg 3 põhiseadusega kooskõlla viimiseks (17.10.2017). Kasut. jaan. 2018 http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Ettepanek%20sotsiaalhoolekande%20seaduse%20%C2%A7%2047%20lg%203%20p%C3%B5hiseadusega%20koosk%C3%B5lla%20viimiseks.pdf

139 Meditsiiniseadmete ja abivahendite andmekogu. Kasut. jaan. 2018 https://msa.sm.ee/

SOOVITUSED:

- **Töötada välja rehabilitatsiooniteenuste terviklahendus, sidustades tervishoiu- ja sotsiaalteenused terviklikuks, puuetega inimesi tõhusalt toetavaks ja jõustavaks süsteemiks ning korraldada andmebaaside ristkasutus.**
- **Tagada rehabilitatsiooniteenuse, taastusravi ja abivahendite piisav baasrahastus.**
- **Parandada abivahendite kättesaadavust hoolekandeasutustes elavatele abivajajatele ning statsionaarselt ravilt kodusele ravile siirdujatele.**
- **Viia paberkandjal abivahendikaart digitaalsele kujule.**
- **Muuta rehabilitatsiooniprogrammide tingimusi paindlikumaks, et suurendada programmide kasutamist.**
- **Panna paika riiklik plaan rehabilitatsiooniteenuse jätkusuutliku rahastamise tagamiseks Euroopa Liidu vahendite lõppedes pärast 2020. aastat.**

Artikkel 27

Töö ja tööhõive

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 27 toob välja, et riik tunnustab puuetega inimeste õigust tööle teistega võrdsetel alustel. Selle all mõeldakse õigust teenida elatist vabalt valitud või tööturul vastuvõetud töökohal ning õigust puuetega inimestele avatud, kaasavale ning juurdepääsetavale töökeskkonnale.

Heaolu arengukava aastateks 2016–2023 paneb rõhku inimeste tööturul osalemise ja pikaajalise tööelu toetamisele, mis on ühtlasi põhiline viis inimeste majandusliku toimetuleku ja heaolu tagamiseks. [14] **Puuetega inimestele tähendab tööhõives osalemine mitte ainult paremat majanduslikku toimetulekut, vaid ka suuremat iseseisvust ning võimalust teistega võrdseks eneseteostuseks.**

Vähenenud töövõimega töötutest, kes registreerisid end töötuks 2017. aastal, oli 12 kuu jooksul tööle rakendunud 54%, sama näitaja täieliku töövõimega töötute hulgas oli 68%. Kui 2016. aasta II–III kvartalis end töötuna registreerinud vähenenud töövõimega inimestest leidis poole aasta jooksul tööd 38%, siis sama aasta viimases ja 2017. aasta I kvartalis töötuna registreerunutel oli see suurus 30%. [140] Töötukassa hinnangul lähiaastatel langustrend jätkub, kuna töövõime hindamisele pöördub senisest rohkem ulatuslikuma töövõime kaoga inimesi, kel on tõenäoliselt keerukam tööd leida. [141] Sõltuvalt puude liigist jääb registreeritud töötute noorte (kuni 30-aastased) osatähtsus puuetega noorte inimeste hulgas vahemikku 7%–22%. Kõige suurem on töötute osatähtsus psüühikahäire ja intellektipuudega noorte inimeste seas ja madalaim kuulmispuudega noorte hulgas. [142] Puuetega inimeste tööhõives osalemise võimalusi mõjutavad tänases Eestis soodsalt ka demograafilised trendid. Elanikkonna vananemisega kaasneb tööjõu vähenemine – tööealiste inimeste arv väheneb nii tööikka sisenevate ning sealt väljuvate põlvkondade erineva suuruse kui ka rahvastiku väljarände tõttu. Aina enam tuleb tähelepanu pöörata teguritele, mis aitaksid kindlustada olemasoleva

140 Töötukassa statistika ja uuringud. Eesti Töötukassa. Kasut. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/content/tootukassast/peamised-statistilised-naitajad

141 Liimal, P. (2018) Ettekanne Eesti Töötukassa vähenenud töövõimega inimeste ja teenusepakkujate esindajate töövõime hindamise ja tööturuteenuste osutamise aruteluseminaril.

142 Poolakese, A., Lauringson, A. (2016) *Terviseseisundist või puudest tingitud erivajadusega noorte koolilõpetajate siirdumine tööturule.* Tallinn: Eesti Töötukassa analüüsiosakond. Kasut. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/sites/tootukassa.ee/files/erivajadustega_noorte_koolilopetajate_siirdumine_koolist_tooturule.pdf

tööjõu osalemist tööturul ning samuti tööjõu oskuste vastavuse tööturu vajadustele. [14] **Ühe võimalusena leevendamaks tööjõu vähenemist nähakse puuetega inimeste senisest suuremat kaasamist tööhõivesse.** Selle eesmärgi saavutamiseks käivitati Eestis 2016. aastal etapiviisiline töövõimereform, mida võib pidada viimaste kümnendite üheks laiaulatuslikumaks sotsiaalvaldkonna reformiks. Töövõimereformi peamine ellurakendaja on Eesti Töötukassa. [27] Tööturul on mitmeid tegureid, mis mõjutavad töövõimereformi edukust. **Takistusteks, mis mõjutavad reformi edu, on pakutavate töökohtade puudus, töökohtade ühekülgsus maapiirkondades ja väiksemates keskustes, transpordiühenduse kättesaadavus, vähene mobiilsus ning tööandjate aeglasem kohandumine muutustega.** [143] Ka Riigikontrolli auditi Riigi tegevusest töövõimereformi ettevalmistamisel põhjal on tööandjate valmisolek töövõimekaoga inimesi palgata väike – ligi 44% tööandjatest ei näe selleks võimalust. Ühe peamise takistusena näevad tööandjad, et töövõimekaoga inimeste oskused ja kvalifikatsioon ei vasta vajadustele, lisaks puudub neist osal tööharjumus. [28]

Riigikontroll toob veel välja, et oluliseks takistuseks on omavalitsuste erinev võimekus pakkuda töö otsimist ja tööl käimist toetavaid sotsiaalteenuseid. Palgakasv ning tööjõu nappus on tegurid, mis peaksid tõstma ettevõtete valmisolekut palgata nõrgema konkurentsivõimega töötajaid ning suurendama osaajalise töö kasutamist [141], kuid käesoleva raporti koostamise hetkel on vastavaid tulemusi veel vara hinnata. Üheks takistuseks erivajadusega inimese tööle palkamisel võib tööandjate jaoks olla suurem toetusvajadus ning asjaolu, et palkamisel võib kaasa tulla veel inimesi, nt tugiisik. See võib tähendada, et puudega inimese palkamisel tuleb arvestada mitme inimese lisandumisega. Sarnaselt ei ole tööandjate

143 *Töövõimetoetuse seaduste mõjuanalüüs – eelhindamine* (2014). Tallinn: Sotsiaalministeerium. Saar Poll OÜ. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/tvk_semojuanalyys_eessonaga.pdf

vaatenurgast kasulik palgata inimest, kes käib nädalas tööl vähese arvu tunde või kelle tegutsemisvõimekus on teistest madalam.[33] **Riiklikke meetmeid tööandjate motiveerimiseks osaajaga töötajate töölevõtmiseks ei ole töövõimereformiga lisandunud.**

Töövõimereformi ettevalmistamisel läbi viidud töövõime hindamise metoodika piloteerimise tulemuste analüüs tõi välja, et kõige ajamahukamalt ning keerukamalt kulges töövõime hindamise taotlusvormi täitmine, seda ka juhtumikorraldaja toel ja abil, psüühikahäiretega ning intellektipuudega inimestel.[144] See kinnitab, et **vajalikus mahus tugiteenuste kättesaadavus on oluline eeldus erivajadustega inimeste tööturul osalemiseks.**

Töövõime hindamisel uue metoodika järgi on väga probleemseks osutunud inimeste terviseandmete olemasolu ja kvaliteet Tervise infosüsteemis. Töötukassa teeb pea pooltel töövõime hindamise juhtudest andmete saamiseks hindamise taotleja arstile eraldi päringu.[145] See tähendab hindamismenetluse venimist, kuid kahjuks ka ebaõigeid hindamisotsuseid. Terviseandmete ebapiisavus ja kõikuv kvaliteet on üks olulisi põhjuseid töövõime hindamise otsuste kohta vaiete esitamiseks. 2017. aastal esitati 2842 vaiet ehk vaidlustati 5% otsustest. Neist jäeti rahuldamata 1732 vaiet, rahuldati 931, tagastati 32 ja 147 oli 2018. alguse seisuga veel menetluses. Peamine otsuse muutmise põhjus oli see, et Tervise infosüsteemis täiendati terviseandmeid peale esialgse töövõime hindamise otsust.[145]

Eraldi riskigruppi tööturul kuuluvad psüühika- ja käitumishäirega inimesed, kellele on iseloomulik madalam tööhõive kombinatsioonis mitteaktiivsusega.[143] Vaimse tervise häirega inimeste

---

144 Kreitzberg, M., Kamenik, K., Sinisaar, H. (2015) *Töövõime hindamise metoodika piloteerimise tulemuste analüüs*. Tallinn: Sotsiaalministeerium. Kasut. jaan. 2018 https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Toovoimereform/toovoime_hindamistest/tvr_hindamispiloot_raport_01072015.pdf

145 Töötukassa kodulehekülg. Kasut. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/

tööturul osalemist parandaksid võrdsete võimaluste ja võrdse juurdepääsu tagamine tasemeharidusele psüühika- ja käitumishäiretega inimestele; täiskasvanuõppe kättesaadavuse toetamine, pakkudes kohandatud koolitusi ning soodustades õpet töökohal; pakkuda oskuste ja kogemuste arendamiseks kaitstud tööd ning toetatud tööd koos järkjärgulise üleminekuga avatud tööturule. [116]

Puuetega inimeste tööhõive parandamise muudab keeruliseks kõrge üldine töötuse määr ka piirkonniti, mis tähendab puuetega inimestele pingelist konkureerimist puueteta inimestega. [33] Töövõimereformi raames pakub töötukassa vähenenud töövõimega inimestele ja nende (potentsiaalsetele) tööandjatele töötamiseks soodustavaid toetusi ning teenuseid. Tööandjale pakutakse nii palgatoetust kui ka sotsiaalmaksu maksmist miinimumpalga ulatuses, töökoha kohandamist, samuti erinevaid nõustamis- ja tugiteenuseid. [146] Töötajale pakutakse töötamist toetavaid teenuseid ja toetusi nagu näiteks tööalane rehabilitatsioon, töölesõidutoetus, tööalased abivahendid jms. [147] **Sotsiaalmaksu soodustus ei laiene aga avalikule sektorile ning see kahjustab vähenenud töövõimega inimeste konkurentsivõimet tööturul.**

Puuetega inimeste organisatsioonide hinnangul on tööturuteenustel ilmnenud mitmeid kitsaskohti – näiteks ei laiene töölesõidutoetus neile puuetega inimestele, kes osalevad tööpraktikal, kuid ei saa oma puude tõttu kasutada ühistransporti. Samuti peaksid tööharjutused, kus vähenenud töövõimega inimestel on võimalik harjutada erinevaid ameteid või õppida nendega seotud oskusi, rohkem vastama tööturu tegelikele vajadustele. Ei ole mõistlik teha tööharjutusi ametitele, mille järele tööturul tegelikult nõudlus puudub, mille tulemusena puudega inimene ikkagi aktiivselt tööelus osaleda ei saa. [33]

146 Teenused vähenenud töövõimega inimese tööandjale: Palgatoetus. Eesti Töötukassa. Kasut. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/content/toovoimereform/palgatoetus

147 Teenused vähenenud töövõimega inimestele. Kasut. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/content/toovoimereform/teenused-vahenenud-toovoimega-inimestele

Lisaks tööandjate valmisolekule ning tööturuteenustele mõjutab puuetega inimeste töölesaamist ja tööl püsimist oluliselt kohalike omavalitsuste pakutavate sotsiaalteenuste kättesaadavus ning kvaliteet. Näiteks on sotsiaaltranspordi teenuse kättesaadavus üks tööhõives osalemise eeldusi, samas kui töötukassa poolt makstav töölesõidutoetus on ajutine, väldates vaid 12 kuud. Puuetega inimeste esindusorganisatsioonide uuringus toodi näitena välja juhtum ratastoolis noormehest, kes käib kaitstud tööl, kuid ilma saatjata ei liigu. Ühistranspordi kasutamine on tema jaoks raskendatud ning selle tõttu käib noormees igapäevaselt tavalise taksoga tööl. Taksoga sõites on tema kulutused transpordile nii suured, et töötasust enamus kulub sellele ning tekib küsimus tööl käimise majanduslikust mõttekusest. [33]

Üheks peamiseks puudega inimese mitteaktiivsuse põhjuseks on haigus või vigastus [89], kuid **puuet ennetavatele tegevustele ei ole töövõimereformis tähelepanu pööratud.** Ka Riigikontroll on seisukohal, et lisaks puuetega inimeste tööhõive suurendamisele on oluline ka töövõimekao ärahoidmine tööõnnetuste hulga vähendamise teel. [28]

Puuetega inimeste organisatsioonide arvates peitub võimalus puuetega inimeste tööhõive tõstmiseks suuremas riigipoolses toetuses puuetega inimesi palkavatele tööandjatele ning töötajakandidaatidele võimaluses varjutada töötajaid. **Paralleelselt vajaksid arendamist ka kohalike omavalitsuste poolt osutatavad teenused – transport, viipekeele ja kirjutustõlketeenus, isiklik abistaja.** [33] **Puuetega inimeste tööhõive suurendamiseks on vaja pöörata kõrgendatud tähelepanu erivajadusega noorte koolist tööle, samuti edasistele haridusastmetele siirdumise toetamisele.** 2013. aastal töötas Maksu- ja Tolliameti andmetel 67% erivajadusega noortest koolilõpetajatest. Töövõime kaotuse ulatuse järgi oli kesk-

misest kõrgem töötute osatähtsus noorte hulgas, kelle töövõime kadu on 10–30% ja 70–90%. [142] Tööjõuturul osalemise määr on kõige madalam liitpuudega noorte hulgas, kellest vähem kui pooled töötavad või otsivad tööd. *NEET*-noorte (mittetöötav ja mitteõppiv kuni 29-aastane k.a. noor) osatähtsus puuetega noorte seas on samuti puudeliikide lõikes kõikuv – kuulmispuudega noortest on mittetöötavaid ja mitteõppivaid noori 16%, liitpuudega noortest 48%. Uuringust järeldub, et mida raskem on puue, seda suurem on *NEET*-noorte osatähtsus. Võrreldes teiste koolilõpetajatega torkavad erivajadusega noorte seas silma 100% töövõime kaotusega noored, kelle tööjõuturul osalemise määr on märgatavalt madalam – alla 50%. [142]

Puuetega noorte tööle siirdumist võivad mõjutada indiviidiga seotud tegurid (võimekus, sotsiaalsed oskused), sotsiaalsed ja lähisuhtevõrgustikuga seotud tegurid (lähedaste tugi, perekonna ressursid), samuti ühiskondlikud ja majanduslikud tegurid (juurdepääs haridusele, võimalused tööturul). **Puuetega noorte kaasamisel tööturule on oluline arendada ka kutse- ja kõrgharidussüsteemi võimekust kaasata kõiki õppijaid, samuti sidustada erinevate institutsioonide (näiteks põhikool, kutsekool, kõrgkool, töötukassa, Rajaleidja keskus, tööalase rehabilitatsiooniteenuse osutaja) poolt pakutavat karjääri- ja tööturuteenuste planeerimist ja osutamist, toetudes andmebaaside ristkasutusele.** Näiteks koostatakse täna ühele ja samale puudega noorele vanuses 16–18 aastat erinevates institutsioonides mitu erinevat tegevuskava, millest kõigi üheks komponendiks on tööturule sisenemise toetamine: individuaalne üleminekuplaan õppeasutuses, individuaalne tööotsimiskava töötukassas, tööalase rehabilitatsiooni tegevuskava rehabilitatsiooniasutuses. Võimalik, et samale 16–18-aastasele noorele koostatakse ka juhtumiplaan kohalikus omavalitsuses, näiteks eesmärgiga osutada puudega lapsele lapsehoiuteenust. Samal ajal ei ole puudega noorel võimalik asuda töötukassa poolt pakutavale töö-

praktika teenusele põhikooli või kutseõppe viimasel õppeaastal, vaid alles siis, kui noor on kooli lõpetanud, mis ei soodusta sujuvat üleminekut tööturule. Puuetega noorte kutse- ja kõrghariduse temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti artiklis 24.

Üks võimalus arendada kõigile avatud tööturgu võiks toimuda kaitstud töökohtade loomise kaudu ning kaasates nende töökohtade loomiseks aktiivsemalt kodanikuühiskonna sektorit. Kodanikuühiskonna ühendustel on enamasti hea ülevaade oma kogukonna inimeste vajadustest ning paindlik lähenemine, mis sobib näiteks sotsiaalse ettevõtlusega tegelemiseks. [33]

Eraldi murekoht on puuetega inimeste töötasu. **Isegi kui puuetega inimestele on loodud sobivad töökohad, jääb nende töötasu tihti väga madalaks ning ei kata kulutusi, mis võivad kaasneda tööl käimisega.** 2015. aastal moodustas vähenenud töövõimega tööle asunud töötute palk keskmiselt 76% teiste tööle asunud töötute keskmisest palgast. [148] Puuetega noorte keskmine töine sissetulek palgast oli 2013. aastal 672 eurot, mis oli 29% väiksem erivajaduseta noorte palgast. [142] Näitena võib tuua juhtumi, kus intellektipuudega noor töötas elukoha kõrvalomavalitsuses kaitstud töö keskuses ning kasutas töölesõiduks iseseisvalt ühistransporti ümberistumisega. Kulutused ühistranspordile osutusid aga töötasust suuremaks ning päritolupere toetas noore töölkäimist rahaliselt, et puudega noor inimene saaks võimaluse tööalaseks eneseteostuseks.

148 *Vähenenud töövõimega töötute tööle rakendumise valdkonnad ja palk võrdluses teiste töötutega* (2017). Eesti Töötukassa analüüsiosakond. Kvantitatiivanalüüs. Kasutat. jaan. 2018 https://www.tootukassa.ee/sites/tootukassa.ee/files/tvr_palgaanaluus.pdf

SOOVITUSED:

- **Sidustada hariduse, töö ja sotsiaalvaldkonna karjääri- ja tööturuteenused terviklikuks puuetega inimesi tõhusalt toetavaks ja jõustavaks süsteemiks ning korraldada andmebaaside ristkasutus.**
- **Toetada töövõimereformi eesmärkide saavutamiseks senisest enam tööandjaid.**
- **Viia puuetega inimeste erialane taseme- ja täiendharidus paremini vastavusse tööturu ootustega.**
- **Arendada intellektipuudega ja psüühikahäiretega inimestele mõeldud tugiteenuseid ja toetusi, et parandada ja soodustada nende kaasatust tööturul.**
- **Leida ja viia ellu lahendus Tervise infosüsteemi andmekvaliteedi probleemidele.**
- **Koguda andmeid, mille abil hinnata töövõimereformi mõju ning edukust puuetega inimeste tööhõive osas (sh võrdlus puudeliigiti).**

Artikkel 28

Küllaldane elatustase ja sotsiaalne kaitse

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 28 ütleb, et riik tunnistab puuetega inimeste õigust küllaldasele elatustasemele neile endile ja nende peredele. See tähendab ka piisavat toitu, riietust ja eluaset ning õigust elutingimuste pidevale paranemisele. Riik peab võtma asjakohaseid meetmeid, et kaitsta ja soodustada selle õiguse teostamist ilma diskrimineerimiseta puude alusel.

Eesti on vananeva ja väheneva rahvaarvuga riik, kus inimeste eluiga pikeneb. Erinevad poliitikavaldkonnad vajavad lahendusi, mis rahuldaks majanduse ja tööturu vajadusi ning aitaks tagada inimeste heaolu kasvu. Elanikkonnas on rühmi, sealhulgas puuetega inimesed, kes ei saa ajutiselt või püsivalt majanduslikku toimetulekut töötamise teel kindlustada ja vajavad sotsiaalset kaitset. Sotsiaalne kaitse hõlmab pensioni-, ravi- ja töötuskindlustust, mitmesuguseid sotsiaaltoetusi ning -hüvitisi ja sotsiaalteenuseid. [149] 2016. aastal vastu võetud Heaolu Arengukava 2016–2023 üks peamisi eesmärke on sotsiaalse ebavõrdsuse ja vaesuse vähendamine ning suurem sotsiaalne kaasatus koos soolise võrdsusega, kuid arengukava toob ka esile, et **sotsiaalsete riskide korral pole riigi poolt tagatav sotsiaalkaitse alati vaesuse vältimiseks piisav**. [14]

Konventsioon juhib tähelepanu puuetega kaasnevatele võimalikele lisakulutustele, mis tähendavad puudega inimesele ja tema perele kuulumist vaesuse riskirühma ning elukvaliteedi sõltuvust paljuski riigi abist. Puuetega inimeste sügava materiaalse ilmajäetuse määr on Eestis tunduvalt kõrgem kui absoluutse vaesuse määr. Selle põhjuseks võib olla kombinatsioon puudest tingitud lisakulutustest ja vähenenud võimalusest töö kaudu sissetulekut teenida. [14] Näiteks oli puuetega inimeste keskmine netosissetulek leibkonnaliikme kohta 2012. aastal 77% üleüldisest keskmisest ehk 353 eurot kuus. [89] **Puuetega inimeste toetus ei kata enamasti puudest tingitud lisakulutusi ning täidab seeläbi oma eesmärki vaid osaliselt.** Näiteks muutusid tööealistele puuetega inimestele toetuste määramise alused 1. juulist 2016. a, mille tulemusena enamus puuetega tööealistest inimestest hakkas saama senisest veelgi pisut väiksemat toetust. [150] Puuetega inimeste riiklike toetuste lühiülevaade on toodud

149 *Eesti Statistika Kvartalikiri 2 (2017)*. Kasut. jaan. 2018 https://www.stat.ee/valjaanne-2017_eesti-statistika-kvartalikiri-2-17

150 Eesti Puuetega Inimeste Koja arvamus sotsiaalkaitse ministri määruse eelnõule *Puude raskusastme tuvastamise tingimused ja kord ning puudega tööealise inimese toetuse tingimused* (2016).

variraporti *Sissejuhatuse osas Taustinformatsioon.* Puuetega laste elatustaseme ja sotsiaalse kaitse temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 7 Puuetega lapsed*, sotsiaalteenuste temaatikat *artiklis 26 Habilitatsioon ja rehabilitatsioon* ning puuetega inimeste töötamise temaatikat *artiklis 27 Töö ja tööhõive.*

Puudega inimesele tähendab vajalike toetuste ja teenuste kättesaadavus lisaks vaesuse vähendamisele ka enamat iseseisvust ning sellest tulenevat väärikamat elu. Näiteks sarnase terviseseisundiga liikumispuudega inimeste puhul võib üks, elades juurdepääsmatus kodus, olla kõrvalisest abist tugevalt sõltuv, samas kui teine, juurdepääsetavas kodus elav, võib elada täiesti iseseisvat elu. [33]

Kohaliku omavalitsuse tasandil on inimesed sageli kogenud abist ilmajäämist ning tõrjuvat suhtumist. Seetõttu ei soovi nad minna korduvalt abi küsima, tehes seda vaid viimases hädas. Omavalitsustevahelise puuduliku infovahetuse tõttu võib puudega inimese elukoha vahetusel tekkida pause teenuste saamisel. [33] **Esineb kohalikke omavalitsusi, kus kohustuslike sotsiaalteenuste osutamist reguleerivad aktid ei ole põhiseadusega kooskõlas**. Näiteks on õiguskantsler tuvastanud rea selliseid ebakõlasid Narva linna määrustest. [151] Riigikontroll on asunud seisukohale, et riigil puudub ülevaade puuetega inimestele riigi ja omavalitsuste poolt pakutavatest teenustest ja nende rahastamisest ning et arvestades omavalitsuste erinevat võimekust ja puuetega inimeste ebaühtlast jaotust omavalitsuste kaupa, ei ole teenuste võrdne kättesaadavus tagatud. [152] Lisaks ei ole puudest tingitud täiendavate kulude hüvitamiseks mõeldud rahalised toetused piisavalt hästi seostatud kõrvalabi vajadust

151 Sotsiaalteenuste osutamine Narva linnas (25.08.2017). Õiguskantsleri kiri Narva linnapeale. Kasut. jaan. 2018 http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri%20ettepanek%20nr%2012_Sotsiaalteenuste%20osutamine%20Narva%20linnas.pdf

152 Uder, L. (2010) *Riigi tegevus puuetega inimeste ja töövõimetuspensionäride toetamisel*. Riigikontroll. Kasut. jaan. 2018 https://www.riigikontroll.ee/Suhtedavalikkusega/Pressiteated/tabid/168/ItemId/574/amid/557/language/et-EE/Default.aspx

kompenseerivate teenustega.[14] Näiteks mõjutab elutingimuste kvaliteeti lisaks eluaseme haldamisele kuluvale rahale ka elaniku füüsiline tervis ja jõud. Kuigi ahiküttega korterid on enamasti soodsamad, ei pruugi puudega inimene olla võimeline ise korterit kütma ning puid tuppa tooma. Sellist puudega inimese elutingimuste halvenemist oleks võimalik vältida mitte niivõrd rahalise toetuse, vaid vastavate tugiteenuste tagamisega.[33] Saamaks ülevaadet tegelikust olukorrast, mis puudutab sotsiaalhoolekandelise abi andmist, sealhulgas puuetega inimeste abistamist kohalikes omavalitsustes, kavandab õiguskantsler 2018. aastal alustada linnade ja valdade vastava tegevuse hindamist.[153]

Regulatsioonide ja tegelikkuse ebakõla illustreerib ka Tallinna Halduskohtu 17. märtsi 2017. aasta otsus isikliku abistaja teenuse mahu osas. Selles leiti, et kuigi avalike rahaliste vahendite maht on alati piiratud ning avalikke ressursse tuleb kasutada säästlikult ja otstarbekalt, ei vabasta see kohalikku omavalitsust talle seadusega pandud kohustuste täitmisest, sh puuetega inimestele sotsiaalabi andmisest. Kohalikul omavalitsusel tuleb hinnata, millises mahus abivajaja tegelikult sotsiaalteenust vajab ja kas pakutav teenuse maht on piisav tema abivajaduse rahuldamiseks.[154] Samuti on Tallinnas juhtunud, et liikumispuudega inimese kodu kohandamisega juurdepääsetavaks hakkab omavalitsus reaalselt tegelema alles pärast puuetega inimeste esindusorganisatsiooni sekkumist, hoolimata inimese enda varasemast korduvast taotlemisest. **Kahjuks saab väita, et võtmeroll abi saamisel on puudega inimese enda aktiivsusel ja võimekusel teenuste ja toetuste taotlemisel omavalitsusest, samuti taotlemisel pädeva abi leidmine.** Sotsiaalhoolekande seaduse alusel, samuti õiguskantsleri hinnangul ei peaks aga teenuste saamine

153 Sotsiaalteenused linnades ja valdades. Õiguskantsler. 2017. http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/Sotsiaalteenused%20linnades%20ja%20valdades.pdf

154 Tallinna halduskohtu otsus 17.03.2017 nr 3-16-2407. *Kohtuotsus ei ole avalikult kättesaadav.*

sõltuma mitte taotleja võimekusest, vaid objektiivselt hinnatud abivajadusest. [155] Võrdse kohtlemise temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 5 Võrdsus ja mittediskrimineerimine*.

Sotsiaalse kaitse tagamise üheks takistuseks puuetega inimestele on sissetulekutega võrreldes ebaproportsionaalselt kõrge omaosaluse nõue sotsiaalteenuste eest tasumisel. Kohalikel omavalitsustel napib ressursse, et arendada sotsiaalteenuseid ning suurendada teenust pakkuva personali arvu. Madalate pensionite ning toetuste tõttu ei ole aga ka puudega inimesed ise võimelised teenuste eest tasuma, jäädes sageli hätta juba omaosaluse katmisel. [78] Puue mõjutab inimese elatustaset otseselt, näiteks on enam kui pooltel Tallinnas elavatel puuetega inimestel esinenud olukordi, kui neil ei ole piisavalt raha hädavajalikeks suurematekс väljaminekuteks. [54] Näiteks võib tuua ka sotsiaaltranspordi kasutamise märgatava languse ühes omavalitsuses peale seda, kui see polnud enam tasuta kättesaadav. [156]

Omavalitsuse poolt pakutavate sotsiaaleluruumide puhul tuuakse eraldi probleemkohana välja juurdepääsetavus. Elamispinna valikul oleks vajalik suurem paindlikkus, mis võimaldaks arvestada inimeste tegelike vajadustega. Näiteks tuleb ette, et ratastoole, tugiraame ning teisi abivahendeid kantakse igapäevaselt viiendale korrusele. [33] Sotsiaaleluruumide juurdepääsetavus on omavalitsuste võrdluses väga erinev. Hea poliitika näitena saab välja tuua Tallinna ligipääsetavuse arengusuunad aastatel 2016–2022, milles on eraldi punktid sotsiaaleluruumide ja üüriruumide juurdepääsetavuse

155 Sotsiaalteenused kohalikus omavalitsuses (24.10.2016). Õiguskantsleri kiri linnadele ja valdadele. Kasut. jaan. 2018 http://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/sotsiaalteenused_kohalikus_omavalitsuses.pdf

156 Uri, A. (2014) *Sotsiaal- ja hoolekandeteenuste osutamine puuetega inimestele Eesti omavalitsustes*. Uuringuraport. Tallinn: Eesti Patsientide Esindusühing. http://www.epey.ee/public/files/KOV_uuring_EPE.pdf

parandamiseks. [157] Kuigi arengusuundade ellurakendamise tulemuslikkust on veel vara hinnata, saab siiski tõdeda, et sellist juurdepääsetavuse arengukava vajaksid ka teised omavalitsused.

Lisaks juurdepääsetavale eluasemele on puuetega inimeste elatustaseme hoidmisel oluline roll juurdepääsetaval transpordil; eriti kriitiline on antud küsimus maapiirkondades. Väikevaldade osas näitas sotsiaalteenuste kaardistus, et enamus teenuste osutamisele kuluvast ajaressursist läheb kohalikul omavalitsusel sotsiaaltransporditeenuse pakkumisele. [78] Kui optimaalset lahendust sotsiaaltransporditeenuse osutamiseks leida ei õnnestu, on see puuetega inimestele suureks riskiks ja takistuseks haridus- ning tööelus osalemisel, samuti teiste teenuste tarbimisel. Ühistranspordi juurdepääsetavuse temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 9 Juurdepääsetavus.*

Puuetega inimesed, eriti raske ja sügava intellektipuudega või liitpuudega inimesed vajavad sotsiaalse kaitse komponendina ka pikaajalise iseloomuga hooldusteenust. Tööealistele intellektipuudega ja psüühikahäiretega täiskasvanutele pakub riik erihoolekandeteenuseid. Viimaste temaatikat on lähemalt käsitletud variraporti *artiklis 19 Iseseisev elu ja kogukonda kaasamine.*

Vanemaealised puudega inimesed vajavad sageli kombinatsiooni sotsiaalkaitse meetmetest, mis aitaks toime tulla nii puudest kui ka vanusest tingitud takistustega. Elukvaliteedi ja inimväärikuse seisukohalt on oluline institutsionaalsete teenuste edasilükkamine, mis tähendab võimalust saada toetavaid teenuseid oma kodus elades. Kuigi koduteenused on institutsionaalsetest oluliselt odavamad, on nende osutamine omavalitsuste poolt ebaühtlane ja ebapiisav. [14] Kodupõhiste teenuste piiratud pakkumine on viinud suurema nõudluseni institutsionaalse hooldusteenuse järele, mille kättesaadavus

157 Tallinna Linnavalitsuse istungi protokoll (2016). http://www.tallinn.ee/Istungi-protokoll-seletuskiri_22.06.16

sõltub Eestis kahjuks üha enam teenusekasutaja maksevõimest. See tähendab nii teenuste kasutamisest tingitud vaesumise riski kasvu puuetega inimeste hulgas kui ka puudega inimese pereliikmete ebaõiglaselt suurt hoolduskoormust. **Nii näiteks saab praegu teenuseid vaid kolmandik pikaajalise hoolduse vajajatest, kusjuures enamik eakaid katab teenuse kulud riiklikust pensionist, mis osutub tihti ebapiisavaks isegi kõige odavama hooldekodu eest tasumiseks**. Hoolduskohustust kannab 47 000 inimest, kellest 8000 inimest on hoolduskoormuse tõttu tööturult eemal ja 5000 töötab osaajaga. Kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste ühtlustatud kriteeriumide puudumine, killustunud teenuseosutamine ning puudulik rahastus, kuid ka omavalitsuste poliitilised valikud on viinud samasuguse abivajadusega inimeste ebavõrdse kohtlemiseni. Näiteks erinevad linnade ja valdade hooldajatoetused, osutatavate teenuste pakett ja teenusesaajate ring. **Maailmapanga hinnangul on pereliikmete suur hoolduskoormus ja vastutus tingitud riigi vähestest kulutustest pikaajalisele hooldusele, mis on kordades väiksem võrdluses enamiku Euroopa riikidega**. [85] Õendusabi ja hooldusravi temaatikat on käsitletud *variraporti artiklis 25 Tervishoid*. Taastusravi temaatikat on käsitletud ka *variraporti artiklis 26 Habilitatsioon ja rehabilitatsioon*.

Abi vajava puudega inimese vaatenurgast tekitab vajaliku toe taotlemisel ja saamisel ebamõistlikku halduskoormust puuetega inimeste sotsiaalkaitse ühtse riikliku andmebaasi puudumine ning olemasolevate andmebaaside autonoomne toimimine. Suhtlust ametiasutustega ning erinevate avalike teenuste hüvitiste ja toetuste ligipääsu parandaks uue riikliku infosüsteemi SKAIS2 rakendumine, mille valmimine on erinevate asjaolude tõttu aastaid edasi lükkunud. [28]

SOOVITUSED:

- Luua ühtne ja terviklik infosüsteem või tagada olemasolevate andmebaaside ristkasutus puuetega inimestele suunatud riigi ja kohaliku omavalitsuse tasandi teenuste ja toetuste taotlemiseks, osutamiseks ja seireks.
- Suurendada puuetega inimeste toetusi vastavaks tegelikele puudest tulenevatele lisakulutustele või pakkuda piisavalt kompenseerivaid teenuseid.
- Hinnata kohalikele omavalitsustele suunatud ressursside piisavust puuetega inimeste õiguste tõhusaks ning regionaalselt võrdseks kaitseks.
- Kindlustada kõigile puuetega inimestele võrdne, vajadustele vastav ligipääs sotsiaalkaitsele, rakendades ühtset puuetega inimeste abivajaduse hindamise metoodikat ning sisulist järelevalvet kohalikes omavalitsustes.
- Arendada paindlikke hooldusvõimalusi, mis vähendaksid puuetega inimeste lähedaste hoolduskoormust ning võimaldaksid neil osaleda aktiivselt tööturul ja ühiskondlikus elus.
- Parandada eluruumide, sh sotsiaaleluruumide juurdepääsetavust.

Artikkel 29

Osalemine poliitilises ja avalikus elus

ARTIKLI SISU

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 29 ütleb, et riik tagab puuetega inimestele poliitilised õigused ja võimaluse neid õigusi teistega võrdsetel alustel teostada.

Valimisõigus on põhiõigus, mida peavad võrdsetel alustel saama kasutada kõik inimesed olenemata nende terviseseisundist ja eripäradest sh puudest. Tegemist on õigusega, millel on oluline roll just demokraatliku õigusriigi kontekstis – igaühel on soovi korral õigus osaleda igapäevaelu kujundavate õigusaktide ja poliitikate väljatöötamises ning rakendamises. Valimisõiguse teostamine annab inimesele võimaluse osaleda ühiskonnaelu korraldamisel ja teda puudutavate seaduste mõjutamisel, samuti ühiskonnaelu korraldamises kaasa rääkimisel. [158] **Tänases Eestis puudub teave, kui suur osa puuetega inimestest valimisõigust kasutab või kasutada saab.** Vastava statistika kogumine ning avaldamine aitaks võimalikke kitsaskohti täpsustada ning nende kõrvaldamisega ka aktiivsemalt tegeleda.

Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt teostab rahvas hääleõiguse kaudu valimisega või rahvahääletusega kõrgeimat riigivõimu ning hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks. [12] Euroopa Parlamendi, Riigikogu ja kohaliku omavalitsuse valimistel ei ole hääleõiguslik ega oma ka kandideerimisõigust isik, kes on valimisõiguse osas kohtu poolt teovõimetuks tunnistatud. [159] Eestkostega seonduvalt reguleerib valimisõiguse teostamist Tsiviilkohtumenetluse seadustik [160], mille kohaselt **juhul, kui kohus määrab eestkoste isiku kõigi asjade ajamiseks või kui eestkostja ülesandeid laiendatakse selliselt, kaotab eestkostetav hääleõiguse.** Eestkoste temaatikat on lähemalt käsitletud ka variraporti *artiklis 12 Õigus- ja teovõime.*

Teovõime olemasolu eeldab, et isik saab adekvaatselt aru oma

158 *The right to political participation for persons with disabilities: human rights indicators* (2014). European Union Agency for Fundamental Rights. Kasut. jaan. 2018 http://fra.europa.eu/en/publication/2014/right-political-participation-persons-disabilities-human-rights-indicators

159 Riigikogu valimise seadus (01.01.2017). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/125102016022

160 Tsiviilkohtumenetluse seadustik (07.01.2017). *Riigi Teataja I.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/akt/128122016022

tegude tähendusest. See tähendab, et inimese intellektuaalne tase võimaldab mõista tehingu tähendust ning kaasnevaid tagajärgi. Inimese arengutase, tema intellektuaalsed võimed sõltuvad nii vanusest kui ka vaimsest tervisest. Seetõttu ongi teovõime määratlemisel kaks olulist kriteeriumi – vanus ja vaimne tervis. Teovõimelised on inimesed, kes on täisealised ja kelle teovõime ei ole vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu piiratud. Eestkostetava õigus teostada valimisõigust sõltub eestkoste ulatusest. Juhul, kui eestkoste seatakse inimese kõigi asjade ajamiseks, loetakse inimene automaatselt valimisõiguse osas teovõimetuks ning juhul, kui inimesele määratakse osaline eestkoste, tema valimisõigust ei piirata. **Samas tõlgendab kohtupraktika valimisõigust ja selle piiramist erinevalt.** Osas tsiviilasjadest leitakse, et kuna isik võib iseseisvalt teha pisitehinguid, siis tuleb teda seetõttu valimisõiguse tähenduses lugeda hääleõiguslikuks, [161] osas jällegi lähtutakse pigem sellest, kas isik saab aru valimiste tähendusest või mitte ja isik loetakse valimisõiguse osas teovõimetuks ka siis, kui talle jäeti õigus teha iseseisvalt pisitehinguid. [66]

Euroopa Inimõiguste Kohus on, viidates konventsiooni artiklile 29, 2010. aasta otsuses leidnud, et **valimisõiguse valimatut äravõtmist ilma individuaalse kohtuliku hindamiseta ja üksnes osalist eestkostet eeldava vaimse puude alusel ei saa lugeda õiguspäraseks aluseks valimisõiguse piiramisel**. [162] Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 1999. aasta soovituse kohaselt ei tohiks eestkoste seadmine kaitsemeetmena jätta isikut automaatselt ilma valimisõigusest, õigusest koostada testamenti, anda nõusolekut sekkumiseks terviseküsimuses [163] ning 2004. aasta soovituse kohaselt peaks

161 Riigikohtu Tsiviilkolleegiumi 19.04.2017 otsus asjas nr 3-2-1-32-17 p 16. *Riigi Teataja.* Kasut. jaan. 2018 https://www.riigiteataja.ee/kohtulahendid/detailid.html?id=206133329

162 Euroopa Inimõiguste Kohtu 20.05.2010 otsus asjas nr 38832/06, Alajos Kiss vs Ungari.

163 Recommendation R(99)4 of the Commitee of Ministers to Member States on principles concerning the legal protection of incapable adults (1999). Council of Europe. Kasut. jaan. 2018 https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec(99)4E.pdf

psüühikahäirega inimestel olema võimalik kasutada kõiki kodaniku- ja poliitilisi õigusi. [164]

Eeltoodu valguses on küsitav, kas siseriiklik regulatsioon, mis võimaldab praktikas tõlgendada kehtivat seadust mitmeti, vastab rahvusvaheliste inimõiguste, sealhulgas konventsiooni põhimõtetele ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale. Valimisõigus on põhiõigus, millel on demokraatlikus õigusriigis keskne roll ning selle piiramine isikul esineva mistahes puude tõttu on lubamatu. Puuetega inimestele tuleb tagada võrdõiguslikkus ja aktiivne kaasatus, järgides diskrimineerimiskeeldu, mida valimisõiguse piiramine praegusel kujul tekitab.

ÜRO raport 2015. aastast kinnitab, et puudega inimesel on Eestis võimalik hääletada olenemata tema viibimiskohast, näiteks hoolde-kodus või haiglas, teavitades oma soovist ning erivajadusest valimiskomisjoni. [165] Ka saab võimalik kasutada e-hääletuse [166] võimalust ning hääletada kodus ID-kaardi vahendusel juhul, kui isikul puudub võimalus minna puude tõttu hääletamiseks vastavasse jaoskonda kohale. E-hääletuse võimalust kasutatakse Eestis aktiivselt. Samas puudub kindlustunne, kas e-hääletuse läbiviimine nt hoolekande-asutustes toimub ausalt ja läbipaistvalt.

Olenemata eeltoodust esineb valimisõiguste teostamisel siiski olulisi takistusi. Probleeme esineb valimistega seonduva informatsiooni kättesaadavuse osas – näiteks poliitikute sõnavõtud avalikkuses, valimisprogrammid, veebilehed, trükitud valimis-

---

164 Recommendation R(2004) 10 of the Commitee of Ministers to Member States concerning the protection of the human rights and dignity of persons with mental disorder and its Explanatory Memorandum (2004). Council of Europe. Kasut. jaan. 2018 http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/08_Psychiatry_and_human_rights_en/Rec(2004)10%20EM%20E.pdf

165 ÜRO 28.12.2015 raport p 111 jj.

166 E-hääletamise üldkirjeldus. Kasut. jaan. 2018 https://www.valimised.ee/en/internet-voting/internet-voting-estonia

materjalid jms. Teave, mida avalikustatakse, ei ole enamasti erinevate puudeliikidega inimestele, eelkõige nägemis-, kuulmis- või intellektipuudega inimestele juurdepääsetav. Juurdepääsetavuse temaatikat on laiemalt käsitletud ka variraporti *artiklis 9 Juurdepääsetavus.*

Enamus valimisjaoskondasid ei ole hetkel Eestis puuetega inimestele juurdepääsetavad, seda nii füüsilise juurdepääsu kui ka informatsioonile juurdepääsu tähenduses. Puudega inimesel peab olema õigus otsustada valimisviisi üle – kas ta tahab valimisõigust teostada isiklikult jaoskonda kohale minnes, e-hääletamise või hääletamiskasti koju kutsumise teel. Kahjuks on puudega valija sageli pandud sundseisu – kas tellida valimiskast koju või e-hääletada. Antud piirang tuleb kõrvaldada, võimaldades diskrimineerimiseta ja erisust tegemata, kuid samas osutades vajalikku abi ja toetust, igal inimesel olenemata tema eripärast või puudest hääletada ka valimisjaoskonnas kohapeal.

SOOVITUSED:

• Tunnistada kehtetuks põhiseaduslik piirang, mille kohaselt ei ole hääleõiguslik kodanik, kes on kohtu poolt tunnistatud teovõimetuks. Anda psüühikahäirega ja intellektipuudega inimestele täielik õigus vastavalt nende võimetele valimisprotsessis osalemiseks.
• Tagada puuetega inimestele juurdepääs informatsioonile ja valimisviisile olenemata puudest tulenevast eripärast ja abivajadusest.
• Koguda ja analüüsida andmeid puuetega inimeste poliitikas, sh valimistel osalemise kohta.

Artikkel 33

Riiklik rakenda-mine ja järelevalve

ARTIKLI SISU

Artikkel 33 kohustab riiki määrama valitsussüsteemis ühe või mitu üksust tegelema konventsiooni rakendamisküsimustega, samuti kaaluma eri sektorite ja tasandite tegevusi koordineeriva mehhanismi loomist valitsussüsteemis. Riik peab määrama või looma sõltumatu järelevalve mehhanismi sisaldava raamistiku konventsiooni rakendamise edendamiseks, jälgimiseks ja kaitsmiseks, võttes arvesse inimõigustega tegelevate riiklike institutsioonide staatust ja tegevuspõhimõtteid. Kodanikuühiskond, eriti puuetega inimesed ja nende esindusorganisatsioonid, peavad olema kaasatud järelevalveprotsessi ja selles täiel määral osalema.

Konventsiooni rakendamise eest vastutavaks on lähtuvalt konventsiooni sisust ja sihtgrupist määratud sotsiaalministeerium, mis vastutab tervishoiu-, töö- ja sotsiaalvaldkonna poliitika eest. Iga ministeerium vastutab konventsiooni rakendamise eest oma haldusalas, soodustamaks konventsiooniga seotud tegevuste ellurakendamist eri sektorites ja tasanditel. [167]

On küsitav, kuivõrd sotsiaalministeeriumi määramine vastutavaks asutuseks võimaldab seatud eesmärki saavutada, kuna sotsiaalministeeriumi võimalus mõjutada teiste ministeeriumide tööd on vähene. Konventsiooni tegelikku rakendamist toetaks tõhusamalt vastutuse viimine aste kõrgemale, Vabariigi Valitsuse tasandile, kellele alluvad kõik ministeeriumid. **Vastutava rolli lasumine sotsiaalministeeriumil kätkeb endas riski, et puuetega inimeste õiguste küsimuste lahendamine taandub sotsiaalhoolekande valdkonna probleemiks, ulatumata kõigisse konventsiooniga hõlmatud valdkondadesse.** See asjaolu omakorda loob vastuolu kaasamise ja ennetavalt võrdsete tingimuste loomise osas.

Konventsiooni ellurakendamiseks ja järelevalveks anti ratifitseerimisel lubadus moodustada Vabariigi Valitsuse seaduse alusel puuetega inimeste küsimustega tegelev komisjon, kelle ülesanneteks on puuetega inimeste õiguste tagamise tegevuste koordineerimine, strateegiliste eesmärkide ja prioriteetide seadmine ning ettepanekute tegemine Vabariigi Valitsusele puuetega inimeste õigustega seonduvate probleemide lahendamiseks. Komisjoni pidi juhtima sotsiaalminister ning tööd korraldama Sotsiaalministeerium. Komisjon pidi oma töö kohta kord aastas esitama informatsiooni Vabariigi Valitsusele. [167] **Käesoleva raporti valmimise ajal, peaaegu kuus aastat pärast konventsiooni ratifitseerimist, on komisjon endiselt moodustamata.**

167 Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seadus 161 SE (21.03.2012). Riigikogu. Kasut. jaan. 2018
https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/1774015b-86a2-4540-aed8-4ae25d214f16/Puuetega%20inimeste%20õiguste%20konventsiooni%20ratifitseerimise%20seadus

Olukorras, kus puuetega inimeste õiguste teemaga tegelemine on tehtud ülesandeks paljudele valitsussüsteemi üksustele, näiteks sotsiaalministeeriumile, justiitsministeeriumile, majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumile, samuti soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikule, kuid koordineeriv mehhanism puudub, **on tulemuseks killustatud, kohati vastuoluline ja lünklik poliitikakujundamine, mis ei toeta puuetega inimeste õiguste kaitse edenemist tervikvaates ega puuetega inimeste elukvaliteedi tegelikku paranemist.**

Konventsiooni kohaselt peaks riiklikult loodud raamistikus sisalduv järelevalve mehhanism vastama Pariisi printsiipidele.

Järelevalvega tegeleval organil või organitel peaksid olema järgmised volitused: võimalus vabalt arutada iga küsimust, mis kuulub tema pädevusse; ligipääs igasugusele infole ja dokumentidele, mis on vajalikud, et hinnata inimõigustealast olukorda riigis; vabadus teavitada avalikkust oma arvamustest ja soovitustest ja võimalus pidada konsultatsioone kodanikuühiskonna organisatsioonidega, kes tegelevad inimõiguste kaitse ning selle edendamisega.

Käesoleva ajani ei ole Eestis kahjuks konventsiooni ellurakendamise jälgimiseks vajalikku sõltumatut järelevalvemehhanismi moodustatud. Ühe põhjusena järelevalvemehhanismi loomise venimisel on välja toodud Pariisi printsiipidele vastava asutuse puudumine Eestis. Sõltumatu järelevalvemehhanismi puudumise olukorras ei ole aga riigi institutsioonidel otsest huvi ega sundust tegeleda konventsiooni põhimõtete rakendamisega igapäevaellu.

Sotsiaalministeerium soovib erinevate analüüside [168] [169] tulemusel anda sõltumatu järelevalve teostamise funktsiooni Soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikule (edaspidi volinik). Vastav põhimõtteline kokkulepe osapoolte vahel on saavutatud, kuid selleks, et volinik saaks järelevalvekohustust täita, on vaja muuta Võrdse kohtlemise seadust. Viimase muutmise korduvaid katseid aastatel 2015–2017 on saatnud ebaedu. 2017. aasta augustis oli järjekordne seaduse muutmise eelnõu, mis sisaldab konventsiooni järelevalve volituste andmist soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikule, esimesel avalikul kooskõlastusringil. Käesoleva raporti valmimise ajal valmistab sotsiaalministeerium eelnõud ette teiseks kooskõlastusringiks. Optimistlike plaanide kohaselt võib eelnõu jõuda Riigikogu menetlusse 2018. aasta kevadel ning jõustuda 1. jaanuaril 2019. aastal. **Seni, kuni Võrdse kohtlemise seadust pole muudetud, ei saa võrdõigusvolinik järelevalvet teostada ning Eesti ei täida konventsioonis toodud nõuet.**

Kuna Võrdse kohtlemise seaduse muutmise eelnõu hõlmab lisaks konventsiooni järelevalve seadustamisele ka puude alusel diskrimineerimise kaitse valdkondade laiendamist, tähendab seaduse jõustumine tõenäoliselt puuetega inimeste pöördumiste arvu hüppelist kasvu voliniku kantselei poole. Volinik on avaldanud muret institutsiooni rahastuse ebapiisavuse üle, arvestades suurenevat pöördumiste mahtu. **See omakorda võib tähendada, et puuetega inimeste õigused saavad küll seaduses laiema kaitse, kuid tegelikkuses säilib oht jääda õiguste teostamisel piisava riikliku**

---

168 Võrdse kohtlemise seaduse muutmise eelnõu väljatöötamise kavatsus (03.07.2015). Eelnõude infosüsteem. Kasut. jaan. 2018 http://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/c8048b6e-85a3-4c2e-bf69-c141705c3cc5#qqUuwpip

169 *ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise järelevalve Eestis. Konsultatsioonipaber* (2013). Poliitikauuringute Keskus Praxis. Kasut. jaan. 2018 http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2013-Puuetega-inimeste-oiguste-konventsioon.pdf

toeta. Võrdse kohtlemise seaduse muutmise temaatikat on käsitletud ka variraporti *artiklis 5 Võrdsus ja mittediskrimineerimine* ja *artiklis 6 Puuetega naised.*

Konventsioon kohustab riiki kaasama järelevalve protsessi puuetega inimesi ja nende esindusorganisatsioone. Eesti Puuetega Inimeste Koda viis konventsiooni ratifitseerimisele järgnenud aastatel 2012–2014 läbi koolitusi oma liikmesorganisatsioonidele, valmistamaks neid ette konventsiooni järelevalve tegevustes osalemiseks. 2014. aastal olid olemas nii inimesed kui ka organisatsioonid, kes olid valmis panustama järelevalve teostamisse. **Tulemusrikkaks osalemiseks konventsiooni järelevalve teostamise protsessis vajavad puuetega inimeste organisatsioonid lisaks seadusandlikele muudatustele ka sisulist võimestamist, seda näiteks järjepidevate koolituste kaudu konventsiooni teemal, parandamaks võimekust seista aktiivselt oma õiguste eest ning informeerida avalikkust ja rahvusvahelisi organisatsioone puuetega inimeste olukorrast riigis.** 2012. ja 2013. aastal oli selleks ette nähtud riigieelarveline toetus Eesti Puuetega Inimeste Kojale ja 2014. aastal Poliitikauuringute Keskusele Praxis suuruses 30 tuhat eurot aastas. Konventsiooni järelevalvemehhanismi loomise venimise tõttu on puuetega inimeste organisatsioonide sisuline kompetents vähenenud, mistõttu seda on vaja uuesti looma hakata. Mõnede organisatsioonide eestvedajad on vahetunud, osal neist on tekkinud pettumus ja lootusetus konventsiooni rakendamise järelevalve venimise ja puudumise tõttu. [33] Kahjuks suunati 2015. aastast alates varasem konventsiooniga seotud tegevusteks ettenähtud riigieelarveline toetus voliniku tegevustoetuseks, kuigi järelevalve sisulist teostamist, tulenevalt seadusemuudatuse venimisest, sellele ei järgnenud.

SOOVITUSED:

• Moodustada konventsiooni elluviimise eest vastutav asutus Vabariigi Valitsuse tasandile, saavutamaks konventsioonis sätestatu läbivat arvessevõtmist eri valdkondade poliitika-kujunduses.
• Seadustada ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni järelevalve mehhanism, tagades järelevalve teostamiseks vajalik ja piisav rahastus riigieelarvest.
• Luua konventsiooni edendamist, kaitsmist ja järelevalvet toetav puuetega inimeste küsimustega tegelev komisjon puuetega inimeste ja nende organisatsioonide esindajate osalusel. Komisjoni tegevus rahastada riigieelarvest.

Kokkuvõte variraportist lihtsustatud keeles

Mis on lihtsustatud keel?

Lihtsustatud keel muudab info juurdepääsetavaks intellektipuudega inimestele. See tähendab, et laused on lühikesed ning annavad võimalikult lihtsalt edasi tekstis sisalduva info. Lihtsustatud keeles tekstid abistavad ka vanemaealisi ning vähese keeleoskusega inimesi.

Mis on Eesti Puuetega Inimeste Koda?

Eesti Puuetega Inimeste Koda ehk EPIKoda loodi 1993. aastal. See on puuetega inimesi ja nende õigusi kaitsev organisatsioon. EPIKoda liidab erinevate puuetega inimeste ühinguid. Kojale lisaks tegutseb Eesti Puuetega Inimeste Fond (EPIFond), mis kogub puuetega inimeste aitamiseks raha. 2018. aastal sai EPIKoda 25-aastaseks.

Mis on puuetega inimeste õiguste konventsioon? Miks on variraport oluline?

ÜRO on andnud välja puuetega inimeste õiguste konventsiooni. Konventsioon on rahvusvaheline leping. EPIKoda koostas puuetega inimeste õiguste konventsiooni variraporti. Variraportis räägitakse, kuidas seda lepingut päriselus täidetakse ja missugune on Eestis puuetega inimeste elu tegelikult.

Millest variraportis räägitakse?

- Tihti arvatakse, et puuetega inimestega peaksid tegelema ainult sotsiaalministeerium ja teised puuetega inimestega otseselt seotud asutused. **Puuetega inimesi ei tohi unustada üheski eluvaldkonnas.** Ka puuetega inimestel on samasugune õigus sportida, käia teatris ja kinos ning õppida koolis nagu kõigil teistel.

• Kõik inimesed on võrdsed. **Praegu ei tohi puuetega inimesi halvasti kohelda tööl ja kutseõppes.** EPIKoda tahab, et puuetega inimesi kaitstaks igal pool. Neid ei tohi halvasti kohelda mitte kusagil. **Selleks tuleb muuta seadust.**

• **Puudega lapse kasvatamine on väga raske**. Kõik vanemad seda ei oska. Mõnikord on vanemad väsinud ega jaksa. Vanematele peavad appi tulema riik ja kohalik omavalitsus. Puuetega lapsed peavad saama abivahendeid ja ravi igal pool, ükskõik, kus nad elavad.

• **Puudega inimene peab pääsema sinna, kuhu tervegi**. Majad peab ehitama nii, et näiteks ratastoolis inimene saaks majja sisse ja võiks majas ratastooliga liikuda. Seda nimetatakse **juurdepääsetavuseks.** Pime inimene vajab pildi alla kirjeldust, mis pildil on. Kurt inimene vajab viipekeele- või kirjutustõlki.

• Eestis määratakse psüühika- ja intellektipuudega inimesele eestkostja. **Eestkostja otsustab tema eest kõike ja see ei ole alati hea.** Parem on, kui ühe eestkostja asemel aitaksid inimesel teha asju ja otsustada toetajad. Toetajad räägivad temale, miks see või teine tegu on hea või halb ja otsuse teeb puudega inimene ise.

• Inimene peab saama sotsiaalteenuseid oma kodukohast. **Riik peab intellektipuudega inimeste eest rohkem hoolitsema.** Ei ole õige, et intellektipuudega täiskasvanud peavad elama oma vanemate kodus ning nende eest hoolitsevad vanemad. Ka puudega inimene soovib täiskasvanuks saades elada omaette.

• **Puuetega inimesed soovivad saada hea hariduse ja õppida neile meeldivat ametit.** Koolis peavad olema neile sobivad võimalused, et nad saaksid õppida.

• **Puudega inimesel on õigus saada arstiabi kohe**. Ta peab saama abivahendeid ja ravimeid, mida ta vajab. Polikliinikus või haiglas peab puudega inimesega käituma sõbralikult. Enne ravi või operatsiooni peab küsima inimese nõusolekut.

• Puudega inimene peab saama vajalikku taastusravi ja abivahendeid lihtsalt ja kiiresti. **Abivahendid peavad olema hästi kättesaadavad ja need peavad inimesele sobima.**

• **Puudega inimesel on õigus töötada**. Töötamine on kasulik, sest annab hea enesetunde ja selle eest makstakse palka.

• Puudega inimesel on raskem kui teistel, sest tal on oma puude tõttu rohkem takistusi. Samuti võib ta jääda vaeseks, sest ta peab ostma kalleid abivahendeid või ravimeid. **Puudega inimene peab saama riigilt abi, et käia tööl ning osaleda erinevatel üritustel.**

• Ka puuetega inimestel peab olema õigus oma riigi elu üle otsustada. **Puuetega inimesed peavad saama valimas käia.** Riik peab hoolitsema selle eest, et puudega inimene pääseks valima. Riik peab tegema nii, et valimisteemaline teave oleks kättesaadav ja valimisjaoskonda saaks kergesti sisse minna ning seal oma hääl anda.

Kokkuvõtteks

Siin raamatus räägiti palju sellest, et puuetega inimesed on teistega võrdsed. Neil peavad olema samad õigused mis teistelgi inimestel. Neil on õigus saada haridust, õppida ametit, käia tööl, pääseda kõikjale kuhu teisedki, samuti otsustada riigiasjade üle hääletamise teel. Aga mida teha, et kõik ka päriselt alati nii oleks? **Puuetega inimeste kaitsmisega peaks tegelema Eesti riik.**

Eesti Puuetega Inimeste Koda (EPIKoda) on avalikes huvides tegutsev vabaühendus ja katusorganisatsioon Eesti puuetega inimeste ja krooniliste haigete organisatsioonidele. EPIKoja missioon on kõigi Eesti puuetega inimeste ja krooniliste haigete elukvaliteedi, ühiskonda kaasatuse ning eneseteostuse võimaluste tõstmine läbi huvikaitse ja koostöö. EPIKotta kuulub 16 piirkondlikku puuetega inimeste koda ning 32 üleriigilist liitu ja ühendust. Kokku esindab EPIKoda üle 400 organisatsiooni, millega ühinema on oodatud kõik puuetega inimesed, kroonilised haiged, nende lähedased ja mõttekaaslased.

www.epikoda.ee
facebook.com/EPIKoda

Eesti Puuetega Inimeste Koja tegevmeeskond.
Vasakult: Tauno Asuja, Kristi Rekand, Anneli Habicht, Monika Haukanõmm, Helen Kask ja Meelis Joost.

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni eesmärk on kaitsta ja edendada puuetega inimeste õigusi ning tagada, et riik ja teised osapooled astuksid vajalikke samme puuetega inimeste õiguste edendamiseks ja toimetuleku parandamiseks. 2017. aasta 1. septembri seisuga on konventsiooni ratifitseerinud 175 riiki. Eesti ratifitseeris konventsiooni ja ühines selle juurde kuuluva fakultatiivprotokolliga 30. mail 2012. aastal. Esimese riikliku aruande esitas Eesti ÜRO-le 2015. aasta novembris. Kuna riigi aruanne keskendus Eesti õigusruumi analüüsile konventsiooni kontekstis ega kajastanud niivõrd puuetega inimeste õiguste kaitse igapäevast praktikat, koostas Eesti Puuetega Inimeste Koda käesoleva variraporti. Eesti Puuetega Inimeste Koja 25. aastapäevaks ja Eesti Vabariigi 100. aastapäevaks valminud raportis juhitakse tähelepanu kitsaskohtadele ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmisel, toetudes praktilisele tegelikkusele Eesti puuetega inimeste elus.

EESTI VABARIIK 100

EPIK

EESTI PUUETEGA INIMESTE KODA
THE ESTONIAN CHAMBER OF DISABLED PEOPLE

ISBN 978-9949-9522-8-1